

FAN VA SAN'AT

ilmiy, o'quv-uslubiy, ma'naviy-ma'rifiy, tahliliy (elektron jurnal)

Nº 3
2025

“FAN VA SAN’AT”

ilmiy, o‘quv-uslubiy, ma’naviy-ma’rifiy, tahliliy
(elektron jurnal)

TAHRIRIYAT HAY’ATI A’ZOLARI RO’YXATI

Eshov Mansur Pulatovich
Saidov Mash’al Samadovich
Asatullaev Xurshid Sunatullaevich
Davronov Ziyodulla
Salimov Baxriddin Lutfullaevich
Tulenova Gulmira Jandarovna
Negmatova Shaxzoda Shuxratovna
Samadiy Murodjon Abdusalimzoda
Butunov Dilmurod Baxodirovich

Nurmuxamedov Xabibulla Sagdullayevich
Seitnazarov Kuanishbay Kenesbaevich
Axmedov Davron Kuvanovich
Rustambaev Mirzayusuf Hakimovich
Xaydarov Shuhratjon Djumaevich
Xolikulov Axmadjon Boymaxammatovich
Ochildeyev Fayzulla Boboqulovich
Oblamurodov Naim Xalimovich
Anorqulov Sayfiddin Muhitdinovich

Oripova Nodima Xalilovna
Xodjaev Begzod Xudoyberdiyevich
Kaldibekova Anorgul Sotbarovna
Tulaxujaeva Muxabbat Turobovna
Kodirova Sarvinoz Muxsinovna
Rizaev Omonulla Zufarovich
Fayzieva Mavluda Xudayarovna
Jo’raev Bahrom
Beknazarova Lola Sa’dinovna

“Fan va san’at”

ilmiy, o‘quv-uslubiy, ma’naviy-ma’rifiy, tahliliy (elektron jurnal).

Bosh muharrir:
X.Mamatova

Dizayner va sahifalovchi:
Sh.Jalilov

Muassislar:

“Ilm va tadqiqot” mas’uliyati cheklangan jamiyat

Manzil: Samarqand viloyati, Bulung’ur tumani, Beshqo‘ton,
Yangiariq MFY, Bahor ko‘chasi 68-uy.

Bog‘lanish raqami: (+998 77) 322-60-60

Elektron pochta: fan_va_sanat@gmail.com

Elektron manzil: <https://fan-va-sanat.uz/>

**Jurnal O‘zbekiston Matbuot va axborot agentligidan
2025-yil 13-martda 663461 raqami bilan ro‘yxatdan o‘tgan.**

Jurnal har ikki oyda o‘zbek, rus va ingliz t illarida elektron shaklda chop etiladi.

“Fan va san’at” ilmiy, o‘quv-uslubiy, ma’naviy-ma’rifiy, tahliliy (elektron jurnal)
05.00.00 – Texnika fanlari, 07.00.00 – Tarix fanlari, 08.00.00 – Iqtisodiyot fanlari,
09.00.00 – Falsafa fanlari, 12.00.00 – Huquqshunoslik fanlari, 13.00.00 – Pedagogika fanlari,
17.00.00 – San’atshunoslik fanlari, 19.00.00 – Psixologiya fanlari
bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya
etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Jurnaldan ko‘chirib bosish faqat tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi. Maqolada keltirilgan faktlarning to‘g‘riligi uchun muallif mas’uldir. Tahririyat fikri mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin.

Jurnalning to‘liq matnini <https://fan-va-sanat.uz/> rasmiy saytidan yuklab olishingiz mumkin.

Maqola va murojaatlaringizni fan_va_sanat@gmail.com ga yuboring.

MUNDARIJA

Baxramova Maftuna. O‘ZBEK VA KOREYS TILIDA KELISHIK QO‘SHIMCHALAR TARJIMASIDAGI TAFOVUT TASNIFI	4
Zokirova Sohiba Muxtoraliyevna. BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARIDA TIL KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA MATN ASOSIDAGI REFLEKSIV VA ANALITIK PIRLS TOPSHIRIQLARINING AHAMIYATI.....	7
Qurbonova Baxtixon Qo‘chqarbayevna, Sobirova Diloromxon Ma‘rufjon qizi. BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARIDA O‘QUV MASHG‘ULOTI UCHUN INTERFAOL VIZUAL VOSITALARNI QO‘LLASH USULLARI.....	10
Zokirova Sohiba Muxtoraliyevna. BOLALAR ADABIYOTIDA XALQ OG‘ZAKI IJODI NAMUNALARINING LINGVISTIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHDAGI O‘RNI.....	13
Sultanova Saida Nuriddinovna. BADIY TARJIMAGA O‘RGATISH JARAYONIDA CHUQUR METODIK YONDASHUV, TIL VA MADANIYAT KOMPETENSIYALARI UYG‘UNLASHUVI.....	17
Nurmuxammadov Sharofitdin Shermaxammat o‘g‘li. XVI-XVII ASRLARDA BUXORO XONLIGIDA VALIAHDLIK KURASHLARI.....	22
Sultonova Nodira Ergashovna. YANGI O‘ZBEKISTONDAGI ONA-OTALARNING MEHR VA MUHABBATI MA‘NAVIY-TARBIYAGA TA‘SIRI.....	27
Djamalutdinova Barno Ramizitdinovna. IQTISODIY TERMINLARNI O‘RGATISH METODIKASI: TA‘LIMDA INTERAKTIV USULLARNI QO‘LLASH.....	34
Zokirova Sohiba Muhtoraliyevna, Xudoyberdiyeva Nodirabegim Alisher qizi. O‘QITUVCHI NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH.....	38
Zokirova Sohiba Muhtoraliyevna, Xomidova Roziyaxon Ilxomjon qizi. BOSHLANG‘ICH SINFLAR DARSLIK LARI ORQALI TARBIYANI SHAKLLANTIRISHDA TIL KOMPETENTLIGINING O‘RNI.....	42
Habibullayeva Rayhon Vahob qizi. MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKILOTI PEDAGOGLARI MALAKASINING BOLALAR RIVOJLANISHIGA TA‘SIRI	46
Tursunova Charos Utkirovna. MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKILOTLARIDA 3-6 YOSHLI INKLYUZIV GURUHLARDA BOLALAR BILAN ISHLASH METODIKASI	49
Nargiza Imomova. TYPES OF TRANSLATION METHODS AND TECHNIQUES IN ENGLISH.....	53

Shaxnozaxon Maxmudova. THE ROLE OF MULTIMEDIA SOFTWARE IN LANGUAGE TEACHING: EFFICIENCY, MOTIVATION, AND NEW OPPORTUNITIES.....	61
Valiyeva Moxlaroy Akmaljon qizi. LANGUAGE AND SPEECH UNITS ON THE PHONOLOGICAL AND PHONETIC LEVELS AND THEIR ROLE IN TEACHING LISTENING.....	64
Dusmurodova Iroda. THE EFFICACY OF AUTHENTIC VIDEO-MEDIATED INSTRUCTION IN CULTIVATING CONTEXTUAL COMMUNICATIVE COMPETENCE AMONG NON-LINGUISTICS UNDERGRADUATES.....	68
Mirsaidov Abdusamad. FORMATION OF LINGUOCULTURAL ASPECTS.....	71
Шарипова Нигина Джуракуловна. ЭТАПЫ И ОСОБЕННОСТИ ТРАНСФОРМАЦИИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ В ПОСТПАНДЕМИЙНЫЙ ПЕРИОД.....	76
Umarova Mavludaxon Nazirovna. ATROF MUXITGA MUNOSABAT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH MAQSADIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.....	78
Yulduz Kudratova. KOREYA REKLAMA MATNLARINING SINTAKTIK-GRAMMATIK XUSUSIYATLARI.....	84
Yulduz Kudratova. KOREYS TILIDAGI YORQIN MAZMUNLI GAZETA MATNLARI: EMOTSIONAL VA SEMANTIK DOMINANTALAR PSIXOLINGVISTIK TAHLILI.....	91

O‘ZBEK VA KOREYS TILIDA KELISHIK QO‘SHIMCHALAR TARJIMASIDAGI TAFOVUT TASNIFI

Baxramova Maftuna,
Alfraganus universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada o‘zbek tili va koreys tili grammatik tuzilish jihatidan bir-biriga o‘xshasa-da, farqli jihati ham mavjudligi va aynan ikki tilning kelishik qo‘shimchalaridagi tafovut muammosi o‘rganilgan. Shuningdek, ushbu qo‘shimchalar ishlatishda qanday tarjima qilish haqida ham ma’lumotlar keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, koreys tili, qo‘shimcha, tarjima, tushum kelishigi, jo‘nalish kelishigi, qaratqich kelishigi, jumlaviy g‘alizlik, lisoniy, g‘ayrilisoniy omil.

Inson yangi til o‘rganar ekan, o‘z ona tilidagi jumlani boshqa tilga o‘girishda qiyinchiliklarga duch kelishi tabiiy hol. Chunki har bir til o‘ziga xos grammatik qurilishga, so‘zlar tartibiga, qo‘shimchalarga egadir. Va bu o‘ziga xoslik ba’zida tarjima jarayonida muammo keltirib chiqarishi mumkin.

Til bilish – tarjimaning birlamchi sharti bo‘lsa-da, tarjima uchun faqat shuning o‘zigina kifoya qilmaydi. Matnning mazmuni, muallifning maqsadini tushunish va boshqa tilda ifodalab berish uchun ko‘pincha tildan tashqari ham ancha-muncha narsalarni bilishga to‘g‘ri keladiki, bu g‘ayrilisoniy omillar deyiladi. Binobarin, tarjimaning faqat til bilan bog‘liq, til doirasida hal qilinadigan muammolari lisoniy, til qobiqlarini yorib o‘tgan, tildan tashqari muammolari g‘ayrilisoniy muammolar hisoblanadi .

Hozirgi kunda koreys madaniyatiga bo‘lgan qiziqish tobora ortib borayotgani uchun ushbu tilni o‘rganishga ham e’tibor kuchaymoqda. Til o‘rgangan inson esa tabiiyki shu til egasi bilan muloqatga kirishish istagida bo‘ladi. Ammo jumla tuzishda qo‘shimchalarga e’tiborsizlik yoki uni noto‘g‘ri qo‘llash jumlaviy g‘alizlikka olib keladi. Mana shunday tushunmovchilik yuzaga kelmasligi uchun tilni ushbu jihatini ham ko‘zdan qochirmaslik talab etiladi.

O‘zbek tili ham, koreys tili ham tarixan bir xil til- Oltoy tillar oilasiga mansubdir.

Ikki tilning grammatik jihatdan so‘z tartibi bir xil bo‘lsada, qo‘shimchalardagi farqlar esa talaygina. To‘g‘riroq tushuntiradigan bo‘lsak, o‘zbek tilida gapda qaysidir kelishik qo‘shimchasi kelsa, koreys tilida bu qo‘shimcha umuman ishlatilmasligi yoki bir kelishik qo‘shimchasi o‘rniga umuman boshqa kelishik qo‘shimchasi kelishi mumkin. Ushbu jumlamizning isboti sifatida bir qancha misollar ko‘rib chiqsak.

Koreys tilida kelishik qo‘shimchalari 격조사 deb ataladi. Koreys tilida ham o‘zbek tilidagidek oltita kelishik mavud bo‘lib, ular quyidagilardir: bosh kelishik, tushum kelishigi, aniqlovchi kelishigi, ravish kelishigi, yordamchi qo‘shimchalar kelishigi va bog‘lovchi qo‘shimchalar kelishigi.

Kelishiklar nomi		Qo'shimchalari
Bosh kelishik (주격조사)		- 이 / 가 , - 께 서
Tushum kelishigi (목적격조사)		- 을 / 를
Qaratqich kelishigi (관형격조사)		- 의
Predikat kelishigi (소술격조사)		- 이 다
Bog'lama yasovchi kelishigi (보격조사)		- 이 / 가 아 니 다 , 되 다
Chaqirish (호격조사)		- 아 / 야 , -(이) 여
Hol yasovchi kelishik (부사격조사)	Jo'nalish (여격조사)	- 에 , - 에 게 / 한 테 , - 께
	Chiqish ((처격조사)	- 에 서 , - 에 게 서 , 한 테 서
	Vosita (조격조사)	- 으 로
Yordamchi qo'shimchalar (보조사)		- 은 / 는 , - 만 , - 도 , - 부 터 , - 까 지 , - 부 터 , - 까 지 , - 밖 에 , - 든 지 , - 조 차 , - 마 저 , - 마 다 , -(이) 나 , -(이) 야 , - 보 다 , - 처 럼
Bog'lovchi qo'shimchalar (접속조)		- 와 / 과 , - 하 고 , -(이) 랑 , -(이) 며

Ko'rinib turibdiki, koreys tilida kelishik qo'shimchalari 6ta bo'lgani bilan o'zbek tiliga qaraganda, qo'shimcha va nomlanishidagi farq juda katta. Shuning uchun ularni gapda ishlatish va tarjima qilish jarayonida muammolarga duch kelinadi.

Bosh kelishik ishlatilishi to'g'risida so'z yuritadigan bo'lsak, o'zbektilida bosh kelishik qo'shimchasi yo'q. Koreys tilida esa bosh kelishik qo'shimchasi bor, biroq u tarjima qilinmaydi, lekin ishlatilishi shart. Masalan, 이 아이스크림이 맛있어요 bu muzqaymoq mazali. Ushbu gapda muzqaymoq so'zidan keyin egalik qo'shimchasi 이/가 ishlatilgan. U egaga qo'shilsada, tarjima qilinmaydi. Ammo o'zi qo'shilgan so'zning gapda egaligini bildirib turibdi.

Koreys tilida ko'pincha jo'nalish kelishigi o'rniga tushum kelishigi qo'shimchasi qo'shiladi. Masalan: o'zbek tilidagi avtobusga chiqmoq so'zini koreys tiliga shundayligicha tarjima qilish noto'g'ri. Bu jumla 버스를 타다 ya'ni **avtobusni chiqmoq** tarzida ishlatiladi. Lekin o'zbek tiliga avtobusga chiqmoq deb tarjima qilinadi.

Do’stinga ishonaman jumlasida esa **do’stimni ishonaman** ya’ni 친구를 믿어요 deyilsa, **onamga yordam beraman** gapida **onamni yordam beraman** 엄마를 도와줘요 deb tarjima qilinadi.

Ikki tildagi tafovut faqat ushbu kelishik qo’shimchalarida emas, balki biriktiruvchi qo’shimchada ham ko’rinadi. Misol qilib aytadigan bo’lsak, singlim bilan ko’rishdim jumlasida koreys tiliga singlimni ko’rishdim 여동생을 만났어요 tarzida o’giriladi. Ammo koreys tilini yaxshi bilmagan odam bu gapni o’zbek tilida qanday bo’lsa xuddi shunday tarjima qilishi xato hisoblanadi.

Ammo qo’shimchalar tarjimasidagi farq ushbu kelishiklarda emas, balki qaratqich kelishida ham yaqqol seziladi. Misol orqali ko’radigan bo’lsak, **bizning uyimiz** birikmasidagi ning qo’shimchasi koreys tilida deyarli qo’llanilmaydi. Ushbu tilda **biz uy** 우리 집 ya’ni kabi ishlatiladi. Yoki bizning maktab so’z birikmasi esa **biz maktab** 우리 학교 tarzida muloqotda qo’llaniladi.

Xulosa o’rnida shuni aytishimiz mumkinki, kelishiklar koreys grammatikasining asosini tashkil qiladi va ularni tushunish aniq va tabiiy gaplar tuzishning kalitidir. Har bir kelishik qo’shimchasi har bir tilda o’zgacha ma’noga ega va ushbu turfa xillikni qiyoslashning va o’rganishning ahamiyati katta. Va ushbu qo’shimchalarni o’z ona tilidagi tarjimasida bilan boshqa tilda muloqotda qo’llash xatodir. Bunday xatoning oldini olish uchun o’zga tilni hurmat qilish va shu tilni chuqurroq o’rganish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ochilov E., Xodjayeva N. Tarjima nazariyasi. 39
2. Eshimova Sh.K. Koreys tili kelishiklari tizimi. Samarqand 2019.
3. Чун Ин Сун А. В. Погадаева ПОЛНАЯ ГРАММАТИКА КОРЕЙСКОГО ЯЗЫКА В СХЕМАХ И ТАБЛИЦАХ. Москва АСТ, 2022.
4. <https://totalkorean.substack.com/p/understanding-korean-particles-and>

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA TIL KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA MATN ASOSIDAGI REFLEKSIV VA ANALITIK PIRLS TOPSHIRIQLARINING AHAMIYATI

Zokirova Sohiba Muxtoraliyevna,

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Magistrant: G’ofurova Dilshodaxon Toxirjon qizi

Annotatsiya

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida til kompetensiyalarini shakllantirish jarayoni matn bilan ishlash madaniyati orqali chuqurlashadi. Tadqiqotda PIRLS xalqaro baholash tizimidagi refleksiv va analitik turdagi topshiriqlar o‘quvchining matnni nafaqat o‘qish, balki uni anglash, tahlil qilish, xulosalash kabi jarayonlarini faollashtirishi isbotlangan. Bunday topshiriqlar o‘quvchining fikr yuritish ufqini kengaytiradi, savol berishga o‘rgatadi, matn ortidagi ma’noni ko‘ra bilishni rivojlantiradi. Natijada til kompetensiyalari — lug‘at boyligi, muloqot qobiliyati, tanqidiy fikrlash barqaror shakllanadi. PIRLS topshiriqlari — matnni ko‘rish emas, matnni his qilish san’atidir.

Kalit so‘zlar: til kompetensiyasi, PIRLS, refleksiv topshiriqlar, analitik fikrlash, matn bilan ishlash, boshlang‘ich ta’lim.

Абстрактный

Развитие языковой компетентности младших школьников усиливается через системную работу с текстом. Исследование показывает, что рефлексивные и аналитические задания формата PIRLS активизируют у учащихся процессы осмысления, анализа и интерпретации текста. Такие задания учат ребёнка не просто читать, а размышлять, формулировать выводы, устанавливать причинно-следственные связи и выражать собственную позицию. Это способствует формированию устойчивых языковых навыков — богатства словарного запаса, коммуникативной активности и критического мышления.

Ключевые слова: языковая компетентность, PIRLS, аналитические задания, рефлексия, понимание текста, начальная школа.

Abstract

Developing language competence in primary school students becomes effective when learning is based on meaningful text work. Research demonstrates that reflective and analytical PIRLS-type tasks enhance students’ ability to comprehend, interpret, analyze and synthesize information from texts. These tasks encourage higher-order thinking — asking questions, inferring meaning, drawing conclusions, and expressing personal viewpoints. As a result, key language competencies such as vocabulary development, communication skills, and critical thinking grow steadily. PIRLS tasks transform reading from a mechanical act into an intellectual journey.

Key words: language competence, PIRLS, reflective tasks, analytical thinking, text comprehension, primary education.

Til — insonning fikrlash, his qilish va dunyoni anglash mexanizmi. Boshlang‘ich ta’limda til kompetensiyalarini rivojlantirish — bu bolaga nafaqat o’qishni, balki o’ylashni o’rgatishdir. Matnga asoslangan refleksiv va analitik PIRLS topshiriqlari o’quvchini tayyor javobga emas, savol yaratishga, matndan ma’no izlashga undaydi. Refleksiv savollar o’quvchiga o’z munosabati va pozitsiyasini bildirishga imkon beradi, analitik savollar esa matndagi asosiy g’oya, sabab–oqibat munosabatlari va dalillarni ajrata olish ko’nikmasini shakllantiradi. Natijada til kompetensiyalari — fikrni aniq ifodalash, dalillash, tanqidiy va mantiqiy fikrlash — tabiiy ravishda rivojlanadi. PIRLS yondashuvi o’qishni mexanik jarayondan ma’noni tushunish, tahlil qilish va xulosa chiqarishga yo’naltiradi. Bu jarayon o’quvchining lug’at boyligini kengaytiradi, matn bilan ishlash madaniyatini shakllantiradi va mustaqil fikrlashga undaydi. Shunday qilib, refleksiv va analitik PIRLS topshiriqlari boshlang‘ich sinf o’quvchisida “matnni o’qish” ko’nikmasini emas, “matndan ma’no yaratish” kompetensiyasini shakllantiradi. Til — dunyoni anglash vositasi bo’lsa, anglab o’qish — shu dunyoni talqin qilish san’atidir. O’quvchi matndagi g’oyani izlab topganida, u shunchaki o’quvchi bo’lib qolmaydi — fikrlovchi shaxsga aylanadi.

Adabiy manbalarda til kompetensiyasi o’quvchining matn bilan mazmunli ishlay olishi, ma’lumotni qayta ishlab chiqishi, fikr yaratishi va uni muloqotga chiqarishi jarayoni sifatida talqin etiladi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar til kompetensiyasining tarkibiy elementlari sifatida matndan ma’no ajratish, mantiqiy va tanqidiy fikrlash, fikrni og’zaki va yozma shaklda ifodalash, shuningdek o’z nuqtayi nazarini dalillar asosida himoya qilishni ko’rsatadi. Xalqaro baholash tizimi bo’lgan PIRLS metodikasi o’quvchini aynan shu kompetensiyalarga yetaklaydi: matnni o’qish, anglash, tahlil qilish va xulosa chiqarish bosqichlari orqali o’quvchi fikrlovchi va mulohaza yurituvchi subyektga aylanadi. Mullis va Martin (2021) tadqiqotlariga ko’ra, matnga asoslangan analitik savollarni muntazam qo’llash o’quvchilarda lug’at boyligini 32 % ga, mantiqiy xulosa chiqarish qobiliyatini 41 % ga, mustaqil va refleksiv fikrlashni esa 29 % ga oshiradi. Bu shuni anglatadiki, matn shunchaki o’qiladigan material emas, balki fikrni shakllantiruvchi ko’rinmas laboratoriyadir — unda g’oya yetiladi, fikr pishadi va shakl oladi. PIRLS yondashuvi o’quvchidan matnni qayta aytishni emas, uni tahlil qilishni, undagi asosiy ma’noni topishni va o’z pozitsiyasini asoslashni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, matn asosidagi analitik va refleksiv topshiriqlar til kompetensiyalarining rivojlanishida kuchli vosita vazifasini bajaradi.

PIRLS baholash tizimidagi refleksiv va analitik topshiriqlar boshlang‘ich sinf o’quvchilarida til kompetensiyalarini shakllantirishda samarali mexanizm sifatida namoyon bo’ladi. Refleksiv topshiriqlar orqali o’quvchi matnga nisbatan o’z munosabatini bildiradi, baholaydi, solishtiradi va shaxsiy fikrini dalillar bilan asoslashga harakat qiladi. Tadqiqotda PIRLS formatidagi refleksiv va analitik topshiriqlarning boshlang‘ich sinf o’quvchilarida til kompetensiyalarini rivojlantirishga ta’sirini aniqlash uchun kuzatuv, diagnostika, eksperiment va taqqoslov tahlili metodlari qo’llanildi. Eksperiment 2024–2025 o’quv yilida Farg’ona shahridagi uchta umumta’lim maktabida o’tkazildi, jarayonda jami 104 nafar 3–4-sinf o’quvchilari ishtirok etdi. Boshlang‘ich bosqichda o’quvchilarining mavjud o’qish savodxonligi darajasi standart diagnostik testlar orqali baholandi. Eksperimental darslarda haftasiga ikki marotaba PIRLS tipidagi refleksiv va analitik savollar asosida tashkil

etilgan matn bilan ishlash topshiriqlari qo‘llandi. O‘quv jarayonida o‘qituvchi tayyor javob kutmasdan, ochiq savollar orqali o‘quvchilarni mustaqil fikr yuritishga, matndan dalil izlashga va o‘z nuqtayi nazarini asoslashga yo‘naltirdi. Kuzatuv davomida o‘quvchilarning fikr bildirish faolligi, leksik boyligi, matndagi asosiy g‘oya va ma‘noni topish ko‘nikmalari qayd etib borildi. Eksperiment yakunida dastlabki va yakuniy diagnostika natijalari taqqoslandi va o‘zgarishlar foiz ko‘rinishida hisoblandi. Olingan ma‘lumotlar matematik-statistik tahlil orqali qayta ishlanib, o‘quvchilarning til kompetensiyasidagi o‘shish, tahlil va xulosa chiqarish qobiliyatining rivojlanishi aniqlandi. Metodologik yondashuvning asosiy maqsadi — o‘quvchini tayyor javobni topishga emas, fikr topishga undashdan iborat bo‘ldi; ya‘ni matn o‘qildi, ammo fikr “yaratildi”.

Analitik topshiriqlar esa matndan asosiy g‘oyani ajratish, sabab–oqibat munosabatlarini aniqlash, yashirin ma‘noni topish kabi jarayonlarni talab qilib, tanqidiy fikrlash, umumlashtirish va xulosalash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Farg‘ona shahridagi uchta umumta‘lim maktabida 104 nafar 3–4-sinf o‘quvchilari ishtirokida o‘tkazilgan tajriba darslari jarayonida haftasiga ikki marotaba PIRLS tipidagi topshiriqlar qo‘llanildi va natijalar sezilarli o‘zgarishni ko‘rsatdi: o‘quvchilarning so‘z boyligi va fikrni ifodalash darajasi 28 % ga, matnni tahlil qilish ko‘nikmasi 35 % ga, o‘quv motivatsiyasi esa 22 % ga oshdi. Eng qiziq tomoni — o‘quvchilar matnni o‘qigach, savol bera boshlashdi: “Nima uchun?”, “Agar boshqacha bo‘lsa-chi?”, “Mening fikrim bo‘yicha...”. Bu holat o‘qish jarayonining oddiy vazifadan chiqib, kashfiyotga aylanganidan dalolat beradi. Ayni paytda maktab darslarida matn bilan ishlash ko‘pincha reproduktiv xarakterga ega bo‘lib, o‘qituvchi savol beradi, o‘quvchi javob beradi va matn qayta aytiladi. Analitik va reflektiv savollar — “Muallif nega shunday dedi?”, “Qahramon o‘rnida sen bo‘lsang nima qilar eding?” kabi savollar — esa kam qo‘llanadi. PIRLS metodikasi esa yagona «to‘g‘ri javob»ni emas, o‘quvchining fikrlash erkinligini qadrlaydi. Shu bois darslarda yopiqlardan ko‘ra ochiq savollar ko‘proq berilishi, Bloom taksonomiyasiga asoslangan savol darajalari qo‘llanilishi va har bir darsda qisqa “refleksiya daqiqasi” tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Bu yondashuv til kompetensiyasini rivojlantirishni maktab vazifasidan chiqarib, o‘quvchining hayotiy kompetensiyasiga aylantiradi. Reflektiv va analitik PIRLS topshiriqlari o‘quvchini matndan ma‘no izlashga o‘rgatadi, til kompetensiyasini chuqurlashtiradi, tanqidiy va mantiqiy fikrlashni shakllantiradi hamda darsni mazmunli va interaktiv qiladi. Matnga sho‘ng‘igan o‘quvchi — fikrlovchi shaxsga aylanadi. O‘qish — kelajak pasportidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mullis, I.V., Martin, M.O. (2021). PIRLS Assessment Framework. TIMSS & PIRLS International Study Center.
2. OECD (2023). Reading Literacy and Competence Development in Primary Education. Paris.
3. Vygotsky, L.S. (1986). Thought and Language. MIT Press.
4. Sharofutdinova R.«Ta‘lim, fan va innovatsiya» ma‘naviy-marifiy, ilmiy-uslubiy jurnali.2024.No6-B.569-571. uz/talim-fan-va-innovatsiya-jurnali/

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA O‘QUV MASHG‘ULOTI UCHUN INTERFAOL VIZUAL VOSITALARNI QO‘LLASH USULLARI.

Qurbonova Baxtixon Qo‘chqarbayevna,
Farg‘ona davlat universiteti

Pedagogika fanlari doktori (DSc) professor

Sobirova Diloromxon Ma’rufjon qizi,

Ta’lim va tarbiya nazariyasi va
metodikasi (boshlang‘ich ta’lim) 1-kurs magistranti

Annotatsiya

Boshlang‘ich sinf o‘quv jarayonida interfaol vizual vositalardan foydalanish o‘quvchilarning idroki, e‘tiborini jamlash, fikrlash jarayonini faollashtirish va mavzuni chuqurroq anglashga yordam beradi. Vizual obrazlar, grafiklar, animatsiyalar, raqamli taxtalar va interaktiv slaydlar orqali ta‘lim jarayoni ko‘rgazmali, dinamik va mazmunli tus oladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, vizual-interfaol vositalar o‘quvchi ongida mavhum tushunchalarni konkretlashtiradi, o‘qituvchi bilan o‘quvchi o‘rtasida muloqotni kuchaytiradi hamda bilimning mustahkam o‘zlashtirilishiga xizmat qiladi. Bu usul o‘quvchilarni befarq tinglovchi emas, balki faol ishtirokchiga aylantiradi.

Kalit so‘zlar: interfaol ta‘lim, vizual vositalar, boshlang‘ich ta‘lim, raqamli didaktika, o‘quv faoliyati.

Абстрактный

Использование интерактивных визуальных средств в учебном процессе младших школьников способствует развитию внимания, мышления и осмысленного восприятия учебного материала. Визуальные элементы — схемы, инфографика, интерактивные презентации, анимации и цифровые панели — делают уроки более наглядными, динамичными и мотивирующими. Исследования показывают, что визуально-интерактивная подача информации помогает конкретизировать абстрактные понятия, активизирует участие учащихся и обеспечивает более высокую степень усвоения знаний.

Ключевые слова: интерактивные средства, визуализация, начальная школа, цифровая дидактика, учебная активность.

Abstract

The use of interactive visual tools in primary education significantly enhances students' engagement, comprehension, and cognitive activity. Visual elements—such as infographics, interactive slides, animations, and digital boards—transform lessons into dynamic, meaningful, and student-centered learning experiences. Research indicates that visual interactivity clarifies abstract concepts, increases participation, fosters independent thinking, and improves knowledge retention.

Key words: interactive learning, visual tools, primary education, digital pedagogy, learner engagement.

Boshlang’ich ta’lim — bu bolaga nafaqat harf va raqamlarni, balki dunyoni ko’rish, sezish, tushunish, izohlash imkonini beradigan eng nozik bosqichdir. Shu jarayonda o’quvchining idrok maydoni vizual obrazlar bilan to’ldirilsa, u nafaqat eshitadi va ko’radi, balki anglaydi. Interfaol vizual vositalar — raqamli taxta, animatsiya, grafik tasvirlar, sxema, elektron kartochkalar, qiziqarli slaydlar — oddiy darsni tirik jarayonga aylantiradi. Ular mavhum tushunchalarni konkretlashtiradi, murakkab ma’lumotlarni sodda va tushunarli shaklga keltiradi. Bolaning diqqatini bir joyga jamlashga majbur qiladi, fikr yuritishga undaydi, muloqotni faollashtiradi. Bunday o’quv muhiti bola ongida “ko’rdim — tushundim — qo’lladim” funksional zanjirini shakllantiradi.

Ta’lim jarayonida ko’plab tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, vizual-interfaol vositalardan foydalanilgan darslarda o’quvchilarning qiziqish darajasi yuqori bo’ladi, ular o’zini passiv tinglovchi emas, jarayonning ishtirokchisi sifatida his qiladi. Boshlang’ich sinf o’quvchilari tasvirni tezroq qabul qiladi, sahnani, rangni, harakatni eslab qoladi va shu orqali bilimni mustahkamlaydi. Demak, vizual vosita nafaqat ko’rgazmalilik tamoyilining talabi, balki o’quvchi tafakkurining tabiiy tili hamdir. Shunday ekan, interfaol vizual vositalarni qo’llash usullari — bu oddiy texnik jarayon emas, balki o’quvchini fikrlashga, izlanishga va bilishga eltuvchi pedagogik san’atdir.

Mavjud ilmiy-pedagogik manbalar boshlang’ich ta’limda interfaol vizual vositalardan foydalanish o’quv faoliyatini faollashtiruvchi va o’zlashtirish sifatini oshiruvchi eng samarali yondashuvlardan biri ekanini ta’kidlaydi. J. Bruner (1966) o’qitishda vizual tasvirlardan foydalanish orqali o’quvchi abstrakt tushunchalarga osongina yo’l topishi, vizual obrazlar ularni real tasavvurga aylantirishini isbotlagan. Mayerning (2009) “Multimedia Learning” nazariyasiga ko’ra, inson miyasi ma’lumotni ikki kanal — vizual va eshitish kanallari orqali qabul qiladi, va aynan vizual stimullar axborotning uzoq muddatli xotirada saqlanishiga yordam beradi. Yevropa Ta’lim Kengashi (ETC, 2021) o’tkazgan tadqiqotlar ham shuni tasdiqlaydi: interfaol vizual vositalardan foydalanilgan darslarda o’quvchilar faol savol beradi, muhokama qiladi, mantiqiy yechim taklif qiladi, ya’ni o’quvchi passiv bilim oluvchi emas, balki bilim yaratuvchi subyektga aylanadi. O’zbekiston ta’lim tizimiga oid manbalarda (PISA, PIRLS milliy tayyorgarlik hisobotlari, 2023) ham raqamli didaktik vositalarning qo’llanilishi o’quvchilarning motivatsiyasini oshirishi, darsga jalb etish imkoniyatlarini kuchaytirishi aytiladi. Shu bilan birga, interfaol vizual vositalar o’quvchilarda kognitiv faollikni qo’llab-quvvatlab, kuzatish, tahlil qilish, solishtirish, xulosa chiqarish jarayonlarini jadallashtiradi. Turk va Fin pedagogik tadqiqotlari (Arslan, 2018; Hytönen, 2020) interfaol vizual vositalar yordamida o’quv jarayoni individual ta’lim oluvchining tempiga moslashishini, har bir bola o’z qobiliyatiga ko’ra faol ishtirok etishini ko’rsatadi. Xulosa qilib aytganda, adabiyotlar tahlili interfaol vizual vositalar o’quvchining vizual idrokini kuchaytirib, mavzuni tushunishga yordam berish bilan cheklanmaydi, balki o’quvchini o’rganishga jalb etadi, fikrlash jarayonini rivojlantiradi va mustaqil ta’lim motivatsiyasini shakllantiradi.

Tadqiqotning metodologiyasi boshlang’ich sinf o’quv jarayonida interfaol vizual vositalarni qo’llashning ta’sirchanligini aniqlashga qaratildi. Ish jarayonida kuzatish, eksperiment, diagnostik baholash, taqqoslash, pedagogik tajriba-sinov hamda statistik tahlil usullaridan foydalanildi. Dastlabki bosqichda o’quvchilarning mavhum tushunchalarni

idrok etish, e’tiborini jamlash va materialni eslab qolish ko’nikmalari aniqlanib, boshlang’ich diagnostika o’tkazildi. Eksperimental jarayon davomida darslarda raqamli slaydlar, interaktiv taxta, grafik tasvirlar, animatsiyalar, elektron kartochkalar, videofragmentlar kabi vizual vositalar qo’llanildi, o’quvchilar bilan muloqotga asoslangan interfaol topshiriqlar tashkil etildi. Har bir darsda vizual materialdan foydalanish “ko’rdim — angladim — ifodaladim” didaktik modeli asosida olib borildi. O’quvchilarning faol ishtiroki kuzatuv protokollari orqali qayd etilib, o’zlashtirish darajalari esa oldingi va keyingi nazorat ishlari orqali solishtirildi. Olingan ma’lumotlar statistik tahlil qilinib, interfaol vizual vositalar bilan o’tilgan mashg’ulotlar o’quvchilarning idrok jarayonini faollashtirishi, bilimni eslab qolish ko’rsatkichlarini oshirishi hamda darsda ishtirok etish motivatsiyasini kuchaytirishi aniqlandi. Metodologik yondashuvning asosiy maqsadi — o’quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantirish, ko’rgazmali vositalar orqali bilimga eltuvchi ko’prik yaratishdan iborat bo’ldi.

Boshlang’ich sinf o’quv mashg’ulotlarida interfaol vizual vositalardan foydalanish ta’lim jarayonini sezilarli darajada samarali qiladi. Vizual obrazlar, grafiklar, interaktiv slaydlar, animatsiyalar va raqamli ko’rgazmali materiallar o’quvchining diqqatini jamlaydi, mavhum tushunchalarni aniq va tushunarli shaklga keltiradi hamda o’qituvchi bilan o’quvchi o’rtasida faol muloqot yaratadi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, vizual vositalar qo’llangan mashg’ulotlarda o’quvchining o’rganish jarayoniga jalb etilishi kuchayadi, bilimni eslab qolish darajasi oshadi va mavzu mazmunini anglash jarayoni chuqurlashadi. Eng muhimi, o’quvchi passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi, izlanadigan, savol beradigan, muloqot qiladigan shaxsga aylanadi. Interfaol vizual vositalar o’quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, solishtirish, xulosa chiqarish kabi kognitiv jarayonlarni qo’llab-quvvatlaydi, o’quv motivatsiyasini oshiradi va o’qitish jarayonini mazmunli hamda hayotiy qiladi. Shunday qilib, boshlang’ich ta’limda interfaol vizual vositalardan foydalanish — bu nafaqat texnologik innovatsiya, balki ta’limning sifatini oshiruvchi, o’quvchini fikrlovchi shaxs sifatida shakllantiruvchi pedagogik zaruriyatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bruner, J. (1966). *Toward a Theory of Instruction*. Cambridge: Harvard University Press.
2. Mayer, R. E. (2009). *Multimedia Learning* (2nd ed.). Cambridge University Press.
3. Mullis, I. V. S., & Martin, M. O. (2021). *PIRLS 2021 Assessment Framework*. TIMSS & PIRLS International Study Center.
4. OECD. (2023). *Reading Literacy and Learning Competence in Primary School Students*. Paris: OECD Publishing.
5. Arslan, H. (2018). Visual learning tools in primary education: Usage and effectiveness. *Educational Research Review*, 12(4), 221–230.
6. Hytönen, T. (2020). Digital visual instruction in Finnish primary schools. *Nordic Journal of Education*, 45(3), 87–102.
7. European Teaching Council (ETC). (2021). *Innovative Digital Didactics in Primary Education*. Brussels.

8. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2023). PISA va PIRLS tayyorgarlik bo‘yicha Milliy hisobot. Toshkent.
9. Sharofutdinova, R. Sh. (2025). Differences in the psychological and emotional state of blind and healthy children and their adaptation in social life. Journal of Applied Science and Social Science, 15(02), 583–587. Retrieved from <http://www.internationaljournal.co.in/index.php/jasass>
10. Sharofutdinova, R. Sh. (2024). Matematika fanida arifmetik masalalar yechishni o‘rgatish metodikasi. Ilm-fan yangiliklari konferensiyasi, 38–40. Andijon. Retrieved from <https://worldlyjournals.com/index.php/ztvdq/article/view/2724>
11. Sharofutdinova, R. Sh. (2024). Sinf dan va maktabdan tashqari ishlarni tashkil etish. Journal NX — A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, 12, 2581–4230.
12. Sharofutdinova, R. Sh. (2025). Ko‘rishida muammolari bo‘lgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mantiqiy fikrlashni didaktik ta‘minoti. Ilm-fan va ta‘lim-tarbiyani rivojlantirishdagi zamonaviy yondashuvlar, 60–63.

BOLALAR ADABIYOTIDA XALQ OG‘ZAKI IJODI NAMUNALARINING LINGVISTIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHDAGI O‘RNI

Zokirova Sohiba Muxtoraliyevna,

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Magistrant: Abdullayeva Madinaxon Madaminjon qizi

Annotatsiya

Bolalar adabiyotida xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanish lingvistik kompetensiyaning shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Topishmoq, maqol, ertak, doston kabi janrlar o‘quvchilarda so‘z boyligini kengaytiradi, nutq madaniyatini rivojlantiradi, obrazli fikrlashni faollashtiradi va muloqot kompetensiyasini kuchaytiradi. Xalq og‘zaki ijodi namunalarining ritm, takror, qofiya va badiiy tasvir vositalari bolada fonetik idrokni mustahkamlaydi, tilning mazmuniy qatlamini anglashga yordam beradi. Bunday materiallar orqali o‘quvchi tilni nafaqat o‘rganadi, balki his qiladi, o‘zlashtiradi va muloqotda qo‘llay boshlaydi. Natijada lingvistik kompetensiya — ya’ni tilni tushunish, fikrni aniq ifodalash va nutqiy faoliyatni amalga oshirish ko‘nikmalari shakllanadi.

Kalit so‘zlar: xalq og‘zaki ijodi, bolalar adabiyoti, lingvistik kompetensiya, nutq rivoji, til madaniyati.

Абстрактный

Использование образцов народного устного творчества в детской литературе играет важную роль в формировании лингвистической компетенции учащихся начальной школы. Такие жанры, как пословицы, загадки, сказки и фольклорные рассказы развивают словарный запас, культуру речи, образное мышление и коммуникативные навыки детей.

Ритм, повтор и художественные приемы устного народного творчества усиливают фонетическое восприятие и способствуют глубокому пониманию языка. Через фольклор ребёнок не просто изучает язык — он начинает им мыслить и активно использовать в речи.

Ключевые слова: устное народное творчество, детская литература, лингвистическая компетенция, развитие речи, культура языка.

Abstract

The use of folklore elements in children’s literature plays a significant role in developing linguistic competence in primary school learners. Folklore genres such as riddles, proverbs, fairy tales, and epic narratives enrich vocabulary, enhance speech culture, activate figurative thinking, and strengthen communication skills. The rhythmic structure, repetition, and artistic language of folklore improve phonetic awareness and help learners internalize linguistic meaning. Through folklore, children do not simply learn language — they start to think and communicate with it.

Key words: folklore, children’s literature, linguistic competence, speech development, language awareness.

Bolalar adabiyoti — bu bolaning tasavvuriga ochiladigan birinchi eshik, tilning sehrini his qiladigan birinchi makon. Ayniqsa, xalq og’zaki ijodi namunalari — ertaklar, topishmoqlar, maqollar, alla va dostonlar — tilning ildizi, millatning xotirasi, xalqning donoligi mujassam bo’lgan bebaho manbadir. Ular bolaga faqat voqeani emas, balki so’zni his qilishni, uning ohangini, ritmini, ma’nosini anglashni o’rgatadi. Xalq og’zaki ijodining badiiy til boyligi o’quvchining fonetik idrokini, intonatsiyani to’g’ri qo’llash qobiliyatini va nutqning ta’sirchanligini shakllantiradi. Maqollar qisqa, topishmoqlar mantiqiy, ertaklar esa tasavvurni kengaytiruvchi obrazlar orqali bolani fikrlashga, solishtirishga, umumlashtirishga undaydi. Bu jarayon lingvistik kompetensiyaning shakllanishi uchun tabiiy muhit yaratadi: bola eshitadi, takrorlaydi, tushunadi va qo’llay boshlaydi. Shunday qilib, xalq og’zaki ijodi bolaga tilni o’rganishni emas, til bilan yashashni o’rgatadi. Til — so’zlar jamlanmasi emas, balki fikr tarzi. Xalq ijodi esa shu fikr tarzini shakllantiruvchi eng qadimiy pedagogik maktabdir.

Xalq og’zaki ijodi namunalarining lingvistik kompetensiyani shakllantirishdagi ahamiyati ko’plab mahalliy va xalqaro pedagogik adabiyotlarda o’z isbotini topgan. L.S. Vygotskiy (1962) til rivoji ijtimoiy tajriba asosida shakllanishini, og’zaki ijod esa bola uchun tabiiy nutq muhiti yaratishini ta’kidlaydi. Uning fikricha, ertak va maqollardagi obrazlar tilni idrok etish jarayonini faollashtiradi va til orqali tafakkurning rivojlanishini tezlashtiradi. Bruner (1986) tomonidan ilgari surilgan “til orqali fikrni qurish” konsepsiyasiga ko’ra, bolaning lingvistik kompetensiyasi tayyor ma’lumot orqali emas, balki badiiy obrazlar bilan to’qnashuv natijasida shakllanadi. Bu jihatdan xalq og’zaki ijodi — bola uchun aqliy konstruktsiya maydoni bo’lib xizmat qiladi.

Ertak matnlarida takror, ritm, intonatsiya va dramatik ifoda elementlarining mavjud bo’lishi fonetik anglashni kuchaytirishi haqida ilmiy dalillar Mayerning (2009) Multimedia Learning nazariyasida berilgan. Tadqiqotga ko’ra, eshitish va vizual obrazlar uyg’unligi so’z boyligini oshiradi va nutqning “aktiv lug’at”ga aylanishiga xizmat qiladi. Xalq og’zaki ijodida

esa ushbu ikki kanal tabiiy ravishda uyg’unlashgan: bola ertakni tinglaydi, undagi obrazni tasavvur qiladi, natijada tilni idrok etish jarayoni chuqurlashadi.

Uzbek folklorshunoslik adabiyotlarida (Mirziyoyev, Karimov va boshqalar, 2019; Qosimjonov, 2020) xalq og’zaki ijodi — bu milliy-madaniy xotira, bola nutqini shakllantiruvchi dastlabki tajriba maydoni sifatida talqin qilinadi. Topishmoqning mantiqiy tuzilishi bolaning bilish jarayonini faollashtiradi, maqollar esa fikrni qisqa, lo’nda, mazmunli bayon etishga o’rgatadi. UNESCO (2022) hisobotida xalq ijodiy merosini ta’lim jarayoniga kiritish bolada o’z ona tiliga bo’lgan ijobiy munosabatni kuchaytirishi, nutqning emotsional va estetik sifatlarini boyitishi ta’kidlangan.

Adabiyotlar shuni ko’rsatadiki, xalq og’zaki ijodi — bu nafaqat estetik zavq manbai, balki lingvistik kompetensiyani shakllantirishga xizmat qiluvchi kuchli ta’lim texnologiyasidir. Bu jarayon o’quvchini so’zni yodlashga emas, so’z orqali fikr yaratishga undaydi. Til — fikrning quroli bo’lsa, xalq og’zaki ijodi — shu qurolni charxlaydigan dastgohdir.

Tadqiqotning metodologiyasi bolalar adabiyotida xalq og’zaki ijodi namunalaridan foydalanishning lingvistik kompetensiyani rivojlantirishga ta’sirini empirik asosda aniqlashga qaratildi. Metodologik jarayon davomida kuzatish, diagnostika, eksperiment, suhbat, matn tahlili hamda taqqoslov-statistik tahlil metodlari qo’llanildi. Dastlabki bosqichda o’quvchilarning lingvistik kompetensiya darajasi — so’z boyligi, badiiy matnni idrok etish, fikrni ifodalash va nutqiy muloqot ko’nikmalari maxsus diagnostik kartalar asosida baholandi. Keyingi bosqichda o’quv mashg’ulotlariga xalq og’zaki ijodi janrlari (ertak, topishmoq, maqol, alla, kichik doston parchalar) tizimli ravishda kiritildi. Mashg’ulotlar davomida o’quvchilarga matnni tinglash, qayta hikoya qilish, rolga kirish, maqolga mos vaziyat yaratish, topishmoqqa javob topish kabi interfaol usullar qo’llandi. Lingvistik kompetensiya “eshitdim → tushundim → qo’lladim → ifodaladim” zanjiri bo’yicha shakllantirildi.

Eksperiment jarayoni 6 hafta davomida olib borildi va darslar jarayonida o’quvchilarning nutq faolligi, lug’at boyligi va matn mazmunini anglash darajasi kuzatuv protokollari asosida qayd etildi. Yakuniy bosqichda dastlabki va yakuniy holat taqqoslanib, o’zgarishlar statistik ko’rsatkichlar orqali qayd etildi. Olingan natijalar xalq og’zaki ijodi namunalarini qo’llash lingvistik kompetensiyaning barcha tarkibiy komponentlarini — fonetik idrok, so’z boyligi, obrazli ifoda, muloqot ko’nikmasi va nutq tafakkurini — rivojlantirishini ko’rsatdi. Shu tarzda metodologiya o’quvchini tayyor matnni takrorlovchi emas, balki so’z bilan fikr yaratuvchi faol shaxs sifatida shakllantirishga qaratildi.

Bolalar adabiyotida xalq og’zaki ijodi namunalaridan foydalanish lingvistik kompetensiyani rivojlantirishning tabiiy, samarali va milliy ruhga mos bo’lgan metod hisoblanadi. Ertak, topishmoq, maqol kabi janrlar bolada so’zning kuchini his qilish, uning ma’nosini anglash va nutqda qo’llash qobiliyatini shakllantiradi. Xalq og’zaki ijodiga xos ritm, takror, obrazlar va badiiy vositalar o’quvchining fonetik idrokini kuchaytiradi, eslab qolish jarayonini tezlashtiradi va nutqni mantiqiy qurishga yordam beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, xalq ijodi bilan ishlash jarayonida o’quvchilar tilni nafaqat o’rganadi, balki til orqali fikrlashni o’zlashtiradi, mustaqil fikr bildirib, o’z nuqtayi nazarini asoslay oladi. Demak, xalq og’zaki ijodi — bu shunchaki badiiy meros emas, balki tilni o’rgatishning kuchli lingvistik vositasi; u bolaning nutqiy rivojiga, so’z boyligi kengayishiga, muloqot madaniyati

va til sezgisining shakllanishiga xizmat qiladi. Xalq ijodini darsga olib kirgan o’qituvchi so’zni o’rgatmaydi — so’z orqali shaxsni tarbiyalaydi.

Bolalar adabiyotida xalq og’zaki ijodi namunalaridan foydalanish lingvistik kompetensiyani rivojlantirishning tabiiy, samarali va milliy ruhga mos bo’lgan metod hisoblanadi. Ertak, topishmoq, maqol kabi janrlar bolada so’zning kuchini his qilish, uning ma’nosini anglash va nutqda qo’llash qobiliyatini shakllantiradi. Xalq og’zaki ijodiga xos ritm, takror, obrazlar va badiiy vositalar o’quvchining fonetik idrokini kuchaytiradi, eslab qolish jarayonini tezlashtiradi va nutqni mantiqiy qurishga yordam beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, xalq ijodi bilan ishlash jarayonida o’quvchilar tilni nafaqat o’rganadi, balki til orqali fikrlashni o’zlashtiradi, mustaqil fikr bildirib, o’z nuqtayi nazarini asoslay oladi. Demak, xalq og’zaki ijodi — bu shunchaki badiiy meros emas, balki tilni o’rgatishning kuchli lingvistik vositasi; u bolaning nutqiy rivojiga, so’z boyligi kengayishiga, muloqot madaniyati va til sezgisining shakllanishiga xizmat qiladi. Xalq ijodini darsga olib kirgan o’qituvchi so’zni o’rgatmaydi — so’z orqali shaxsni tarbiyalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bruner, J. (1986). *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge: Harvard University Press.
2. Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and Language*. Cambridge, MA: MIT Press.
3. Əliyev, A. (2019). Xalq og’zaki ijodining bolalar nutqini rivojlantirishdagi o’rni. *Til va adabiyot*, 4(2), 45–52.
4. Yo’ldosheva, M. (2021). Bolalar folklori va lingvistik kompetensiya shakllanishi. *O’zbekiston Pedagogika Jurnal*, 3(7), 88–94.
5. Mirziyoyev, S. (2019). *Mamlakatimizda milliy madaniy merosni asrash va rivojlantirish choralari*. Toshkent: O’zbekiston NMIU.
6. Karimov, Q. (2020). Xalq og’zaki ijodi va badiiy tafakkur: Didaktik ahamiyati. *Pedagogik mahorat*, 5(1), 60–63.
7. UNESCO. (2022). *Intangible Cultural Heritage in Education: Integrating Folklore in Early Literacy Development*. Paris: UNESCO Publishing.
8. Mayer, R. E. (2009). *Multimedia Learning (2nd ed.)*. Cambridge University Press.
9. Shomusarova, D. (2023). Bolalar og’zaki ijodida til sezgirligini rivojlantirish. *Ilm va Taraqqiyot*, 6(4), 102–108.
10. Tursunova, N. (2024). Ertakning lingvistik kompetensiyani shakllantirishdagi pedagogik ahamiyati. *Boshlang’ich ta’lim*, 2(10), 75–80.
11. Sharofutdinova, R. Sh. (2024). Matematika fanida arifmetik masalalar yechishni o’rgatish metodikasi. *Ilm-fan yangiliklari konferensiyasi*, 38–40. Andijon. <https://worldlyjournals.com/index.php/ztvdq/article/view/2724>
12. Sharofutdinova, R. Sh. (2025). Ko’rishida muammolari bo’lgan boshlang’ich sinf o’quvchilarida mantiqiy fikrlashni didaktik ta’minoti. *Ilm-fan va ta’lim-tarbiyani rivojlantirishdagi zamonaviy yondashuvlar*, 60–63.
13. Sharofutdinova, R. Sh. (2025). Differences in the psychological and emotional state of blind and healthy children and their adaptation in social life. *Journal of Applied*

Science and Social Science, 15(02), 583–587. <http://www.internationaljournal.co.in/index.php/jasass>

14. Atoyev, A. (2023). Folklor asosida savodxonlikni rivojlantirish metodikasi. Talim texnologiyalari, 11(3), 51–56.

15. Propp, V. (1984). Theory and History of Folklore. Minneapolis: University of Minnesota Press.

BADIIY TARJIMAGA O’RGATISH JARAYONIDA CHUQR METODIK YONDASHUV, TIL VA MADANIYAT KOMPETENSIYALARI UYG’UNLASHUVI

Sultanova Saida Nuriddinovna

Alfraganus universiteti

Filologiya fakulteti, Tillarni o’qitish markazi

Абстрактный

Интеграция языковой и культурной компетенций представляет собой сочетание языковых знаний (грамматика, лексика, синтаксис, стилистика) и культурных знаний (обычаи, традиции, ценности, менталитет), что обеспечивает эффективное общение и глубокое понимание или перевод художественных текстов. В процессе коммуникации и перевода язык и культура совместно способствуют сохранению смысла, контекста и эстетики. Это, в свою очередь, требует глубоко продуманного методического подхода. При обучении художественному переводу преподаватель и студенты должны системно осваивать несколько этапов: анализ содержания и стиля текста, точную и эмоциональную передачу смысла, а также учет эстетических и стилистических особенностей. Такой методический подход переводит студентов от механического выполнения перевода к аналитическому мышлению и творческому поиску решений.

Ключевые слова: языковая компетенция, культурная компетенция, интеграция, художественный перевод, методический подход, коммуникация, эстетика, смысл и контекст, творческое мышление

Abstract

The integration of language and cultural competencies refers to the combination of linguistic knowledge (grammar, vocabulary, syntax, and stylistics) and cultural understanding (customs, traditions, values, and mentality) that enables effective communication and a comprehensive comprehension or translation of literary texts. In this process, language and culture jointly ensure the preservation of meaning, context, and aesthetics during communication or translation. This, in turn, requires a profound methodological approach. In teaching literary translation, both instructors and students should systematically master several stages, including textual and stylistic

analysis, accurate and emotional meaning transfer, and consideration of aesthetic and stylistic aspects. Such a deep methodological approach shifts students from mechanical translation practices toward analytical thinking and creative problem-solving.

Key words: language competence, cultural competence, integration, literary translation, methodological approach, communication, aesthetics, meaning and context, creative thinking

Til va madaniyat kompetensiyalari uyg’unlashuvi – bu til bilimlari (grammatika, leksika, sintaksis, stilistika) va madaniy bilimlar (urflar, an’analar, qadriyatlar, mentalitet) bir-biri bilan integratsiyalashib, insonning til orqali samarali muloqot qilishi yoki badiiy matnlarni to’liq tushunishi va tarjima qilishi holati bo’lib til va madaniyat birgalikda muloqot yoki tarjima jarayonida mazmun, kontekst va estetika to’liq saqlanishida katta ahamiyat kasb etadi.

Bu esa o’z navbatida chuqur metodik yondashuv talab etadi. Badiiy matnni tarjima qilish jarayonida muallim va talabalar bir necha bosqichlarni chuqur va tizimli tarzda o’zlashtirishlari kerak. Bu yondashuv matnning mazmuni va uslubini tahlil qilishni, ma’nolarning aniq va emotsional ko’chirishini va tarjimaning estetik va stilistik jihatlarini inobatga olishni o’z ichiga oladi. Chuqur metodik yondashuv talabalarni avtomatik tarjima amallaridan olgan tarzda, fikrlash va ijodiy yechimlarni qo’llashga o’tkazadi.

Til kompetensiyalari xususida to’htalsak til kompetensiyasi badiiy tarjimada asosiy rol o’ynaydi, chunki so’z boyligi va idiomatik ifoda shakllari tarjimaning tabiatiga katta ta’sir qiladi, sintaksis va morfologiyani to’g’ri qo’llash tarjima so’zlar va jumlar oqimini saqlashga xizmat qiladi. Tildagi uslubiy va semantik nyuanslar tarjima sifatida aks etishi kerak.

Madaniyat kompetensiyalar ham yetakchi va dolzarb vazifalarni bajaradi. Badiiy matn ko’pincha bir mamlakat yoki xalq madaniyatiga xos reallik va ramzlarni o’z ichiga oladi. Tarjima jarayonida madaniyat kompetensiyalari talabalarga: milliy urf-odatlar, an’analar va tarixi kontekstni tushunish, tarjimada madaniy moslashuv (cultural adaptation) amalga oshirish, o’quvchi uchun tushunarli va yaqin ta’limiy messaj yaratish imkonini beradi. [6]

Chuqur metodik yondashuv til va madaniyat kompetensiyalari bilan uyg’unlashganda badiiy tarjima faqat ma’nolarni qo’llash emas, balki: matnning estetikasi va emotsional ta’sirini saqlaydi, tarjimonning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, o’quvchilarda tarjima jarayonining kompleks tushunishini ta’minlaydi. Tarjima (jumladan badiiy tarjima) o’qitishda til va madaniyat kompetensiyalari alohida emas, balki bir-biri bilan bog’liq, o’zaro to’ldiruvchi tarzda rivojlanishi kerak. Masalan, tildagi idiomatik ifodalar madaniyatga tegishli konnotatsiyalarga ega — tarjimada ularni to’g’ri ko’chirish uchun madaniyat kompetensiyasi zarur.

Uyg’unlashuvni ta’minlashda quyidagi tavsiyalarni bergan bo’lardik.

1. O’qitish jarayonida til mashqlari bilan birga madaniy mashqlar (masalan, manba madaniyati va maqsad madaniyatidagi farqlar, idiomalar, urf-odatlar) kiritish.

O’qitish jarayonida til mashqlari bilan birga madaniy mashqlarni o’tkazish – bu til va madaniyat kompetensiyalari uyg’unlashuvini ta’minlashning samarali usuli. Til mashqlari: grammatik qoidalar, so’z boyligi, jumla tuzish, lug’at ishlatish. Madaniy mashqlar: urf-odatlar, tarixiy kontekst, madaniy tafovutlarni o’rganish, idiomalar va metaforalarni

tushunish. Ularning integratsiyasi tilni faqat texnik jihatdan o’rganishni emas, balki ma’no va kontekstni ham to’liq qamrab olishni ta’minlaydi.[1]

Bu borada badiiy tarjimaga o’rgatayotgan pedagoglar har bir til mashqini madaniy kontekst bilan bog’lash: so’zlar va iboralar qayerda, qachon ishlatilishini tushuntirishga, badiiy matnlarni tanlashda madaniyat elementlari boy bo’lgan matnlarni tanlashga, talabalar bilan muammo-mashqlar tashkil qilish: matnda nimani tarjima qilish qiyin va nima madaniy moslashuv talab qilishga va refleksiya va muhokama: mashqdan so’ng madaniy tafovutlar va til tanlovlarini muhokama qilishga katta e’tibor qaratishlari ayni muddaodir.

Mashq turi	Maqsad	Misol
Madaniyat konteksti tahlili	Matndagi urf-odatlar, tarixiy yoki ijtimoiy voqealarni tushunish	Badiiy matnda bayram, an’anaviy taom yoki ramzlar haqida izoh berish
Idiomalarni tarjima qilish	Til va madaniyatni birgalikda tushunish	Inglizcha “spill the beans” → “sirni oshkor qilmoq”
Madaniyat rolli o’yinlar	Interfktiv ravishda madaniyatni o’rganish	Talabalar “mehmon keladi” ssenarisida madaniy odob-axloqni qo’llash
Madaniyat + til integratsiyalashgan testlar	Til bilimini madaniy kontekst bilan birlashtirish	Matndan kontekstni tushunish va mos tarjimani topish
Taqqoslash mashqlari	Manba va maqsad madaniyati farqlarini ko’rsatish	“Thanksgiving” bayramini boshqa mamlakat bayramlari bilan solishtirish

2. Badiiy tarjimada til va madaniyat kompetensiyalari alohida o’rganilmasdan, balki tarjima maqsadi va kontekstiga qarab uyg’unlashishi zarur. Bu uyg’unlashuv talabaning yoki tarjimonning til bilimlari (grammatika, leksika, sintaksis) madaniyat bilimlari (urflar, qadriyatlar, kontekst, idiomalar) birgalikdagi qo’llanishini ta’minlaydi.

Tarjima kompetensiyasiga oid bir necha tavsiyalar taklif qilingan, bu tavsiyalar tarjima uchun “ikki til kompetensiyasi + madaniy/ekstra-lingvistik bilimlar + strategik, instrumental kompetensiyalar” kabi komponentlardan iborat.

Tavsiya	Tavsif	Tarjima maqsadiga moslashuvi
Liney	Til va madaniyat bilimlari ketma-ket o'rgatiladi	Avval til bilimlari, keyin madaniyat bilimlari, so'ng matn tarjimasi
Parallel	Til va madaniyat bilimlari bir vaqtda o'rgatiladi	Har bir so'z, ibora yoki jumlani o'rgatishda madaniy kontekstni ham ko'rsatish
Integrativ	Til va madaniyat bilimlari bir-birini to'ldiradi, mashqlar orqali uyg'unlashadi	Matnlarni tarjima qilayotganda, har bir element uchun til va madaniyat jihatlarini birgalikda tahlil qilish
Maqsadga yo'naltirilgan	Tarjima turi (badiiy, ilmiy, texnik) va auditoriyaga qarab integrasiya darajasi o'zgaradi	Masalan, badiiy tarjimada madaniy elementlarga ko'proq e'tibor; ilmiy tarjimada terminologiya va aniqlik ustuvor

Badiiy tarjimaga o'rgatish jarayonida chuqur metodik yondashuv va til hamda madaniyat kompetensiyalarining uyg'unlashuvi bir-birini to'ldiruvchi va ajralmas elementlardir. Badiiy tarjima o'qitishda chuqur metodik yondashuv va til-madaniyat kompetensiyalarini uyg'unlashuvi talabning nafaqat til bilimlarini, balki badiiy va madaniy tafakkurini ham rivojlantiradi, shuningdek tarjima sifatini sezilarli darajada oshiradi. Til va madaniyat kompetensiyalarining uyg'unlashuvi tarjima sifatini faqat texnik jihatdan emas, balki kommunikativ, madaniy va stilistik jihatdan sezilarli darajada oshiradi.

Belgiyalik olim Teo Xermans tarjima va madaniyat munosabatini tadqiq qilgan holda tarjimada tilning faqat lingvistik jihati emas, balki madaniy kontekst va normalar ham muhim ekanligini ta'kidlaydi. Olim fikriga ko'ra tarjima jarayoni faqat til bilimlariga (grammatika, leksika, sintaksis) asoslanmasligi kerak. Madaniy kontekst va ijtimoiy normalar tarjimada katta ahamiyatga ega. Masalan, matnda ishlatilgan urf-odatlar, tarixiy voqealar, madaniy ramzlar va odatlar tarjimaga mos tarzda ko'chirilishi lozim. Xermans fikricha, tarjima madaniy vosita bo'lib, u til va madaniyat o'rtasidagi aloqani ko'rsatadi. Shu sababli tarjima o'qitishda ham talabalarga lingvistik va madaniy jihatlarni birgalikda tahlil qilish o'rgatilishi muhim.[4]

Darhaqiqat biz olimning fikriga qo'shilgan holda shuni ta'kidlaymizki tarjimada til va madaniyat uzviy bog'liq. Badiiy tarjimada so'zma-so'z ko'chirish o'rniga, matnning lingvistik jihatlari bilan birga madaniy kontekst, ijtimoiy normalar va urf-odatlarni hisobga olish muhim. Bunday yondashuv talabalarga matnni to'liq, tabiiy va talaba uchun tushunarli

shaklda tarjima qilishga yordam beradi.

Kontekstga yo‘naltirilgan tarzda badiiy tarjimani o‘rgatish ya‘ni maqsadga yo‘naltirilgan tarzda badiiy tarjimani o‘rgatish bu tarjima ta‘limida zamonaviy, metodik va amaliy yondashuvdir. Bu yondashuvda tarjima jarayoni aniq maqsad va kommunikativ vazifa asosida amalga oshiriladi. Tarjima shunchaki so‘zma-so‘z ko‘chirish emas, balki maqsadli auditoriya va tarjima maqsadiga mos matn yaratishdir. Masalan: agar badiiy asarni o‘quvchilar uchun tarjima qilinsa — til oson, obrazlar jonli bo‘lishi kerak; agar ilmiy izohli nashr uchun bo‘lsa — aniqlik, to‘g‘rilik, tarixiy kontekst muhim bo‘ladi.

Badiiy tarjimani maqsadga yo‘naltirilgan tarzda o‘rgatish talabalarni ijodiy fikrlashga o‘rgatadi, tarjimani kommunikativ jarayon sifatida ko‘rsatadi, madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantiradi, har xil maqsadlar uchun mos strategiyalarni tanlashni o‘rgatadi. Badiiy tarjimada maqsad quyidagicha bo‘lishi mumkin:

Maqsad turi	Tarjima yo‘nalishi
Estetik ta’sirni saqlash	Obraz, metafora, ritm va ohangni moslashtirish
Milliy koloritni etkazish	Madaniy ekvivalentlar topish
O‘quvchini qiziqtirish	Tabiiy va ravon tilda qayta ifodalash
Asarning g‘oyasini etkazish	Muallif uslubiga yaqinlikni saqlash

Xulosa qilsak badiiy tarjimani maqsadga yo‘naltirilgan tarzda o‘qitish — bu tarjimon shaxsini faqat til bilish kompetensiyasi doirasida emas, balki tarjimaning ijodiy, madaniy va kommunikativ mohiyatini anglashga yo‘naltirilgan kompleks ta‘lim jarayoni sifatida qarashni talab etadi. Bu yondashuv tarjimani faqat lingvistik qayta ifoda sifatida emas, balki ikki madaniyat o‘rtasidagi ma’no va badiiy ta’sirni saqlab qolishga qaratilgan ijodiy faoliyat sifatida o‘rganishni nazarda tutadi.

Maqsadga yo‘naltirilgan badiiy tarjima ta‘limi natijasida tarjimon asarning badiiy mohiyatini chuqur anglay oladi, madaniy moslashtirish va interpretatsiya usullarini amalda qo‘llaydi, tarjima strategiyalarini kommunikativ va estetik maqsadlarga mos ravishda tanlaydi. Shu bilan birga, unda ijodiy yondoshuv, estetik did va kasbiy mas’uliyat kabi muhim shaxsiy-kasbiy sifatlar rivojlanadi.

Badiiy tarjimani maqsadga yo‘naltirilgan tarzda o‘rgatish — bu tarjimonni nafaqat til va leksik-stilistik ko‘nikmalar bilan ta‘minlash, balki uning fikrlash doirasini kengaytirish, intermadaniy muloqotda badiiy obraz va ma’noni qayta yarata olish salohiyatini shakllantirishga qaratilgan tizimli ta‘lim jarayonidir.

Bunday yondashuvda tarjimon asarning janriy-uslubiy xususiyatlarini tahlil qilish, obrazlar tizimini madaniy kontekstda talqin etish va estetik ta’sirni saqlab qolish kabi ko‘p qirrali vazifalarni bajarishga o‘rgatiladi. Shu orqali u nafaqat matn ichidagi ma’noni, balki asar orqali yetkazilayotgan milliy va umuminsoniy qadriyatlarni anglaydi hamda ularni boshqa til muhitida mos ravishda qayta ifoda etadi. Maqsadga yo‘naltirilgan o‘qitish usuli natijasida tarjimon shaxsida filologik bilish, madaniy kompetensiya va ijodiy tafakkur

integratsiyasi ta’minlanadi. Bu esa uning kasbiy yetukligi, mustaqil tahlil qilish qobiliyati va estetik sezgirligini kuchaytiradi.

Shuningdek, bunday ta’lim modeli zamonaviy tarjima nazariyasidagi funksional va kommunikativ yondashuvlarga tayanadi hamda badiiy tarjimani faqat natija emas, balki ijodiy jarayon sifatida o’rganishni nazarda tutadi. Natijada tarjimon nafaqat original asarni qayta yaratadi, balki yangi madaniy makonga moslashtirilgan, lekin ruhan va usluban sodiq badiiy mahsulotni yarata oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Munday, J. (2016). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. Routledge.253p
2. Koller, W. (1995). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. St. Jerome Publishing.384p
3. Omar Ali Fraihat. *Towards an inclusive mould of translation and interpretation requisite competence*. Universiti Sains Malaysia (USM), Penang, Malaysia
4. Theo Hermans. (1985). *The Manipulation of literature studies in literary translation*. Published by Croom Helm.249p
5. Z. Yang (B)Soochow University, Suzhou, D. Li University of Macau, Macau SAR, China *Translation Competence Revisited: Toward a Pedagogical Model of Translation Competence*. *Advances in Cognitive Translation Studies* (pp.109-138)
6. *Journal on English Language Teaching and Learning, Linguistics and Literature* Vol. 6 No. 2 (2018): IDEAS: Djamereng & Rusni, UIN Alauddin Makassar, Indonesia/
Translation study: How crucial is cultural knowledge for students as the translators?

XVI-XVII ASRLARDA BUXORO XONLIGIDA VALIAHDLIK KURASHLARI

Nurmuxammadov Sharofitdin Shermaxammad o’g’li

Sarboon universiteti “Filologiya va ijtimoiy fanlar”
kafedrasida katta o’qituvchisi

Annotatsiya

Maqolada Buxoro xonligida hukmronlik qilgan ashtarxoniylar sulolasi shahzodalarining valiahdlilik shahri bo’lgan Balxga egalik qilish tarixi hamda bu shahar uchun kurashlari tahlil qilingan. Shuningdek, shaharning Buxoro xonligi ma’muriy-siyosiy ahamiyati mavjud manbalar asosida tahlil etilgan.

Kalit so’zlar: Shayboniy, ashtarxoniy, shahzoda, valiahd, xon, taxt, kurash, Abdulmo’min, Vali Muhammadxon, Nodir Muhammadxon, Balx.

Абстрактный

В статье анализируется история владения городом Балх, который являлся наследственным городом принцев династии Аштарханидов, правивших в Бухарском ханстве, а также их борьба за этот город. Кроме того, на основе имеющихся источников рассмотрено административно-политическое значение города в Бухарском ханстве.

Ключевые слова: Шейбанид, Аштарханид, принц, наследный принц, хан, трон, борьба, Абдулмумин, Вали Мухаммадхан, Надр Мухаммадхан, Балх.

Abstract

This article analyzes the history of the Ashtarkhanid dynasty princes who ruled the Bukhara Khanate, their possession of Balkh as the city of the heir apparent, and their struggles for this city. Additionally, the administrative and political significance of the city within the Bukhara Khanate is examined based on available sources.

Key words: Shaybanid, Ashtarkhanid, prince, heir apparent, khan, throne, struggle, Abdulmo’min, Vali Muhammad Khan, Nadr Muhammad Khan, Balkh.

Ma’lumki, O’rta Osiyoning janubiy o’lkalari XVI-XVII asrlar davomida mazkur davrning uch yirik mamlakati: Buxoro xonligi, Eron safaviylari va Boburiylar imperiyasi o’rtasidagi siyosiy jarayonlarda asosiy kurash maydoniga aylangan edi. Ayniqsa, Balx shahri juda muhim o’ringa ega bo’lib, ushbu omilni inobatga olgan ashtarxoniy hukmdorlar odatda, shahar boshqaruviga eng yaqin shaxslarni, valiahd shahzodalarni tayinlashar edi. Shuningdek, Balx shahri – shayboniylar qadim va o’rta asr davlatlarida ma’muriy markaz vazifasini bajarib kelgan bolsa, shayboniy Abdulloh Bahodirxon (1583-1598) davridan boshlab valiahd boshqaruvidagi shahar maqomiga ega bo’ldi.

Biroq ashtarxoniyalar sulolasidan bo’lgan Buxoro xoni Nodir Muhammadxon davrida davlatchilik asoslari zaiflasha boshlaydi. U davlatni boshqarishda akasi Imomqulixon erishgan yutuqlarni takrorlay olmadi. Xususan, u xonlik hududlarini o’z o’g’illari va nabiralariga suyurg’ol qilib taqsimlab berdi. Xususan, Abdulazizga Samarqand, Xusrav Sultonga Badaxshon va Qunduz, Subhonquli Sultonga Balx, Qutlug’ Muhammad Sultonga Hisor, Abdurahmon Sultonga Shibirg’on va Andxo’y, nabirasi Qosim Sultonga Huzor, jiyanlari Muhammadyor Sultonga Shahrisabz, So’fi Sultonga Talixon hududlarini boshqarish huquqi beriladi [2, 264]. Bu esa markaziy hokimiyatning kuchsizlanishiga olib keladi.

Taxtdan ag’darilgan xon Balxga boradi va Hind shohi Shoh Jahondan yordam so’raydi. Hukmdor esa o’z o’g’illari Avrangzeb va Murodbaxshni Balxni bosib olish uchun yuboradi. Ular Nodir Muhammadning o’g’li Xisrov Sultonni mag’lub etib, Hindistonga asir qilib yuboradilar. Bundan xabar topgan Nodir Muhammad Shibirg’on va Marv orqali Eronga, Abbas II huzuriga qochishga majbur bo’lgan. Eron hukmdori Shoh Abbas II uni yuksak ehtirom bilan kutib olgan. Manbalarda aytilishicha, shohning o’zi a’yonlari bilan shahardan ikki soatlik yo’lga chiqib, Buxoro xonini a’lo darajada kutib olgan va a’lo navli ot sovg’a qilib, unga o’tqazgan holda shaharga olib qaytgan. Abbas va Nodir Muhammad shaharga kiringach, Buxoro xoni sharafiga tantana va had-hisobi yo’q mushakbozlik o’tkazilgan [2, 127]. Nodir Muhammadxon ikki yarim yil Eronda yashaganidan so’ng, shoh unga katta miqdorda

qo’shin berib, Balxni qaytib egallashiga ko’maklashadi [2, 26-127].

Nodir Muhammadning Hindiston bilan aloqalarni yo’lga qo’yishi Balx hokimi bo’lgan davrda boshlangan. Xususan, shu davrda Hindiston shohi Shoh Jahon (1627-1658) bilan elchilik aloqalarini yo’lga qo’ygan. U o’z elchisi Vaqqos Hojini 1632-yilda Hindistonga yuboradi. Bunda javoban hind shohi ham Tarbiyatxon boshchiligidagi elchilar missiyasini Nodir Muhammad huzuriga yuboradi [10, 170].

Abdulaziz 1613-yilda aprel oyida Balxda tug’ilgan bo’lib, bu davrda otasi Nodir Muhammad Balx hokimi edi. Abdulazizxonning onasi Jo’ybor Xojalardan birining qizi bo’lgan Abdurahim Xojaning qizi Poshsho oyim edi [14, 39]. Abdulazizxon otasi nazoratida 1626-yildan Xuttalon viloyatini boshqara boshlagan bo’lsa, 1630-1642-yillar oralig’ida Balxning g’arbiy tumanlarini idora qilgan [13, 49]. 1642-yilda Nodir Muhammadxonga akasi Imomqulixon taxtni qoldirgandan so’ng, yangi xon mamlakatning barcha hududlarini o’z og’illariga suyurg’ol sifatida boshqarishga in’om etadi. Shunday sharoitda Abdulazizxon ham quruq qolmaydi. Unga xonlik markaziy hududlaridan biri bo’lgan Samarqand hokimligi topshiriladi [2, 164].

Abdulazizxon hukmronlik davri faqatgina tashqi dushmanlarga qarshi hujum bilan emas, balki o’z birodarlari bilan ham hokimiyat uchun kurash bo’lgan o’ziga xos bir davr sifatida tarixda qolgan. Abdulazizxon ukasi Subhonquli rasmiy jihatdan valiahd den e’lon qilinib, Balx viloyatida hokimlik qilsa-da, Abdulazizxon bunga rozi bo’lmagan va ukasidan bu maqomni tortib olish uchun yana bir ukasi Qozim Sultonni Balx ustiga yuborgan. Shuni ta’kidlash joizki, Qosim Sulton shoirtabiat va ijodkor shahzoda bo’lib, harb ishiga mohir bo’lmagan. Buning natijasida, u Subhonqulixon elchilaridan biri tomonidan qatl etilgan [2, 128]. Shahzodalar o’rtasidagi bunday kurashlar natijasida Subhonquli tomonidan yana bir birodari – Qutlug’ Sulton ham halok etilgan edi [4, 125].

Subhonqulixonning Iskandarxon, Mansurxon, Ibodullaxon, Muhammad Siddiqxon, Abdulqosim sulton, (hammasi Balxda dafn etilgan), Ubaydullaxon, Asadulla sulton va Abulfayzxon ismli o’g’illari bo’lgan (Mazkur shahzodalarning ayrimlari ismiga “xon” unvonining qo’shilishi shayboniylar sulolasida bo’lgani kabi ularning Buxoro yoki Balx taxtiga o’tirganligi bilan bog’liq. “Sulton” esa, taxtga o’tirish nasib etmagan sulolaning barcha vakillariga nisbatan qo’llanilgan.). Shulardan dastlabki oltitasi Subhonqulixon tirikligidayoq vafot etgan edi [12, 38].

1681-yilda Abdulazizxon taxtdan taxtdan voz kechadi. Bunga bir necha sabablar bor edi. Birinchidan, uzoq davom etgan Xiva xonligi bilan urush xonning tinka-madorini quritadi. Bundan norozi qatlam ham ko’payib ketgan edi. Ikkinchidan, o’z ukasining doimiy ravishda akasi bilan kelishmovchiliklari edi. Ukasi Subhonqulixon otasi 1651-yil Balx hokimi bo’ladi va Abdulazizxon bilan xonlik taxti uchun kurash olib boradi. Ikki o’rtada sulh 1658-yilda xonning ustoz Abdulg’afforxo’ja vositachiligida tuziladi. Unga ko’ra, Subhonqulixon akasining hokimiyatini tan oladi. Evaziga u valiahd deb e’lon qilinadi, va Balx hokimligini qonuniylashtiradi [2, 268], lekin xutba ham, tanga ham Abdulazizxon nomi bilan bezatildi [4, 128].

Subhonqulixon oliy taxtni egallamasdan oldin, Balx taxtida o’tirgan paytidanoq Xorazm xoni Abulg’ozi Bahodirxon bilan yaxshi munosabat o’rnatishga hakarakat qilgani

ma’lum [9, 27]. Uning yordamida Buxoro taxtini egallashga umid bog’lagan. “Shajarai turk” asarida keltirilishicha, u hatto Abulg’oziyxon huzuriga Buxoroni egallashini so’rab elchi yuborgan: “... nogoh Balx xoni Subhonqulixon din elchi keldikim, akam Abdulazizxon qasd qilgan ermishkim, meni o’lturgay, taqi Balxni ham olgay, emni mening otam va akam sizsiz. Mening sizdan o’zga pushti panohim yo’q. Agar siz aning birlan yov bo’lib Buxoroni chopmasangiz, ul kelib Balxni ham olur va meni begunoh o’lturur”, teb. Ammo Subhonqulixon Abulg’oziyxonning inilari Sharif Muhammad sultonning qizini olib erdi. Xoni jannat makon (Abulg’oziga) g’a kuyov erdi. Ul sabab bu so’zlarni aytib yuborib erdi” [1, 185]. Yuqoridagi jumladan anglashiladiki, Subhonqulixon Xorazm xoni Abulg’ozixonga kuyov bo’lgan va shu orqali ittifoq iplari mustahkamlangan.

Subhonquli Abdulazizxon unga taxtni topshirganiga qadar, ya’ni 1651-1681-yillar davomida Balx va Badaxshon hududlarini boshqaradi.

Garchi Subhonqulixon xonlikni birlashtirishga harakat qilgan bo’lsa-da, ammo Balx mojarosi doimiy uni tashvishga solib keldi. Aynan, shuning natijasida bir nechta o’g’illari birodarkushlik qurboni bo’ldi. Keyinchalik, Balx hokimi etib tayinlangan Mahmudbiy bilan ham bir qancha qonli urushlar olib bordi. O’zaro urushlardan so’ng Balx hokimi Mahmudbiyga yon berishga majbur bo’ldi va nabirasi Muhammad Muqimxonni Balxga noib sifatida yubordi [15, 174-175].

1681-yil xonlik taxtiga o’tirgan Subxonqulixon mamlakatdagi ichki nizolarni bartaraf etish barobarida o’zidan so’ng taxtga o’tiradigan valiahdni tayinlashi ham kerak edi. Uning bir nechta o’g’illari bo’lib, bular: Iskandarxon, Abulmansur sulton, Ibodulla sulton, Siddiq Muhammad sulton, Ubaydulla sulton, Abulfayzxonlardir [7, 279-280]. Xonlik an’anasiga ko’ra, valiahd Balx viloyati hokimi bo’lishi kerak edi. Bunday sharafiga dastlab, Iskandarxon erishadi va Amudaryodan janubga o’tib Balx viloyatini idora qilishga kirishadi [4, 136]. Lekin uning hukmronligi uzoqqa bormadi. Bunga sabab 1683-yilda akasi Abulmansur sultonning ishonchli odami Mavzun Suray Iskandarxon ovqatiga zahar aralashtiradi, natijada u vafot etadi. Bu vaqtda Iskandarxon endigina 28 yoshga kirgan edi [8, 118].

Shu jarayonda Subhonqulixonning yana bir o’g’li siyosat maydonida bo’y ko’rsata boshladi. Bu shahzoda Siddiq Muhammad bo’lib, u ham kelajak taqdiri uchun kurashga qo’shib, dastlab akasi bilan g’oyaviy raqobatga kirishgan bo’lsa, keyinroq esa asosiy maqsad – taxtga da’vogar sifatida ochiq kurasha boshlagan [15, 165-175]. Siddiq Muhammad dastlab o’z oldiga akasi Abulmansurning olib borgan siyosatidan norozi beklarni yig’a boshlagan va buning natijasida Abulmansurni ag’darish ishi bo’yicha fitna guruhi shakllanadi [7, 279]. Abulmansur ammasi Shamsiya bonu xonimning holidan xabar olish uchun borayotgan vaqtda bir guruh fitnachilar tomonidan o’ldirildi. Bu vaqtda Abulmansur atigi 22 yoshda bo’lgan edi [8, 121-122]. O’z-o’zidan ayon bo’ladi-ki, endi Balx hokimi bo’lish navbati Siddiq Muhammadga yetgan edi va shunday bo’ladi ham. 1683-yildan boshlab u Balxni mustaqil idora qila boshlaydi [15, 165]. Siddiq Muhammadning Balxda yuritayotgan siyosati otasi Subxonqulixonning noroziligiga sabab bo’la boshlaydi. Chunki u o’ta ketgan shuhratparast bo’lib, ba’zan otasiga ham bo’ysunishni istamagan. Hatto, Xiva xoni Anushxon (1663-1686) Movarounnahrqa qarshi yurish qilganda, Subhonqulixon o’z o’g’li Siddiq Muhammaddan harbiy yordam so’raganida unga yordam bermaydi [4, 136]. Shuningdek, u otasining

ruxsatisiz Hindistonga elchi yuborgan va bu holat Subhonqulixon ko'ngliga g'ulg'ula slogan [15, 166]. Bundan tashqari, Balxda o'z xohishicha siyosat yurgizib, xonlikning ba'zi e'tiborli amir va ulamolariga tazyiq ham o'tkazadi. Vaziyatning chigallashib ketayotganini tushungan Subhonqulixon o'g'lining jilovini tortib qo'yish maqsadida 1685-yilning kuzida Balxga qarshi yurish qilib, shaharga kiradi va Siddiq Muhammad hamda uning tarafida bo'lgan fitnachilar qo'lga olinib, barchasi o'z jinoyatlari uchun jazoga mahkum etiladi. Balxlik tarixchi Muhammad Yusuf Munshiyning yozishicha, Subhonqulixon o'g'li Siddiq Muhammadni zindonga tashlashni buyuradi va 3 oy davomida zindonda yotgan Siddiq Muhammad bezgak kasaliga chalinib 21 yoshida bu dunyodan ko'z yumadi [8, 138-139]. Lekin, buxorolik muarrix Muhammad Amin Buxoriyning yozishicha (1700), Subhonqulixon o'g'lini boshqa fitnakorlar qatori qatlga hukm etgan [9, 80].

Birin-ketin to'rt o'g'lidan ayrilgan Subhonqulixon bu jarayonlardan xulosa chiqarib, Balx noibligiga o'zining ishonchli vakillarini tayinlaydi. Dastlab Biy O'taliq (xonlikda shahzodalar tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi mansab, ota vazifasini bajaruvchi), u vafot etganidan so'ng 1687-yilda Mahbudbiy otaliq (keyinchalik, Muqimxonning otalig'i) Balxga noiblik qilgan [4, 137]. Subhonqulixon Balxni bu yerda ilgari hokim bo'lgan marhum o'g'li Iskandarxonning farzandi Muqimxonga bergan bo'lsa-da, aslida uning otalig'i Mahmudbiy tomonidan boshqaruv amalga oshirilar edi. Keyinchalik, Subhonqulixon vafot etgach, Muqimxon Buxoro taxtiga chiqqan amakisi Ubaydullaxon (1702-1711)ning hokimiyatini tan olmadi va o'zini mustaqil deb e'lon qildi. U 1702-1707-yillarda Balx xonligining hukmdori bo'lgan [9, 236].

Subhonqulixon vafot etganda Ubaydulla sulton va Asadulla sultonlar yosh yigitlar bo'lib, Ubaydulla sulton ham akalari yo'lidan borib, Balxga va bu orqali valiahdlikka da'vogar bo'lgan. Asadulla sultonni yirik amirlardan Javshan qalmoq orqali fitna qurboni qilgan [12, 38]. Albatta, valiahdlikdan o'z ukasini chetlatishda suyukli ayoli Bibi Poshshoning roli bo'lishi, ehtimol. Chunonchi, mamlakat boshqaruvida uning kuchli ta'siri sezilgan [8, 227]. Bu ayoldan Ubaydullaxon Abdulla sulton ismli farzand ko'rgan [12, 38].

Xulosa qilib aytish mumkinki, XVI-XVII asrlarda o'zbek davlatchiligi tarixida valiahdlik tizimi, valiahdlik kurashi jarayonlari dolzarb ahamiyat kasb etdi. Davlat boshqaruv shakliga ko'ra monarxiya hisoblangan o'zbek xonliklarida, xususan Buxoro xonligida hukmdorning farzandlari o'rtasida valiahdlik maqomi uchun kurash jarayonlari doimiy tus olib kelgan va bunda O'rta Osiyoning yirik strategik shaharlari, jumladan, Balx muhim rol o'ynagan.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar:

1. Azamat Ziyov. O'zbek davlatchilik tarixi. T.: Sharq, 2001.
2. Alekseyev A.K. Politicheskaya istoriya Tukay-Timuridov.-S.-Peterburgs: S.-Peterburgskogo Universiteta 2006.
3. Armiy Vamberi. Buxoro yoxud Movarounnahr tarixi. 2-qism. T.: Info capital group, 2019.
4. Ahmedov B. Tarixdan saboqlar. T.: O'qituvchi, 1994.
5. Mir Muxammad Amin Buxoriy. Ubaydullaname / Perevod i primechaniya A.A.Semyonov. – T.: Fan, 1957.

6. Mirzo Salimbek. Kashko’li Salimiy. Tavorixi muttaqadimin va muttaaxirin. / Fors tilidan tarjima va izohlar muallifi N.Yo’ldoshev. Buxoro:Buxoro nashriyoti, 2003.
7. Muxammed Yusuf Munshi. Mukim-xanskaya istoriya. Pervod s tadjiskogo, predisloviye, primechaniya i ukazateli Semyonov A.A. – Tashkent: Izdatelstvo Akademii nauk Uzbekskoy SSP, 1956.
8. Muhammad Amin Buxoriy. Muhit at-tavorix. / Fors tilidan tarjima, kirish va izohlar muallifi D.Yu.Yusupova va U.Hamroyev. T.: Fan, 2020.
9. Sangirova D. Bir sulola shajarasi haqida. // Sharq mash’ali. №2. T., 2018.
10. Sultonov F., Bozorboyev F. O’zbekiston hukmdorlari. T.: Alisher Navoiy nomidagi O’zbekiston Milliy kutubxonasi, 2007.
11. To’rayev H. Ashtarxoniy Abdulazizxon. // Buxoro mavjlari. 4-son, 2008.
12. Xoja Samandar Termiziy. Dastur ul-muluk. / Fors-tojik tilidan tarjima, kirish va izohlar muallifi J.Esonov. T.: G’afur G’ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1997.

YANGI O‘ZBEKISTONDAGI ONA-OTALARNING MEHR VA MUHABBATI MA’NAVIY-TARBIYAGA TA’SIRI

Sultonova Nodira Ergashovna

Toshkent amaliy fanlar universiteti

“Tarix va Ijtimoiy fanlar” kafedrasida f.f.d (PhD), dotsent

Annotatsiya

Maqolada qadim zamonlardan to bugungi kungacha milliy-ma’naviy tarbiyaning sharq olimlarimizning asarlarida aks etishi va bu asarlarni g’arb olimlarimizning asarlari bilan qiyosiy taxlil qilish jarayonini o’rganish. Oilada farzandlarni milliy ma’naviy tarbiyalashning milliy va ma’naviy omillarini millat urf-odatlarini, udumlarini, an’analarining yosh avlodni tarbiyalashda mehr va muhabbatning o’rni va ahamiyatini yoritish dolzarb masala ekanligi ta’kidlanadi. Xalq hayotida mavjud bo’lgan tartib va qoidalarning oilada barkamol avlod tarbiyasiga ta’siri.

Kalit so’zlar: rasional, irrosional, antropologiya, oila, nikoh, mehr, sevgi, muhabbat, axloq, kitob, inson, insonparvarlik, vatanparvarlik, sabrlilik, manmanlik, yaxshilik, ta’lim tizimi, odoxloq, milliy qadriyatlar.

Абстрактный

В статье исследуется отражение национально-духовного воспитания в трудах наших восточных учёных с древнейших времён до наших дней и проводится сравнительный анализ этих трудов с трудами наших западных учёных. Подчёркивается актуальность освещения национально-духовных факторов национально-духовного воспитания детей в семье, обычаях, традиций народа, роли и значения любви и привязанности в воспитании подрастающего поколения. Рассматривается влияние существующих норм

и правил в жизни народа на гармоничное воспитание поколения в семье.

Ключевые слова: рациональное, иррациональное, антропология, семья, брак, доброта, любовь, привязанность, нравственность, книга, человек, гуманность, патриотизм, терпение, гордость, благость, система образования, этикет, национальные ценности.

Abstract

The article studies the reflection of national-spiritual education in the works of our Eastern scholars from ancient times to the present day and the process of comparative analysis of these works with the works of our Western scholars. It is emphasized that it is an urgent issue to highlight the national and spiritual factors of national spiritual education of children in the family, the customs, traditions of the nation, the role and importance of love and affection in raising the younger generation. The influence of the existing rules and regulations in the life of the people on the harmonious upbringing of the generation in the family.

Key words: rational, irrational, anthropology, family, marriage, kindness, love, affection, morality, book, human, humanity, patriotism, patience, pride, goodness, education system, etiquette, national values.

Dunyoda mehr va muhabbat omili nafaqat sub’ektiv individual, balki juda katta ma’naviy, ijtimoiy-antropologik muammolardan biri sifatida e’tirof etiladi. Mehr va muhabbatni madaniy, ijtimoiy-antropologik munosabatlarning poydevori deb hisoblash mumkin. Jamiyatda tartibsizlik, deviatsiya, nizolar, jinoyatchilik, barcha oqibatsizliklar mehr va muhabbat omilining zaiflashishi yoki yo‘qolishi bilan bog‘liq ekanligi ta’kidlash lozim. Ona Vatanga, ijtimoiy ma’naviy, tarixiy- madaniy merosga, oila va farzandlarga, ayol va ota-onaga mehr va muhabbat kabi ijtimoiy- madaniy, gumanistik g‘oyalarni doimo qadriyat sifatida qadrlab kelingan. Mehr va muhabbat omilini ijtimoiy-ma’naviy hodisa sifatida jamiyatga muntazam singdirib borish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatimizda Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoevning «Tarix sinovlaridan o‘tgan haqiqiy tarix shuki, o‘zini o‘zgartirishga qodir bo‘lgan, vaqtni – imkoniyatga, imkoniyatni yutuqqa, yutuqni taraqqiyot poydevoriga aylantira olgan xalq – buyuk xalqdir. Bunday xalq, hech shubhasiz, hayotni ham, ijtimoiy ma’naviy muhitni ham o‘zgartira oladi, ko‘zlagan murod-maqсадlariga albatta erishadi.

Buyuk faylasuf olimlarimiz: Kasal bolani davolashning eng oson yo‘li bu- onaning mehr va muhabbat antropologiyasini asos qilib ko‘rsatadilar: Bola kasal bo‘lganida onaning ko‘ngliga go‘zal hayot, quvonchli daqiqalar sig‘may qoladi. Bolani davolash uchun, sog‘lom qilish uchun qimmat narxli dorilarga pulini ham, shifokorlar qabuliga tushish uchun vaqtini ham ayamaydi. Bu holat ayolning qalbidagi inski (his-uyg‘usi) bo‘lib, bolani ona mehri ham davolashi mumkin. Buning uchun faqat mehrga to‘la ong, tafakkur, qalb, yurak amri talab etiladi, xalos. Afsuski 21-asrda ona mehri va muhabbatini topish qiyin va dolzarb bo‘lib bormoqda. Mehr va muhabbat antropologiyasida «ona mehri segmenti» quyidagicha:

Birinchi dan, Ona mehri vitamini. Ushbu oddiy so‘zlar bilan ona bola organizmini foydali vitaminlar va minerallar bilan to‘ydira oladi: «Sen mening hayotimdagi eng aziz va kerakli insonimsan. Sen men uchun doimo qadrlisan. Men sensiz bir kun ham yashay olmayman. Dadang va Onang seni juda sevadi va yaxshi ko‘rib qadrlaydi!» Farzandning ota-onasi mehr

va muhabbatining oshib borishiga olib keladigan ijtimoiy-ma’naviy jarayondir.

Ikkinchidan, Onaning mehr va muhabbat terapiya. Yengil va o’tkinchi kasalliklarda davo vositasi: «Sen juda kuchlisan va sog’lom insonsan. Sening ong tafakkuring, qalbing, yuraging, tanang va vujuding kuchli va sog’lom shakllangan. Sen yaxshi taom bilan ovqatlanasan va sog’lom muhit asosida voyaga yetib rivojlanasan. Sen juda baquvvat sog’lom bo’lib, kam kasal bo’lasan.» deya bolani hayotga bo’lgan mehr va muhabbatini oshirish va kuchli sog’lom fikrlash, ezgu g’oyalar asosida farzandini ideologiyasini, dunyoqarashini, fikrlash g’oyalarini, maqsadlarini qo’llab-quvvatlash ijtimoiy-antropologik jarayondir.

Uchinchidan, Onaning farzandiga mehr berishi va muhabbatini ruhiy-psixologik yondashuvi. Bolaning psixikasi so’nmasligi uchun unga ozuqa yani motivatsiya berib turish lozim. «Sen yoqimliva shirin bolasan. Yaxshi tinch orom olib, uxlaysan. Asabiy va jahldor emassan. Sabr-toqatli va aqlli va farosatli ilmga chanqoq bolasan. Nutqing ravon tafakkur qilishda ma’noli yaxshi fikrlaysan. Ong va miyangning qabul qilishi yaxshi ishlaydi. Senda hamma holat yaxshi shakllangan», deb ona o’z bolasiga psixologik kuch beradi.

To’rtinchidan, onaning mehr va muhabbati bola uchun kuchli quvvat va zarba. Bola qattiq bemor yoki kasal bo’lganida dori vositalaridan tashqari onaning so’zlari, fikrlari, mehr va e’tibori, mehribonliklari nihoyatda kerak. Ona o’zining shirin so’zu-mehribonligi bilan kasallikka zarba berishi lozim. «Seni juda yaxshi ko’raman. Sen meni mehribon farzandim, bizga seni borligingni o’zi baxt deb erkalatishimiz, bolada men oilam ota-onam uchun kerakli ekanligini, uning qalbida hayotga bo’lgan ishonch tuyg’usini shakllantiradi. Kasalliklaringni ollohim yo’q qiluvchi va shifo beruvchi zotdir. Qiynalganlaringda ollohim senga sabr beradi va barcha qiyinchiliklarni unutib yuborasan bolam deb» unga hayotga bo’lgan qiziqishini orttiradi. Bola ota-onasidan hadeb tanbeh, baqiriqlar eshitaversa, kasal bo’lishi oson bo’lib qoladi. Ota-onasi ishonmagan, qo’rqitgan, koyigan, koproq urushgan bolani kasallikni yengib, tuzalishi qiyinroq kechadi.

Beshinchidan, «Ona bolasiz bo’lmas, bola onasiz yashay olmas» formulasini ishlab chiqish: Ota-ona bolaga charchov, alam va ranjish ko’zlari bilan qarasa, nafrat bilan nigoh tashlasa, bolaning hayotida omadsizliklar va kasalliklar, yomonliklar ko’p yuz beradi. Bu tasdiqlangan ijtimoiy-psixologik faktor. Bolalar ota-ona bilan birga yashashi, o’sishi, voyaga etishi, hayot jarayonida baxtlilikni keltirib chiqaradigan ijtimoiy- madaniy antropologik jarayon. Har kuni bolaga kamida uch marta ota-ona mehrga to’la shirin, go’zal so’zlarni aytishi kerak. Bola onasining gaplarini ongida tafakkur qiladi, ona mehrini his qiladi, barcha so’zlarni tahlil qilib, oxirgi qarorni qabul qilishi kerak. Kasal bo’lgan bolaga esa, bundan 10 barobar ko’proq mehr, muhabbat, e’tibor, shirinsuxanlik talab etiladi. Bolaga har doim, «Men seni sevaman, juda yaxshi ko’raman, sen men uchun qadrlisan», deb yurishga odatlaning bu holat oilalardagi farzand tarbiyasida mehr va muhabbat antropologiyasi sifatida go’zal hayotni bag’ishlaydi.

Ijtimoiy-ma’naviy va madaniy munosabatlar tarixida ko’plab mutafakkirlar, olimlar mehr tushunchasiga ijobiy omil sifatida e’tibor qaratganlar. Bu tushuncha jamiyat barqarorligini asosiy ustuni sifatida, sotsum hayotning mustahkamligi o’ziga xos ahamiyat kasb etib kelgan. Qadimiy yodgorliklar va yozma bitiklar, manbalar hamda og’zaki qadriyatlar, xalq folkloridan boshlab, to hozirgi davrgacha bunga guvohlik beruvchi manbalar, asarlar mavjuddir. Sharq

xalqlari mehr tushunchasiga hamisha alohida e’tibor qaratib kelganlar. Xususan, yerda mavjudlikning asosi bo’lmish quyoshni qadimda «Mehr» deb atashgan. Hijriy shamsiy yil hisobida 21 sentyabrdan 22 oktyabrgacha bo’lgan oy nomi ham «Mehrmo», ya’ni mehr oyi deb nomlangan. Ushbu taqvimdagi barcha oylarning 16 sanasi «Mehr kuni» sifatida nishonlangan. Islomda Qur’oni karim kitobini ochuvchi birinchi so’z ham bevosita «Mehr» so’zi bilan bog’liq, ya’ni «Mehribon va rahmli Olloh nomi bilan (boshlayman)» .

Mehr tushunchasiga Imom al-Buxoriy , Abu Rayhon Beruniy , Abu Ali ibn Sino , Zakariyo ar-Roziy , Abuabdulloh Ro’dakiy , Shahobiddin A’maq Buxoriy , Abdurahmon Jomiy , Husayn voiz Koshifiy , Mahmud az Zamaxshariy , Jaloliddin Rumiy , Alisher Navoiy , Zahiriddin Muhammad Bobur va boshqa buyuk mutafakkirlar o’zlarining asarlarida bayon etib, ularni ilmiy va nazariy izohlab o’tadilar.

Diniy ta’limotlarda ham mehr tushunchasiga alohida e’tibor qaratib, uni tarbiyaning muhim vositasi sifatida talqil qilishgan. Ayniqsa bu borada Iso, Budda va Muhammad SAV diniy ta’limotlaridan juda ko’plab misollar keltirish mumkin.

Mehr tushunchasi qadriyat, urf-odat, an’ana hatto bayramlarimizda ham o’z aksini topganligini kuzatishimiz mumkin. Qadimdan yurtimizda kuz faslida nishonlanadigan katta bayramlardan biri «Mehrjon» deb nomlangan.

Beruniy bu ikki bayramni bir-biri bilan taqqoslab, quyidagi yarim hazil rivoyatni keltiradi: «Bir guruh kuzni bahordan ortiq bilganidek, ular «Mehrjon»ni «Navro’z»dan ortiq bilganlar. Buni isbotlashda Iskandar Arastudan, u ikki kunning qaysisi afzal deb so’raganida, uning: «Ey podshoh, bahorda hasharotlar paydo bo’la boshlaydi, kuzda esa ular yo’qolib ketadi. Demak, shu jihatdan kuz (bahordan) afzal», -degan javobiga asoslanadilar» .

Ota-bobolarimiz har bir faslning kirishi bilan bog’liq holda umumxalq bayramlarini nishonlashgan. Jumladan, bahor faslida kun bilan tun tenglashgan 21 martda «Navro’z» umumxalq bayrami, yoz faslida eng uzun kun bo’lgan 21 iyunda «Angom» umumxalq bayrami o’tkazilgan. Shuningdek, kuzgi kunu tun tengligi 21 sentyabrda «Mehrjon» umumxalq bayrami hamda qishda eng uzun tun 21 dekabrda «Sada» bayrami nishonlangan. Ushbu umumxalq bayramlarining o’ziga xos tadbirlari bo’lib, ular haftalarga bo’lingan holda oy davomida o’tkazilgan. Bayramlarda turli kasb, hunar egalari uchun maxsus tadbirlar tashkil etilgan.

Umri (Mermoh) oyining 16-kunida «Kichik Mehrjon» va 21-kunida «Katta Mehrjon» bayrami o’tkazilgan. «Mehrjon» bayramini podshohlar va Eron mamlakati shahar aholisi butun oy davomida nishonlagan. «Mehrjon» bayramini o’tkazishda ham xuddi Navro’zdagidek turli tabaqaga mansub kishilar uchun 5 kundan ajratilgan .

«Mehrjon» bayramidan so’ng odamlar qishga tayyorgarlik ko’ra boshlashgan. Movarounnahr va Xuroson podshohliklarida shu kuni otliq askarlarga kuzlik va qishlik kiyim berish rasm bo’lgan.

Abu Rayhon Beruniy «Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar» asarida «Mehrjon» so’zini «quyosh» va «jon sevgisi» degan ma’nolar bilan bog’lab tahlil qilishi bejiz emas, albatta. Chunki eng qadimgi davrlardan ko’pgina ibtidoiy xalqlar qatori Markaziy Osiyo xalqlari ham quyoshga sig’inishgan. Bu haqda yunon olimi Gerodot (milloddan oldingi 490-425 yillarda yashagan) markaziy osiyoliklar «ma’budalardan faqat quyoshni e’zozlaydilar,

unga otlarni qurbonlik qiladilar» , deydi.

«Avesto»ning 10-bobida Mitra (Quyosh tangrisi)ga bag’ishlangan madhiya mavjud. Madhiyadagi so’zlardan ma’lum bo’lishicha, zardushtiyar quyosh va uning tangrisi – «Mitra»ni ilohiy kuch sifatida ulug’lashgan. Qadimgi xalqlar quyoshni borliqdagi eng buyuk kuch, hayot chashmasi, yorug’lik va issiqlik bunyodkori deb bilishgan .

Muhabbat talqinida Hadisi sharifda Oisha onamiz roziyallohu anho nihoyatda taqvoli, obida, o’ta hayoli, pokza nafs, oliymaqom ayol edilar. U zotning hujralariga Rasululloh sollallohu alayhi vasallam, Abu Bakr Siddiq roziyallohu anhu va Umar roziyallohu anhu dafn qilinganlar. Hazrati Umar roziyallohu anhu dafn qilinmaslaridan oldin onamiz uylariga kirsalar, ustlaridagi ba’zi liboslarini yechar, boshlaridan hijoblarini olardilar va «Bu qabrda yotganlar erim va otam-ku» derdilar. Qachonki Umar roziyallohu dafn qilingach, uyga kirsalar ham qabrda yotgan Umar roziyallohu anhudan hayo qilib ro’mollarini, hijoblarini yechmaydigan bo’ldilar. Manabu xolat Sharq ayollarining xayosi ibosi, odobini namoyon etadigan xarakat sifatida talqin etiladi.

Oisha onamiz roziyallohu anhoneing hujralari ko’rsatilgan. O’ng tarafdagi qabrlarni aytadigan bo’lsak: o’ng tarafdagi chetdagi qabr ikki olam sarvari Rasululloh sollallohu alayhi vasallamning muborak qabrlari, uning yonidagi, biroz pastroqdagi Abu Bakr Siddiq roziyallohu anhoneing qabrlari, uning yonidagi, biroz pastroqdagi Umar roziyallohu anhoneing qabrlari. Chap tarafdagi bo’yra ustidagi joy Oisha onamiz roziyallohu anhoneing o’rinlari. Mo’minlarning onasi, Rasululloh sollallohu alayhi vasallamning seviklilarining xonalari, jihozlari, joylarini joylashtirilgan. Onamiz shu xonada yashab, sahobalarga, sahobiyalarga, tobeinlarga, butun ummatga Islomning oilaviy mavzuga tegishli hukmlaridan, Rasululloh sollallohu alayhi vasallamning uyda nimalar bilan mashg’ul bo’lishlari, ayollariga qanday muomala qilishlari va boshqa ko’plab hukmlarni bayon qilganlar. Xuddi shu xolatda Rasululloh sollallohu alayhi vasallam bilan Oisha onamiz roziyallohu anho bir idishdan g’usl qilish qoidalarinini o’rgatib o’tadilar. Rasululloh sollallohu alayhi vasallamning shunday odatlari borki, go’shtni avval onamizga berib, keyin onamizning tishlari, so’laklari tekkan joyiga muborak og’izlarini qo’yib, go’shtni tanovul qilganlar. Islomiy din nuqtai nazardan erkakning ayoldagi mexr-muhabbatini ko’rinishi sifatida o’rganish maqsadga muvofiqdir.

Xuddi shu o’rinda Oisha onamiz kundoshlari yuborgan taomning tovog’ini urib sindirganlarida, Rasululloh sollallohu alayhi vasallam uylarida mehmon bo’lib turgan sahobalarga «Qani, taomdan olinglar. Onangiz rashk qildi» deganlar.Xuddi shu paytda Abu Bakr Siddiq, Hazrati Umar, Hazrati Usmon, Hazrati Ali, Hazrati Abdulloh ibn Mas’ud roziyallohu anhum va boshqa sahobalar mehmon bo’lishgan. Ayollarning rashkli mexr-muhabbatini ham yuksak baxolagan inson sifatida qaraladi.

Sharqda o’zbek ayolning mehr-muhabbati taqsinga sazovordir. Bu jumlanı yozishdan avval bu voqeanı juda ko’p ayollarga ta’kidlash, mexr-muhabbatni sadoqatni yozish, xalqqa ibrat qilib ko’rsatish kerakligini aytib, 2010 yil 18 may kuni xizmat bilan bir xonadonga bordim. Marosim tugagach chamasi to’qson yoshli bir onaxon menga: Qizim ko’pni duosi ijobat deyishadi, menga duo olib bergin, – dedilar. Sizga nima deb duo qilaylik deb, – so’radim. Onaxon ko’zlariga yosh olib: Cholim urushdan eson-omon kelsinlar, shuni so’rab bergin, bolam, – dedilar. Qaysi urushni aytyapsiz, 1941 yildagi urushmi? Ha, xuddi o’sha urushga

ketganlar. Haliyam kutyapsizmi, axir 70 yildan oshdi, – desam, onaxon: Nega kutmay, birov o’lganini ko’rmagan bo’lsa, qora xat kelmagan bo’lsa, nikohim bor kutyapman, – dedilar. Bu mo’tabar onaxonning to’yi 1941 yil 30 iyun kuni bo’lgan ekan. To’ying ertasiga kuyov va uning besh nafar ukalarini urushga olib ketishgan. Yosh kelinchak qaynona va qaynotasining xizmatini qilib, halol mehnat bilan kun o’tkazib kelgan. Besh yildan so’ng erining ukalari urushdan qaytib kelishadi, lekin uning turmush o’rtog’idan darak yo’q. Undan hech qanday xat-xabar kelmaydi. Umid bilan kutib yillar suvdek oqib o’tib ketdi. Aka-ukalar uylandilar, farzandli bo’ldilar.

Ular o’zaro kelishib, yillar davomida kelinlik xizmatini sidqidildan ado etgan yangalariga bittadan farzandlarini berishga qaror qildilar. Sabr-bardoshi tog’ddek ayol xizmatlariga yarasha mukofotini oldi. Uch qiz, ikki o’g’illik bo’ldi. Bolalarni uch kunligidan katta qildi, mana vaqt-soat o’tib ularning kenjasi ham ellikka kiribdi. Ha bolam duo olgan omondir, – deb davom ettirdilar onaxon. Ikki o’g’limga qanday qilib uy-joy qilaman derdim, buni qarangki ikki yonimdagi qo’shnilarim, onajon, biz ishdaligimizda bolalarimizni katta qilib berdingiz, yedirib-ichirib yaxshi tarbiyaladingiz. Biz ko’nglimiz xotirjam ishlab yuraverdik. Ishlarimiz yurushib boshqa joydan uy-joy qilib ketyapmiz, bu hovli bizdan sizga hadya bo’lsin, – deyishdi. Ko’zimga yosh olib Alloh taolaga shukrona aytdim. Mana hozir 15 ta nabiram, 30 ta evaram, 10 ta chevaram bor. Mendan baxtli ayol yo’q. Onaxonning bu hikoyasini eshitib hayratda qoldim. Bu haqida kelinidan so’radim. Kelin: «Buvamiz vafot etganlar. Mustaqillik maydonidagi temir daftarda ismlari bor. Lekin bu xaqda buvijonimizga aytolmayapmiz, buni eshitib o’lib qolsalarchi. Ovqat olib o’tiradilar, eshikni qulflatmaydilar, kelib qolsa ocholmaydilar, deb. Ko’cha eshikni o’zlari yarim tunda qulflab kirib, namoz o’qiydilar», dedi. Bu onaxonning vafosiga, sabr-bardoshiga, matonatiga tog’lar ham dosh berolmasa kerak. Ana o’zbek ayolining sadoqati, vafosi, mexr-muxatining ko’rinishi sifatida talqinidir.

Sharq falsafiy-ahloqiy merosida bag’rikenglik (tolerantlik) muhim o’rin tutadi. Falsafa fanlari doktori M. Hojjeva yozadi: «Tolerantlik turli qarash, e’tiqod, jahon madaniyatiga hurmat, umuminsoniy qadriyatlar va urf-odatlarini bag’rikenglik asosida qabul qilishga asoslangan individuallikning aniq namoyon bo’lishidir». Bag’rikenglikda insonning ichki ruhiy holati (uning ongi haqiqatgo’yiligi, ko’tarinki kayfiyati, ishga munosabati, salomatlik darajasi, qiziqishi, ishonchi, xohishsizligi, qo’rquv hissi, ochiq ko’ngilligi, javobgarlikni o’z zimmasiga olishi, ishq-muhabbat kuchliligi. . .) aks etadi». Shuningdek, «tolerantlik umrboqiy qadriyat va an’analarni asrashga, ularni yanada go’zallikka aylantirishga chaqiriqdir. Bu tuyg’u kishini shunchaki olijanob qilib qo’ymaydi, balki uning xulq atvorini, ahloqini, siyosat va ma’naviy pokligini, muqaddas narsalarga bo’lgan munosabatini ko’p jihatdan belgilab, ochib beradi».

To’g’ri, bag’rikenglik tom ma’nodagi mehr va muhabbat emas, balki u mehr va muhabbat tomon tashlangan qadam, kishini ijtimoiy-ma’naviy borliqda, rang-barang madaniyat mavjud muhitda, imoralizm va demokratik qadriyatlar qaror topgan sotsium jamiyatda yashash, samarali faoliyat ko’rsatish kafolatidir. Tolerantlik bo’lmagan muhitda insonlararo muhabbatning bo’lishi qiyin, muhabbat tuyg’usidan mahrum kishilarda bag’rikenglik bo’lmasligi aniqdir.

Sharq falsafiy-ahloqiy merosida esa bag’rikenglik eng avvalo o’zaro hamkorlik, bir-birini hurmat qilish, tushunish, qadrlash ma’nosida talqin etiladi. Mehr va muhabbat ham mazkur ahloqiy qadriyatlarsiz bo’lishi mumkin emas. Demak, mehr va muhabbat barcha axloqiy qadriyatlarni bir nuqtada, maqsadda uyg’unlashtiradi, shu tariqa ularni go’zal, olijanob tuyg’ular darajasiga ko’taradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. Hozirgi zamon va Yangi O’zbekiston.-Toshkent.: O’zbekiston NMIU, 2024. 3-bet.
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 7 martdagi “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo’llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PF – 87 – sonli Farmoni.
3. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 27 iyundagi “O’zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi PQ – 3808 –son qarori.
4. Maxmud Az-Zamaxshariy. Al-mafassal. –T.O’zR FA Sharqshunoslik instituti. 2007. (420-423)–B 54-58.
5. Qur’oni Karim. Alouddin Mansur tarjimasini. T.:Cho’lpon,1992. 670 bet.
6. Moziydan taralgan bir ziyo Imom al-Buxoriy.-T.: Sharq, 1998.
7. Abu Rayxon Beruniy. Asarlar –Toshkent. G’afur G’ulom nashriyoti, 1996.
8. Ibn Sina. Izbrannyye filosofskie proizvedeniya. — M.: Nauka, 1980.; Ibn Sina. Danish-name. Kniga znaniya.- Stalinabad, 1957.
9. Abu Bakr ar-Razi. Duxovnaya. meditsina. Dushanbe. «Irfon». 1990.
10. Vohidov S. Buxoriylar bo’stoni. Buxoro nashriyoti. 1994.
11. Am’aq Buxoriy. Devon. Tehron, Furug’iy nashriyoti, 1339 h.y.-18, 246 bet.
12. Abdurahmon Jomiy. Nafahot ul-uns. –Kalkutta, 1859.
13. Xusayn Voiz Koshifiy. Futuvvatnomai Sultoniy yoxud javonmardlik tariqati. Fors-tojik tilidan N.Komilov tarjimasini. T., A.Qodiriy nomidagi xalq morosi nashriyoti, 1994, 112 bet.
14. Zamaxshari // Ensiklopedicheskiy slovar Brokgauza i Yefrona : v 86 t. (82 t. i 4 dop.). - SPb., 1890-1907.
15. Qarang: Jaloliddin Rumiy. Masnaviy ma’naviy. “Al-xudo” xalqaro nashriyoti. Tehron, 2004 y.
16. Alisher Navoiy, Mukammal Asarlar To’plami, T.: “Fan”, 2000-yil. 264-bet.
17. Bobur Z.M. Devon. –T.: “Fan” nashriyoti, 1994 yil. 253-bet.
18. Abu Rayhon Beruniy. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. Tanlangan asarlar. O’zb.T.: - “Fan”, 1968.

IQTISODIY TERMINLARNI O’RGATISH METODIKASI: TA’LIMDA INTERAKTIV USULLARNI QO’LLASH

Djamalutdinova Barno Ramizitdinovna

Xalqaro Nordik universiteti
«Chet tillar» kafedrasida katta o’qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada iqtisodiy terminlarni o’rgatish metodikasi hamda ta’lim jarayonida interaktiv usullardan samarali foydalanish masalalari yoritilgan. Iqtisodiy terminlarni o’rgatishda an’anaviy yondashuvdan tashqari, zamonaviy ta’lim texnologiyalari va interaktiv metodlarning afzalliklari ko’rsatib beriladi. Talabalarning iqtisodiy tafakkurini rivojlantirish, nazariy bilimlarini mustahkamlash hamda ularni real iqtisodiy vaziyatlarda qo’llash ko’nikmalarini shakllantirishda interaktiv usullarning o’rni alohida ta’kidlanadi.

Kalit so’zlar: iqtisodiy terminlar, metodika, ta’lim texnologiyalari, interaktiv usullar, talabalar, iqtisodiy tafakkur, innovatsion yondashuv.

Iqtisodiy atamalarni o’qitish metodikasi nazariy ta’limni amaliyot bilan birlashtirish, ko’p qirrali yondashuv asosida real misollar, keys-stadilar, texnologik vositalar va hamkorlikdagi faoliyatni o’z ichiga oladi. Asosiy usullar qatoriga darsdan oldin teskari sinf modeli orqali atamalarni kiritish, terminlar xaritalari kabi lug’at boyitish mashg’ulotlaridan foydalanish, simulyatsiyalar va rolli o’yinlar orqali atamalarni qo’llash hamda global kontekstda tanqidiy fikrlash va ishonchli muloqotni rivojlantirish uchun shakllantiruvchi baholash va loyiha asosida o’qitish orqali tushunishni mustahkamlash kiradi.

Iqtisodiy terminologiyani o’qitish iqtisodiy ta’limda muhim rol o’ynaydi, chunki terminologiya kengroq g’oyalar, nazariyalar va tajribalarni tushunish uchun zamin yaratadi. Hozirgi zamon pedagogikasida atamalarni uzoq vaqt eslab qolish va amalda qo’llash uchun ularni shunchaki yodlashning o’zi yetarli emasligi tobora ko’proq e’tirof etilmoqda. Shu sababli, dunyoning ko’plab ta’lim tizimlarida talabalarni passiv ma’lumot qabul qilishdan ko’ra, o’quv jarayonida faol bo’lishga undaydigan interaktiv usullar joriy etilgan.

Interfaol usullarning asosiy ustunligi terminologiyani mazmunli amaliyot bilan o’zaro bog’lashidir. Jumladan, talabalar bozorni modellashtirganda yoki inflyatsiya bo’yicha guruhli tadqiqotlarda ishtirok etganda talab, taklif yoki iste’mol narxlari indeksi kabi texnik atamalardan foydalanishlari kerak bo’ladi. Shunday qilib, leksika alohida holda o’rganilmaydi, balki hayot bilan bog’liq holda o’rganiladi. Bunday yondashuvlar nafaqat tushunishni mustahkamlaydi, balki kelajakdagi kasbiy faoliyat uchun zarur bo’lgan tanqidiy fikrlash, jamoada ishlash va muloqot ko’nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Iqtisodiy terminologiya iqtisodiyotni o’rganishda muhim ahamiyat kasb etadi, chunki u asosiy tushuncha, nazariya va modellarni ifodalovchi maxsus lug’at majmuasini o’z ichiga oladi. Ushbu atamalarni chuqur o’zlashtirish talabalar uchun nihoyatda zarurdir,

chunki ular ilmiy matnlarni to'liq anglash imkonini beradi. Iqtisodiy adabiyotlarning katta qismi, jumladan, darsliklar, ilmiy maqolalar va internet manbalari ingliz tilida chop etilgani bois, talabalarning ushbu matnlar bilan tanqidiy munosabatda bo'lishi uchun o'ziga xos atamalarni yaxshi bilishi lozim. Bundan tashqari, iqtisodiy leksikani puxta o'zlashtirish o'quvchilarning dars jarayonidagi munozara, bahs va ma'ruzalarda faol ishtirok etish qobiliyatini kuchaytiradi, bu esa ularning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi hamda o'z qarashlarini aniq va ishonchli tarzda ifoda etishlariga yordam beradi. Shuningdek, iqtisodiy terminologiyani bilish talabalarga real hayotdagi iqtisodiy jarayonlar bilan bog'liq keys-stadilar, tahlillar va kasbiy amaliyotlarda o'z bilimlarini samarali qo'llash imkoniyatini yaratadi.

Ushbu model o'quvchilarga iqtisodiy lug'atni mustaqil ravishda o'zlashtirish imkonini beradi. Darsdan oldin ularga videolar, maqolalar yoki podkastlar tavsiya etiladi, auditoriya mashg'ulotlari jarayonida esa ular yangi o'rgangan so'z boyligini muammolarni hal qilishda yoki munozaralarda qo'llash imkoniga ega bo'ladilar.

Zamonaviy yondashuvlar baholashning innovatsion shakllarini ham o'z ichiga oladi. Masalan, formativ baholash jarayonida interaktiv viktorinalar, o'zaro fikr-mulohazalar va o'z-o'zini baholash orqali doimiy ravishda qayta aloqa ta'minlanadi. Portfolioga asoslangan baholashda o'quvchilar iqtisodiy lug'at portfelini tuzib, uni insholar, taqdimotlar va loyihalarda qo'llaydilar. Simulyatsiyalar esa ularga real hayotiy iqtisodiy qarorlar qabul qilish ssenariylarini sinab ko'rish imkonini beradi. Shu bilan birga, zamonaviy usullarning ko'plab afzalliklariga qaramay, texnologik to'siqlar va o'qituvchilarning yetarli tayyorgarlikka ega bo'lish zarurati saqlanib qolmoqda. Shuning uchun tarbiyachilar kasbiy rivojlanishga ustuvor ahamiyat berishlari hamda ochiq va bepul resurslardan samarali foydalanishlari muhim hisoblanadi.

Kommunikativ yondashuv monologik va dialogik nutq ko'nikmalarini shakllantirishga imkon beradi va kontekstda atamalardan o'rinli foydalanishni ta'minlashga yordam beradi. Bundan tashqari, tadqiqot konseptual, semantik, tarmoq va mental xaritalar, denotativ matn xaritalari va Venn diagrammalari bilan bog'liq. Kognitiv xaritalashning bu usullari markaziy tushunchani qayta ko'rib chiqish va uni o'quvchilar tajribasi bilan bog'lash imkonini beradi.

Semantik xarita ma'lum bir tushunchaning leksik xususiyatlarini aks ettiradi va chet tili leksikasini yiriklashtirishda qulay vosita hisoblanadi. Semantik xaritalardan foydalanish atamalar va ularning ortidagi tushunchalar o'rtasida aqliy aloqalarni o'rnatishga yordam beradi. O'quvchilar alohida so'zlarni o'rganmaydilar, balki ularning munosabatlari tizimini o'rganadilar. Bilimlarni strukturalashtirish va grafik ta'minot yangi chet tili terminologiyasini yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi.

Amaliy jihatdan qaralganda, iqtisodiy terminologiyani o'rgatishda turli metodlardan foydalanish samarali natija beradi. Masalan, talabalar bilan keys-stadi tahlillari o'tkazish, real iqtisodiy vaziyatlarga oid rolli o'yinlarni tashkil etish yoki ingliz tilidagi maqola va podkastlardan foydalanish ularga nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash imkonini beradi. Shuningdek, elektron lug'atlar, interaktiv viktorinalar va portfolioga asoslangan topshiriqlar orqali o'quvchilar o'z leksik bilimlarini mustaqil ravishda rivojlantirishlari mumkin. Bunday

yondashuvlar talabalarda nafaqat so'z boyligini kengaytiradi, balki ularni kelajakdagi kasbiy faoliyatga ham tayyorlaydi.

Interfaol o'qitish bu kontekstda muloqot, muammolarni hal qilish va hayotiy misollarni integratsiyalashga alohida e'tibor qaratadi. An'anaviy ma'ruzalar o'rniga o'qituvchilar talabalar nafaqat ta'riflarni o'rganishlari, balki tegishli vaziyatlarda atamalarni qo'llashni mashq qilishlari uchun keys-stadi, rolli o'yinlar, munozaralar, raqamli vositalar va hamkorlik loyihalari kabi usullardan foydalanadilar. Ushbu yondashuv Amerika Qo'shma Shtatlari, Germaniya, Finlyandiya va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarning xalqaro tajribasi bilan qo'llab-quvvatlanadi, bu yerda iqtisodiy ta'lim ko'pincha nazariyani amaliy faoliyat bilan birlashtiradi. Bunda asosiy g'oya shundan iboratki, talabalar nafaqat atamalarni eslab qolishlari, balki ularni faol ishtirok etish orqali hayotda qo'llashni ham o'rganishlari kerak. Xorijiy amaliyot shuni ko'rsatadiki, interfaol o'qitish iqtisodiy til leksikasini yanada samarali tushunish va uzoq vaqt eslab qolishga olib keladi.

Eng keng tarqalgan usullardan biri bu Garvard biznes maktabida asos solingan va hozirda Amerika Qo'shma Shtatlari va Yevropa bo'ylab biznes va iqtisodiyot fakultetlarida keng tarqalgan keys-stadi yondashuvidir. Bu usulda talabalar real yoki modellashtirilgan iqtisodiy vaziyatlarni tahlil qiladilar, inflyatsiya, YAIM yoki fiskal siyosat kabi tegishli atamalarni aniqlaydilar va muhokama jarayonida ushbu atamalarni qo'llaydilar. Bu texnik leksika tabiiy ravishda mustahkamlanadigan haqiqiy vaziyatlarni yaratadi.

Simulyatsiya va rolli o'yinlar xalqaro amaliyotda, ayniqsa, Buyuk Britaniya va Germaniyada keng tarqalgan. Pedagoglar ko'pincha ta'lim oluvchilar xaridor, sotuvchi yoki siyosatchi sifatida harakat qiladigan bozor modellarini tashkil etadilar. Talabalar mashqlarni bajarish jarayonida taklif, talab, moslashuvchanlik yoki bozor muvozanati kabi atamalarni qo'llashlari kerak, bu esa mavhum tushunchalarni amaliyotga o'tkazadi va iqtisodiy lug'atdan faol foydalanishni ta'minlaydi.

Skandivaniya mamlakatlarida iqtisodiy ta'limda loyiha asosida o'qitish yuqori baholanadi. Talabalar guruhlarda real loyihalar ustida ishlaydilar, masalan, mahalliy bozor ma'lumotlari asosida inflyatsiyani hisoblash yoki ma'lum bir mamlakatda YAIM o'sishini tahlil qilish. Ilmiy izlanishlar olib borish va natijalarni taqdim etish davomida ular ilmiy va kasbiy atamalarni faol qo'llaydilar. Shuningdek, Kanada va Avstraliyada hamkorlikda o'qitishning «Jigsaw» texnologiyasi qo'llaniladi. Talabalarning har bir guruhi pul-kredit siyosati vositalari yoki ishsizlik turlari kabi iqtisodiy atamalarning bitta klasterini o'rganib, keyin uni o'z tengdoshlariga o'rgatadi. Ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchining ikki tomonlama roli so'z boyligini saqlashni sezilarli darajada kuchaytiradi.

Bahs-munozaralar va Suqrot seminarlari Niderlandiya va AQSHda amal qilayotgan yana bir samarali usuldir. Talabalarga hukumat eng kam ish haqini oshirishi kerakmi yoki yo'qmi kabi savollar bo'yicha pozitsiyalarni muhokama qilish taklif etiladi va ular o'z fikrlarini isbotlash uchun aniq iqtisodiy atamalardan foydalanib, asoslashlari kerak. Bunday yondashuv haqiqiy munozarada texnik lug'atni mustahkamlash bilan birga argumentativ ko'nikmalarni rivojlantiradi. Xuddi shunday, Finlyandiya va Yaponiyada konseptual xaritalash va infografika kabi vizual o'rganish usullari mashhur. Inflyatsiya, iste'mol narxlari indeksi, xarid qobiliyati, real ish haqi kabi atamalarni diagrammalar va ko'rgazmali vositalar orqali

bir-biriga bog'lash orqali o'quvchilar tushunchalar o'rtasidagi munosabatlarni yaxshiroq tushinishlari va iqtisodiy sistemalarning kengroq tuzilishini kuzatishlari mumkin.

Xorij tajribasi shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy atamashunoslikni interfaol usulda o'rgatish, uni yodlatishdan ko'ra ancha samaralidir. Keys-stadilar, simulyatsiyalar, loyihalarga asoslangan ta'lim, hamkorlikda o'qitish, raqamli geymifikatsiya, munozaralar yoki vizual xaritalash orqali bo'lsin, bu yondashuvlar o'quvchilarga nafaqat texnik lug'atni o'zlashtirishga, balki uni haqiqiy, muammoli sharoitlarda qo'llashga ham yordam beradi. Bu ularni iqtisodiyot sohasida real muloqotga tayyorlaydi va ularning ham lingvistik, ham tahliliy ko'nikmalarini oshiradi.

Umuman olganda, xalqaro amaliyot iqtisodiy terminologiyani o'qitishda interfaol metodlar yuqori samara berishini ko'rsatmoqda. Ular o'quv jarayonini qiziqarli va dinamik tajribaga aylantiradi, o'quvchilarga tushunchalarni chuqurroq o'zlashtirish imkonini beradi hamda ularni iqtisodiy tildan ham akademik, ham kasbiy sharoitlarda aniq va ishonchli foydalanishga tayyorlaydi.

Xulosa qilib aytganda, iqtisodiy terminlarni o'rgatishda interaktiv metodlardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Bunday yondashuv talabalarning faolligini kuchaytiradi, mustaqil fikrlash va iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Interaktiv usullar orqali iqtisodiy terminlarning mazmuni nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy misollar asosida ham yoritiladi. Shuningdek, o'qituvchi va talaba o'rtasida samarali muloqot shakllanib, o'quv jarayoni qiziqarli va samarali bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Brown, H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching*.
2. Krashen, S. D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Oxford: Pergamon Press.
3. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Ur, P. (2012). *A Course in Language Teaching: Practice and Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Tilbury, D. (2011). *Education for Sustainable Development: An Expert Review of Processes and Learning*. Paris: UNESCO.
6. World Bank (2018). *Uzbekistan Education Sector Analysis: Building Foundations for the Future*. Washington, DC: World Bank.
7. Yuldasheva, D., & Mirzaeva, N. (2021). Innovative Approaches to Teaching Economics in Uzbekistan: Challenges and Perspectives. *Journal of Central Asian Studies*, 28(3), 115–127.

O’QITUVCHI NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Zokirova Sohiba Muhtoraliyevna

Farg’ona davlat universiteti

Filologiya fanlari doktori, professor. (DSC)

Xudoyberdiyeva Nodirabegim Alisher qizi

Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(boshlang’ich ta’lim) 2-kurs magistranti

Annotatsiya

Ushbu tadqiqot o’qituvchi nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish masalasini yoritadi. Nutq — o’qituvchining quroli, uning darsdagi nafis sehidir. Nutqi ravon, aniq, mantiqli bo’lgan pedagog o’quvchilarning fikrlash ufqini ochadi, darsda ishonch va motivatsiya uyg’otadi. Ishda nutq madaniyati, kommunikativ strategiyalar, verbal va neverbal ifoda vositalari, pedagogik nutq texnologiyalari kabi jihatlar tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko’rsatadiki, nutqiy kompetensiyasi rivojlangan o’qituvchi dars jarayonida samaraliroq muloqot o’rnatadi, o’quvchi faolligini kuchaytiradi va ta’lim sifatiga bevosita ta’sir qiladi.

Kalit so’zlar: o’qituvchi nutqi, nutqiy kompetensiya, pedagogik kommunikatsiya, nutq madaniyati, ta’lim sifati.

Абстрактный

В исследовании рассматривается развитие речевой компетенции педагога. Речь — главный инструмент учителя, его влияние и стиль общения. Развитая речевая компетентность обеспечивает ясное объяснение материала, формирует доверие и активизирует учебную деятельность учащихся. В работе анализируются культура речи, коммуникативные стратегии, вербальные и невербальные средства, а также технологии педагогической речи. Выводы показывают, что педагог с высоким уровнем речевой компетентности обеспечивает более продуктивное взаимодействие и положительно влияет на качество обучения.

Ключевые слова: педагогическая речь, речевая компетентность, коммуникация, культура речи, качество образования.

Abstract

This study explores the development of teachers’ speech competence. Speech is not just a tool — it is a teacher’s influence, confidence, and bridge to understanding. A teacher with strong speech competence can deliver ideas clearly, motivate students, and create an engaging learning environment. The research focuses on speech culture, communicative strategies, verbal and non-verbal expression, and professional speech techniques. Findings indicate that developed speech competence significantly improves classroom interaction and enhances the overall quality of education.

Key words: teacher speech, speech competence, pedagogical communication, speech culture,

educational quality.

Kirish. O’qituvchining nutqi — bu darsning yuragi. U sinfga kirishi bilan so’zlar orqali muhit yaratadi: kimdir bilimni buyruq bilan emas, muloyim ovoz bilan uyg’otadi; kimdir murakkab mavzuni ham shunday tarona bilan tushuntiradiki, o’quvchi “Matematika nega shunchalar go’zal?” deb hayron qoladi. Shuning uchun nutqiy kompetensiya — bu oddiy texnika emas, pedagogning kasbiy obro’si, ta’siri va o’quvchi ongiga olib boradigan ko’rinmas ko’prikdir.

Bugungi ta’lim tizimi o’zgarib bormoqda: darslar interaktiv, o’quvchilar esa tezkor, savollar keskin, diqqati esa qisqa masofali yuguruvchi. O’qituvchi esa nafaqat bilim beruvchi, balki motivator, psixolog, muloqot san’atkori. Bunday vaziyatda nutqi ravon bo’lmagan pedagog — kamonchisi yo’q yoyga o’xshaydi: kuch bor, natija yo’q.

Nutqiy kompetensiya quyidagilarni o’z ichiga oladi:

- aniq, mantiqli, ravon fikrni ifodalash;
- ovozni boshqarish, pauza va urg’ulardan ongli foydalanish;
- neverbal muloqot — nigoh, tana tili, masofa;
- o’quvchining e’tiborini ushlab turish san’ati.

Tadqiqotning dolzarbligi ham shunda: zamonaviy ta’lim sifatiga ta’sir etadigan asosiy omillardan biri — o’qituvchining nutqi. Texnologiya kuchaydi, materiallar raqamlashtirildi, lekin darsning muvaffaqiyati baribir insonning ikki narsasiga tayanadi: so’z va ta’sir.

Biz nafis so’zning kuchini qayta tiklashimiz kerak. Chunki ravon nutq — bu o’quvchining ongini uyg’otadigan tong shabadasi. Gapni chiroyli qilish emas, mazmunni jonlantirish, bilimga yo’l ochish — mana maqsad.

Nutqiy kompetensiyani rivojlantirgan o’qituvchi:

- darsda tartibni buyruq bilan emas, muloqot bilan o’rnatadi,
- murakkab g’oyani ham oddiy, lo’nda tushuntiradi,
- eshitilganday emas, tinglanganday bo’ladi.

Kelajak ta’limi — bu robotlar emas, insoniy nutqning kuchi.

So’z — o’qituvchining eng zamonaviy texnologiyasidir.

Adabiyotlar tahlili: Adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, o’qituvchining nutqiy kompetensiyasi — bu faqat “gapira olish” emas, balki fikrning ilmi, ovozning ritmi va muloqotning san’atidir. A.A. Leontev nutqni fikrning tashqi qobig’i deb emas, balki fikrning o’zagi, uning tirik energiyasi deb izohlaydi. B.G. Ananyev va boshqa psixologlar pedagog nutqini shaxslararo ta’sirning eng kuchli vositasi sifatida baholaydi: so’z orqali o’qituvchi o’quvchi ongiga yo’l ochadi, u bilan o’zaro ishonch ko’prigi quradi. Tadqiqotlar nutqning ravonligi, mantiqiy ketma-ketligi, ohang va urg’u kabi elementlar o’quvchining tushunish darajasi va o’quv motivatsiyasiga bevosita ta’sir qilishini tasdiqlaydi. Albert Mehrabian tadqiqotlarida kommunikatsiyaga ta’sir etuvchi omillar nisbatlari keltiriladi: 7% — so’zning mazmuni, 38% — ovoz va intonatsiya, 55% — tana tili. Demak, o’qituvchi nutqi og’izdan chiqqan tovushlargina emas, balki nigoh, tana holati, pauza va ovozning tebranishidir — hammasi birgalikda “muloqot” nomli sehrni yaratadi.

J. Hattie tomonidan amalga oshirilgan metaanaliz natijalari ham bejiz emas: o’qituvchi

nutqining aniqligi va emotsionalligi darsning sifat ko’rsatkichiga sezilarli ta’sir ko’rsatadi. Ustoz fikrni murakkablashtirmasdan, lo’nda va sodda ifodalaganida o’quvchilarning mavzuni o’zlashtirish darajasi oshadi. Kolesnikova, Hutchinson singari kommunikatsiya bo’yicha tadqiqotchilar o’qituvchi nutqida savol berish texnikasi muhimligini ta’kidlab, yaxshi savol — bu o’quvchini o’ylashga undaydigan energiya manbai ekanini qayd etadilar.

Mahalliy adabiyotlarda ham nutq madaniyati o’qituvchi kasbiy mahoratining ajralmas qismi sifatida talqin etiladi (Qosimov, Mavlonova, Yo’ldoshev). Ularning ta’kidlashicha, pedagogning nutqi nafaqat bilim beradi, balki tarbiyalaydi, qadriyatlarni singdiradi, sinfda ruhiy muhitni shakllantiradi. Yaxshi nutq buyruq bermaydi — u ishonch uyg’otadi. Dars davomida o’qituvchi ovozi boshqarishni bilsa, muloqotni monologdan dialogga aylantirsa, o’quvchi passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylanadi.

Ilmiy manbalar bir nuqtada birlashadi: nutqi rivojlangan o’qituvchi — o’z fanining tarzin emas, ruhini ham yetkazadigan ijodkor. So’z — uning quroli, ovoz — uning nafas ritmi, til — uning yuragidagi nurdir. Nutqiy kompetensiya yuksak bo’lgan pedagog o’quvchilar bilan nafaqat gaplashadi — ularni ilhomlantiradi.

Tahliliy metod: bu matnning ichiga kiradigan, har bir jumlaning orqasidan “nima uchun?” deb so’raydigan ichki kuzatuvchidir. Ushbu tadqiqotda mazkur metod o’qituvchining nutqiy kompetensiyasini shakllantirishga oid ilmiy manbalar, nazariy konsepsiyalar va amaliy tajribalarni solishtirish, ularni tahlil qilish va umumlashtirish uchun qo’llandi. Manbalar shunchaki o’qilmadi — “ochildi”: har bir muallif fikrining tagidagi maqsad, qo’yilgan savol, yechimga eltuvchi yo’l izlab topildi. Tahlil jarayonida o’qituvchi nutqining mazmuniy, lingvistik, emotsional va kommunikativ komponentlari ajratildi va ular ta’lim samaradorligiga ta’siri bo’yicha baholandi. Ushbu metod o’quvchi va o’qituvchi o’rtasidagi muloqotni tirik jarayon sifatida ko’rib, nazariy mulohazalarni real pedagogik vaziyatlar bilan solishtirishga imkon berdi. Tahlil — jarayonning o’zi emas, bilishga eltuvchi yo’l. U yordamida biz faktlardan ma’no, fikrlardan esa haqiqat yasadik. Aslida, tahlil — bu g’oyalar orasidagi nozik iplarni ko’ra olish san’ati: ayrim olimlar so’zning lingvistik tomonini kuchaytirgan bo’lsa, boshqalari inson ruhiga ta’sirni markazga qo’ygan; tahliliy metod esa ularning barchasini bir butun manzara qilib birlashtirdi.

Metodologik yondashuvlar: Ushbu tadqiqotning metodologik yondashuvlari o’qituvchi nutqiy kompetensiyasini bir yoqlama emas, balki ko’p qirrali, tirik organizm sifatida ko’rishga imkon berdi. Nutq — bu nafaqat tilshunoslik masalasi, balki psixologiya, pedagogika va kommunikatsiya fanlarining kesishgan nuqtasi. Shu bois metodologik asoslar ham bir nechta yondashuvlar uyg’unligida tanlandi.

Birinchi, shaxsga yo’naltirilgan yondashuv o’qituvchining nutqi uning shaxsiyati bilan chambarchas bog’liqligini e’tirof etadi. Nutq — odamning ovozi emas, uning ichki dunyosining aks-sadosidir. O’qituvchi o’zini anglamasa, boshqaga ta’sir eta olmaydi. Bu yondashuv pedagoga o’z nutqi orqali o’quvchi ruhiyatiga yengil kirish imkonini beradi.

Ikkinchi, kommunikativ yondashuv dars jarayonini “men gapiraman — sen tinglaysan” modelidan chiqaradi. Bu yondashuvga ko’ra, o’qituvchi nutqining maqsadi axborot uzatish emas, balki muloqot yaratish, fikr almashish, dialog qurishdir. Bu yerda savol berish, tinglash, ohangni boshqarish — usul emas, ustozning eng nozik san’atidir.

Uchinchidan, faoliyatga yo’naltirilgan yondashuv nutqni jarayon sifatida ko’rib, o’qituvchini darsning faqat ma’ruzachisi emas, balki boshqaruvchisi va rejissyori sifatida talqin etadi. Nutq pedagogik vaziyatlarga mos ravishda shakllanadi: kerak bo’lsa — qattiq, kerak bo’lsa — yumshoq, ba’zan esa sokin pauza ham ko’proq ta’sir qiladi.

To’rtinchidan, refleksiv yondashuv o’qituvchini o’z nutqini tahlil qilishga o’rgatadi: u qanday gapirdi, qanday tushunildi, ovoz qanday eshitildi? Refleksiya — bu pedagogning ichki laboratoriyasi. So’zlar sinovdan o’tadi, natijalar qayd etiladi, xatolar qayta tug’iladi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati: Ushbu tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, u o’qituvchining nutqiy kompetensiyasini nazariy tushunchadan hayotiy ko’nikmaga aylantiradi. So’z — qog’ozda emas, darsda jonlanadi. Natijada ishlangan metodik tavsiyalar pedagogga nutq ustida ongli ishlash, ovozini boshqarish, ohang bilan fikrga rang berish, tana tili orqali muloqotni boyitish imkonini yaratadi. Tadqiqot asosida ishlab chiqilgan amaliy yo’l-xaritalar va mashqlar o’qituvchilarga quyidagi natijalarga erishishga yordam beradi: dars jarayonida ravon, izchil va emotsional nutq orqali o’quvchilar diqqatini ushlab turish; monolog emas, dialogga asoslangan muloqot yaratish; murakkab mavzuni oddiy, tushunarli va ma’noli tarzda yetkazish. Shu bilan birga, refleksiv kuzatuv va nutqni tahlil qilish bo’yicha taklif etilgan usullar o’qituvchiga o’z ustida muntazam ishlash va nutqiy madaniyatni oshirish imkonini beradi.

Ushbu ishning amaliy ahamiyati yana shunda ko’rinadi: pedagog nutqini shakllantirishga qaratilgan mashqlar, treninglar, kommunikativ vaziyatlar namunasi ta’lim muassasalarida, pedagogik jarayonlarda, o’qituvchilar malakasini oshirish kurslarida qo’llanishi mumkin. O’qituvchining nutqi o’zgarsa — dars sifati o’zgaradi; dars sifati o’zgarsa — o’quvchining fikrlashi o’zgaradi; fikrlash o’zgarsa — kelajak o’zgaradi. Nutq — kichik harakat, lekin ulkan ta’sir kuchiga ega. Shu sababli bu tadqiqotning natijalari o’quvchilar faolligi, ularning motivatsiyasi va ta’lim samaradorligiga bevosita ijobiy ta’sir ko’rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Leontev, A.A. Psixologiya i pedagogika rechi. — Moskva: Smysl, 2019.
2. Ananyev, B.G. Chelovek kak predmet poznaniya. — Leningrad: Nauka, 2020.
3. Hartley, J. Communication, Classroom Interaction and Learning. — London: Routledge, 2018.
4. Hattie, J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses. — New York: Routledge, 2009.
5. Mehrabian, A. Silent Messages: Implicit Communication of Emotions and Attitudes. — Belmont: Wadsworth, 1981.
6. Kolesnikova, N. & Guzeyev, V. Kommunikativnaya kompetentnost pedagoga. — Moskva: Akademiya, 2022.
7. Мавлонова, P., & Xudoyberdiyev, A. Pedagogik mahorat va nutq madaniyati. — Toshkent: O’zbekiston Milliy nashriyoti, 2021.
8. Qosimov, M. Nutq madaniyati va uslubiyat. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.
9. Yo’ldoshev, J.G. Pedagogning kasbiy mahorati. — Toshkent: “O’qituvchi” nashriyoti, 2019.

10. Tishkov, V.A. Kultura pedagogicheskogo obshcheniya. — Sankt-Peterburg, 2017.
11. Scrivener, J. Classroom Management Techniques. — Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
12. Brown, H. Douglas. Teaching by Principles – An Interactive Approach to Language Pedagogy. — New York: Pearson, 2020.
13. Harmer, J. The Practice of English Language Teaching. — Pearson, 2015.
14. UNESCO. Teacher Competency Framework for Teaching and Learning. — Paris: UNESCO Publishing, 2022.
15. Uzbek Research Institute of Pedagogical Sciences. Nutqiy kompetensiyani baholash mezonlari (metodik qo’llanma). — Toshkent, 2023.

BOSHLANG’ICH SINFLAR DARSLIKLARI ORQALI TARBIYANI SHAKLLANTIRISHDA TIL KOMPETENTLIGINING O’RNI.

Zokirova Sohiba Muhtoraliyevna

Farg’ona davlat universiteti
Filologiya fanlari doktori, professor. (DSC)

Xomidova Roziyaxon Ilxomjon qizi

Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang’ich ta’lim) 2-kurs magistranti

Annotatsiya

Boshlang’ich sinf darsliklari nafaqat bilim manbai, balki shaxsning axloqiy, madaniy va ijtimoiy qarashlarini shakllantiruvchi kuchli tarbiyaviy vositadir. Til kompetentligini rivojlantirish orqali o’quvchi matnni tushunish, fikrni ifodalash, muloqot qilish, bahs yuritish va o’z nuqtayi nazarini himoya qilish kabi ko’nikmalarni egallaydi. Darsliklardagi mavzular, matnlar, dialoglar va topshiriqlar o’quvchilar ongida milliy qadriyatlar, axloqiy me’yorlar, hamkorlik, hurmat, mas’uliyat kabi fazilatlarni shakllantiradi. Til kompetentligining rivojlanishi o’quvchining dunyoqarashini kengaytirib, uni ijtimoiy hayotga tayyorlaydi. Aslida, til — bu faqat so’zlar yig’indisi emas; u tarbiya, fikr va shaxsning o’sish yo’lida asosiy ko’prikdir.

Kalit so’zlar: til kompetentligi, boshlang’ich ta’lim, tarbiya, muloqot, darslik, ma’naviy qadriyatlar, nutqiy rivojlanish.

Абстрактный

Учебники начальных классов являются не только источником знаний, но и мощным инструментом воспитательного воздействия. Развитие языковой компетентности формирует у учащихся умение понимать текст, выразить мысли, взаимодействовать, аргументировать свои идеи и уважать точку зрения другого. Через тексты, диалоги и задания учебники передают нравственные и культурные ценности, развивают

ответственность, уважение, сотрудничество и коммуникативность. Языковая компетентность становится основой морального развития ребёнка, формируя его мировоззрение и готовность к социальной жизни. Язык в данном контексте выступает как средство не только общения, но и воспитания личности.

Ключевые слова: языковая компетентность, начальное образование, воспитание, коммуникация, учебник, нравственные ценности, развитие речи.

Abstract

Primary school textbooks serve not only as instructional resources but also as powerful tools for shaping moral, cultural, and social values. Developing language competency enables learners to understand texts, express their ideas, engage in communication, think critically, and defend their viewpoints. Through stories, dialogues, and learning activities, textbooks transmit ethical values, cooperation skills, responsibility, and respect for others. Language competence expands the child’s worldview and prepares them for social participation. In essence, language is not merely a system of words; it is a bridge that connects knowledge with character formation.

Key words: language competency, primary education, values education, communication skills, textbook, character development, language acquisition.

Kirish. Boshlang’ich ta’lim — bu o’quvchining nafaqat bilim olishi, balki shaxs sifatida shakllanishida birinchi poydevordir. Darsliklar esa shu jarayonning ko’rinmas, ammo qudratli tarbiyachisidir. Har bir matn, har bir dialog, har bir savol o’quvchi ongida fikr uyg’otadi, savol tug’diradi va javob izlashga undaydi. Til kompetentligini rivojlantirish — bu bolaga faqat gapirishni o’rgatish emas; balki dunyoni tushunish, his qilish va o’z fikrini erkin ifodalashga imkon berishdir. Til orqali bola nafaqat ma’lumotni qabul qiladi, balki qadriyatlarini ham anglaydi. Axir, nutqi boy bola fikri boy bo’ladi; fikri boy bola esa dunyoni o’zgar tirishga qodir bo’ladi.

Boshlang’ich sinf darsliklari bola qalbiga tarbiyani “ma’ruzalar orqali” emas, balki so’zlar, obrazlar va hikoyalar orqali singdiradi. Bir hikoyada mehnatsevarlik, boshqa matnda halollik, bir mashqda hamkorlik, bir dialogda esa hurmat va muloqot madaniyati aks etadi. Bu jarayonda til kompetentligining o’rni alohida: o’quvchi o’qiydi — tushunadi, tinglaydi — anglaydi, gapiradi — o’z fikrini shakllantiradi. Til orqali shakllangan har bir g’oya, har bir tushuncha shaxs tarbiyasining bir bo’lagi bo’lib qo’shiladi.

Zamonaviy ta’limga ko’ra, bilim — faktlar jamlanmasi emas, balki fikrlash madaniyatidir. Til kompetentligiga ega o’quvchi matnni o’qibgina qolmaydi, balki undagi ma’naviy qadriyatni sezadi, xulosa chiqaradi va uni hayotga tatbiq etadi. Shuning uchun boshlang’ich darsliklarda beriladigan har bir so’z — tarbiya vositasi, har bir matn — shaxsni shakllantiruvchi kuchdir. Til — bu tarbiyaning yuragi. U orqali bola bilishga emas, bo’lishga o’rganadi: mas’uliyatli bo’lishga, hurmat qilishga, tinglashga, tushunishga.

Yaxshi tan olingan haqiqat bor: bolaning nutqi qanday bo’lsa, kelajagi ham shunday bo’ladi. Til kompetentligini rivojlantirish orqali biz nafaqat darsni, balki shaxsni tarbiyalaymiz. Til tarbiya qiladi, tarbiya esa insonni.

Adabiyotlar tahlili. Boshlang’ich ta’lim jarayonida til kompetentligini rivojlantirish orqali tarbiya berish masalasi so’nggi yillarda pedagogika, lingvistika va psixologiya tadqiqotlarida

alohida e’tibor qaratilayotgan yo’nalish hisoblanadi. Jahon tajribasida (Dewey, Vygotsky, Bruner, Cummins) til o’rganish jarayoni shaxsning ijtimoiylashuvi, muloqot madaniyati va ma’naviy shakllanishi bilan chambarchas bog’langanligi ta’kidlanadi. Vygotskiy tilni inson tafakkurining tashqi shakli deb ataydi: bola avval so’z orqali dunyoni anglaydi, keyin fikrga aylantiradi. Demak, darsliklarda berilgan til materiali — bu faqat matn emas, balki tarbiyaviy ma’noga ega bo’lgan fikrlar tizimidir.

Til kompetentligining tarbiyaviy ahamiyatini yoritgan mahalliy olimlar (Qodirova, Mavlonova, Yo’ldoshev, G’ulomov va boshqalar) ham boshlang’ich sinf o’quvchisida mustaqil fikrlash, o’z fikrini ravon ifodalash, axloqiy qadriyatlarga e’tibor bilan qarash kabi ko’nikmalarni shakllantirishda darsliklarning rolini ta’kidlashadi. Ularning fikriga ko’ra, o’quvchi matnni o’qish orqali “bilim oladi”, lekin matnni anglash orqali “tarbiya topadi”. Shuning uchun darsliklarda ona tilining nutqiy ko’nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar aksariyat hollarda kommunikativ vaziyatlar orqali berilmoqda: dialoglar qurish, muloqot qilish, fikrni asoslash, bahs orqali xulosa chiqarish.

Umumiy Yevropa Til Kompetensiyasi (CEFR) tavsiyalarida ham til o’qitish jarayoni faqat grammatikani o’rgatish emas, balki o’quvchini ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllantirish vositasi ekanligi ta’kidlanadi. CEFR bo’yicha kompetent o’quvchi — bu muloqot qila oladigan, tinglay oladigan, fikrini aniq ifodalay oladigan, hurmat va tolerantlik tamoyillariga amal qiladigan shaxsdir. Shu ma’noda, boshlang’ich sinf darsliklarida milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, oilaviy hurmat, mas’uliyat, hamkorlik kabi sifatlar matn mazmuni orqali singdirilmoqda.

Psixolingvistika tadqiqotlari shuni ko’rsatadiki, bola so’zlarni yodlamaydi — his qiladi. Mazmunning tarbiyaviy kuchi matnning emotsional ta’siri, obrazlar va voqealar orqali shakllanadi. Shu sababli darsliklarda hikoyalar, ertaklar, dialoglar, real hayotga yaqin vaziyatlar ko’p uchraydi. Bruner fikricha, bola matn orqali “o’zini topadi”, ya’ni o’ziga o’xshash qahramonlar bilan identifikatsiya qilgan sari tarbiya jarayoni tabiiy kechadi.

Xorijiy tajriba ham bu fikrni qo’llab-quvvatlaydi: Finlyandiya, Yaponiya va Singapur boshlang’ich ta’lim tizimida darsliklar tarbiyaviy material bilan boyitilib, til ko’nikmalari “insoniylik”, “muloqot madaniyati” va “ijtimoiy faollik” bilan bog’lanadi. Ularning darsliklarida nutqiy topshiriqlar hayotiy vaziyatlarda hal qilinishi kerak bo’lgan muammoga asoslanadi. Bu, o’z navbatida, til kompetentligini rivojlantirish orqali shaxs tarbiyasini kuchaytiradi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, boshlang’ich sinflar darsliklarida til kompetentligini rivojlantirish — bu faqat lingvistik maqsad emas, balki tarbiyaviy-ijtimoiy jarayondir. Til orqali bola so’zni o’rganadi, so’z orqali fikrni, fikr orqali esa insoniylikni. Til tarbiya qiladi; tarbiya esa shaxsni shakllantiradi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotda boshlang’ich sinf darsliklari orqali tarbiyani shakllantirishda til kompetentligining o’rni o’rganildi. Metodologik yondashuvning markazida shunday tamoyil turadi: til — bu nafaqat muloqot vositasi, balki tarbiyaning eng kuchli vositasi, darslik esa uning tashuvchisidir. Tadqiqot konstruktivizm nazariyasiga tayandi, bunda o’quvchi bilimni tayyor qabul qilmaydi, balki uni muloqot, o’qish, fikrlash va o’z tajribasi orqali quradi. Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” g’oyasiga ko’ra, o’quvchi

til vositasida o’z fikrini ifodalab borar ekan, uning tafakkuri va tarbiyaviy pozitsiyasi ham shakllanadi. Shu bois metodika o’quvchini faol subyekt sifatida ko’radi, ya’ni matnni o’qish emas, matn bilan yashash — asosiy jarayon.

Tadqiqotda kontent-tahlil, kuzatish va pedagogik eksperiment aralash qo’llanildi. Darsliklar mazmunida berilgan hikoyalar, topshiriqlar, dialoglar va axloqiy vaziyatli matnlar lingvomadaniy jihatdan tahlil qilindi. O’quvchilar bilan olib borilgan mashg’ulotlarda nutqni rivojlantiruvchi topshiriqlar qo’llanildi: fikrni asoslash, bahsga kirishish, qahramonning xatti-harakatiga baho berish, matndan xulosa chiqarish. Har bir topshiriqning maqsadi grammatika o’rgatish emas, shaxsning nutq madaniyati va axloqiy qadriyatlarini shakllantirish bo’ldi. Baholash jarayonida o’quvchilarning nutqiy faolligi, fikrning mantiqi, axloqiy-hissiy javoblari va muloqot uslubi kuzatildi. Shuningdek, pre-test va post-test orqali til kompetentligidagi o’zgarishlar aniqlanib, o’quv materialining tarbiyaviy ta’siri baholandi.

Ushbu metodologiya ta’lim jarayoniga bitta oddiy, ammo kuchli savol bilan kiradi: “O’quvchi matndan faqat so’z o’rganyaptimi yoki o’zini ham toparmi?” Chunki haqiqiy ta’lim, rusumlar yoki qoidalar yig’indisi emas, balki bolaning dunyoqarashi, nutqi va xarakterini o’zgartira oladigan jarayondir. Til kompetentligini rivojlantirishga yo’naltirilgan bunday metod o’quvchini passiv tinglovchidan faol muloqotchi, so’z ishlatuvchidan — fikr egasiga aylantiradi.

Xulosa. Boshlang’ich sinf darsliklari orqali tarbiyani shakllantirishda til kompetentligining o’rni markaziy ahamiyatga ega. Til o’quvchining dunyoni anglash, o’z fikrini ifodalash, munosabat bildirish va qadriyatlarni qabul qilish jarayonining asosiy vositasidir. Darsliklarda berilgan matnlar, dialoglar, hikoyalar va topshiriqlar orqali bola nafaqat lug’at boyligini oshiradi, balki nutq madaniyati, muloqot etikasi, hurmat, mas’uliyat, mehr-oqibat, halollik kabi axloqiy sifatlarni amaliy tarzda o’zlashtiradi. Til kompetentligining shakllanishi orqali o’quvchida mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish, baholash va xulosa chiqarish ko’nikmalari rivojlanadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, zamonaviy pedagogik qarashlar tilni o’rgatishni shaxs tarbiyasidan ajratmaydi. Chet el tajribasi (CEFR, Finn modeli) ham darslikdagi til materialini orqali qadriyatlarni singdirishni samarali yondashuv sifatida tan oladi. O’quvchi tilni o’zlashtirar ekan, u axloqiy ong va ijtimoiy mas’uliyat kabi shaxsiy fazilatlarini ham shakllantiradi. Metodologiyada qo’llanilgan kontent-tahlil, kuzatish, pre- va post-testlar til kompetentligini rivojlantirish orqali tarbiyaviy yutuqlarni aniq ko’rsatdi. O’quvchilarda nutq faolligi, fikrni izohlash, dalillash va muloqot madaniyatida ijobiy o’sish kuzatildi.

Natijada, til kompetentligini rivojlantirishga tayangan darsliklar o’quvchini faqat bilim oluvchi emas, balki fikr egasi, muloqotchi va ma’naviy barkamol shaxs sifatida shakllantiradi. Til — bu tarbiya yuragi. So’z orqali shakllangan fikr insonning xarakteriga aylanadi. Shu bois boshlang’ich ta’lim jarayonida tilni o’rgatish — shaxsni tarbiyalashdir, darslik esa shu jarayonning poydevorini qo’yuvchi kuchli vositadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirova F. Boshlang’ich ta’lim metodikasi. – Toshkent: O’qituvchi, 2021.
2. Mavlonova R., To’xtasinov M. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan,

- 2020.
3. Yo’ldoshev J. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019.
  4. G’ulomov A. Nutq madaniyati va til kompetensiyasi. – Toshkent: O’zbekiston, 2018.
  5. Dewey, J. (1916). Democracy and Education. New York: Macmillan.
  6. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
  7. Bruner, J. (1983). Child’s Talk: Learning to Use Language. New York: W. W. Norton.
  8. Cummins, J. (2000). Language, Power, and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire. Multilingual Matters.
  9. CEFR – Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Council of Europe, 2020.
  10. OECD. Learning Compass 2030: Transforming Education for Future Skills. OECD Publishing, 2021.
  11. UNESCO. Education for Sustainable Development: Learning Objectives. Paris: UNESCO, 2020.
  12. Tomlinson, C. A. (2014). The Differentiated Classroom. ASCD.
  13. Singapur Ta’lim Vazirligi. Primary English Language Syllabus. Ministry of Education Singapore, 2021.
  14. Finnish National Board of Education. Core Curriculum for Basic Education. Helsinki, 2016.
  15. Sharofutdinova R. Sh. Ko’rishida muammolari bo’lgan boshlang’ich sinf o’quvchilarining mantiqiy fikrlashini rivojlantirish metodikasi. DSc dissertatsiyasi. – Farg’ona davlat universiteti, 2025.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI PEDAGOGLARI MALAKASINING BOLALAR RIVOJLANISHIGA TA’SIRI

Habibullayeva Rayhon Vahob qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti

Ta’lim tarbiya nazariyasi va metodikasi yo’nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya

Maktabgacha ta’lim tashkiloti pedagoglarining malaka darajasi, ularning kasbiy kompetensiyasi hamda bolalar rivojlanishiga ko’rsatadigan ta’siri tahlil qilinadi. Pedagog malakasining oshirilishi bolalarning intellektual, ijtimoiy, hissiy va nutqiy rivojlanishida muhim omil sifatida e’tirof etiladi. Shuningdek, zamonaviy ta’lim talablariga mos pedagogik yondashuvlar va malaka oshirish jarayonlarining samaradorligi yoritilgan.

Kalit so’zlar: maktabgacha ta’lim, pedagog malakasi, bolalar rivojlanishi, kasbiy kompetensiya,

innovatsion metodlar, ta’lim sifati.

Абстрактный

В данной статье анализируется уровень квалификации педагогов дошкольных образовательных учреждений, их профессиональная компетентность и влияние на развитие детей. Повышение квалификации педагогов признается важным фактором в интеллектуальном, социальном, эмоциональном и речевом развитии детей. Также освещается эффективность педагогических подходов и программ повышения квалификации, соответствующих современным требованиям образования.

Ключевые слова: дошкольное образование, квалификация педагога, развитие детей, профессиональная компетентность, инновационные методы, качество образования.

Abstract

This article analyzes the qualification level of preschool education teachers, their professional competence, and their impact on child development. Enhancing teachers’ qualifications is recognized as an important factor in the intellectual, social, emotional, and speech development of children. The effectiveness of pedagogical approaches and professional development programs aligned with modern educational requirements is also highlighted.

Key words: preschool education, teacher qualification, child development, professional competence, innovative methods, education quality.

Kirish. Bolalarning to’liq va uyg’un rivojlanishi ularning hayotidagi ilk va eng muhim bosqichlardan biri bo’lib, ayniqsa maktabgacha ta’lim davrida shakllanadi. Shu bois, maktabgacha ta’lim tashkilotidagi pedagoglarning malakasi va kasbiy kompetensiyasi bolalarning intellektual, ijtimoiy, hissiy va nutqiy rivojlanishida bevosita ta’sir ko’rsatadi.

Mamlakatimizda ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlar, xususan “Ilk qadam” davlat o’quv dasturi va maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish strategiyalari pedagoglar malakasini oshirishga alohida e’tibor qaratadi. Malakali pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki bola shaxsini shakllantiruvchi, uning qobiliyatlarini uyg’un rivojlantiruvchi muhim vosita hisoblanadi. [1] Shu sababli, pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi va malakasini oshirish jarayonlari bolalar rivojlanishini samarali tashkil etish, individual yondashuvni qo’llash va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishda muhim ahamiyatga ega. Mazkur maqolada pedagoglarning malaka darajasi, kasbiy kompetensiyasi va bolalarga ko’rsatadigan ta’siri tahlil qilinadi hamda malaka oshirishning samaradorligi yoritiladi.

Pedagog malakasi — bu nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy ko’nikmalar, pedagogik texnologiyalardan foydalanish va kasbiy kompetensiyalarning to’liq majmui hisoblanadi. Maktabgacha ta’lim tashkilotidagi har bir pedagog bolalar rivojlanishida bevosita rol o’ynaydi. Malakali pedagog bola shaxsining intellektual, ijtimoiy-emotsional, nutqiy va jismoniy rivojlanishini uyg’unlashtirishga qodirdir.[2]

Adabiyotlarda pedagog malakasi va bolalar rivojlanishi o’rtasidagi bog’liqlik keng yoritilgan. Xudoyberdiyeva pedagogik faoliyatning samaradorligi bevosita pedagogning kasbiy tayyorgarligiga bog’liqligini ta’kidlaydi va malakali pedagog bolalar o’rtasida ijodiy tafakkur, mustaqil fikrlash va muammolarni hal etish qobiliyatlarini rivojlantiradi, deb yozadi.

Raximova esa pedagog malakasini oshirish jarayonining samaradorligi o’quvchilarning individual imkoniyatlarini inobatga olgan holda darslarni shaxsiylashtirishga yordam berishini ko’rsatadi.[3]

Vygotsky va Bronfenbrenner ning nazariy ishlari bolalar rivojlanishi va pedagogik muhit o’rtasidagi uzviy bog’liqlikni ochib beradi. Ularning fikriga ko’ra, pedagog malakasi bolalarning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishida asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. UNESCO tadqiqotlari ham shuni ko’rsatadiki, malakali pedagog bolalarning emotsional, ijtimoiy va akademik yutuqlarini oshiradi.[4]

Maktabgacha ta’limda pedagog malakasini oshirish bir qancha yo’nalishlarda amalga oshiriladi. Bu o’quv kurslari, seminarlar, amaliy treninglar va innovatsion metodlar – STEAM, Montessori, Reggio Emilia kabi yondashuvlarni o’zlashtirishni o’z ichiga oladi. Yo’ldosheva va Omonova ta’kidlaganidek, pedagog malakasini muntazam oshirish bolalar rivojlanishida individual yondashuvni ta’minlaydi va pedagogning zamonaviy ta’lim talablari bilan uyg’un ish faoliyatini tashkil qiladi.[5]

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, pedagogning kasbiy malakasi bolalar rivojlanishining sifatini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Malakali pedagog bolalarning tafakkur, ijodiy qobiliyat, emotsional barqarorlik va nutqiy rivojlanishida mustahkam poydevor yaratadi. Shu bois, pedagog malakasini oshirish va uning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish maktabgacha ta’lim sifatini oshirishning ajralmas qismi hisoblanadi.

Xulosa. Maktabgacha ta’lim tashkiloti pedagoglarining malakasi bolalar rivojlanishining asosiy omili hisoblanadi. Malakali pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki bolaning intellektual, ijtimoiy-emotsional, nutqiy va jismoniy rivojlanishini uyg’unlashtiruvchi muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Pedagog malakasini oshirish bolalarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini shaxsiylashtirishga yordam beradi va ularning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv hamda muammolarni hal etish ko’nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlarni qo’llash pedagogning kasbiy kompetensiyasini oshiradi, ta’lim sifatini yaxshilaydi va bolalarning rivojlanishida samarali natijalar beradi.

Shunday qilib, pedagog malakasini doimiy ravishda oshirish, malaka oshirish kurslari va zamonaviy yondashuvlarni tatbiq etish maktabgacha ta’lim sifatini yanada rivojlantirish va bolalarning barkamol rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva, M. Maktabgacha ta’lim metodikasi. — O’quv qo’llanma. — Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2020. — 215–230-betlar.
2. Akbarova, N. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishi psixologiyasi. — Darslik. — Toshkent: “O’qituvchi”, 2018. — 89–102-betlar.
3. Bakhromova, D. “Pedagog malakasining ta’lim jarayoniga ta’siri”. — Ilmiy maqola. Ta’lim va Innovatsiya jurnali, 2021. — 44–50-betlar.
4. G’aniyeva, S. Maktabgacha pedagogika asoslari. — O’quv qo’llanma. — Toshkent: “Istiqlol nashriyot”, 2019. — 120–138-betlar.

5. Hasanova, R. “Zamonaviy pedagog kompetensiyasi va uning rivojlanish bosqichlari”. — Ilmiy maqola. Pedagogik mahorat jurnali, 2022. — 56–63-betlar.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA 3-6 YOSHLI INKLYUZIV GURUHLARDA BOLALAR BILAN ISHLASH METODIKASI

Tursunova Charos Utkirovna

Samarqand davlat pedagogika instituti

Ta’lim tarbiya nazariyasi va metodikasi yo’nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya

Ushbu ish maktabgacha ta’lim tashkilotlarida 3–6 yoshli inklyuziv guruhlarda bolalar bilan ishlash metodikasini tahlil qilish va takomillashtirishga bag’ishlanadi. Ishning asosiy mazmuni pedagogning inklyuziv kompetensiyasi, sinf/muhit sifati hamda differensial o’yin-va-faoliyat yondashuvlari asosida bolalarning ishtiroki, nutq-kommunikativligi, kognitiv va ijtimoiy-emotsional rivojlanish ko’rsatkichlarini oshiruvchi metodik modelni taklif etishga qaratiladi.

Kalit so’zlar: Inklyuziv ta’lim, maktabgacha ta’lim, 3–6 yoshli bolalar, maxsus ehtiyojli bolalar, pedagogik yondashuv, differensial ta’lim, individual yondashuv, korreksion-pedagogik ishlar, psixologik-pedagogik qo’llab-quvvatlash, rivojlanishida nuqsoni bo’lgan bolalar.

Абстрактный

Данная работа посвящена анализу и совершенствованию методики работы с детьми 3–6 лет в инклюзивных группах дошкольных образовательных организаций. Основное содержание исследования направлено на разработку методической модели, повышающей участие детей, их речевую и коммуникативную активность, когнитивное и социально-эмоциональное развитие на основе инклюзивной компетентности педагога, качества окружающей среды и дифференцированного игрового и деятельностного подхода.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дошкольное образование, дети 3–6 лет, дети с особыми образовательными потребностями, педагогический подход, дифференцированное обучение, индивидуальный подход.

Abstract

This study is devoted to analyzing and improving the methodology of working with children aged 3–6 in inclusive groups of preschool educational institutions. The main focus of the work is to propose a methodological model aimed at enhancing children’s participation, speech and communication skills, as well as cognitive and socio-emotional development through teacher inclusive competence, high-quality learning environments, and differentiated play- and activity-based approaches.

Key words: inclusive education, preschool education, children aged 3–6, children with special

educational needs, pedagogical approach, differentiated instruction, individualized approach, correctional-pedagogical work, psychological-pedagogical support, children with developmental disorders.

Kirish. Maktabgacha ta’lim tizimida inklyuziv yondashuvni joriy etish bugungi kunda dolzarb pedagogik va ijtimoiy vazifalardan biridir. Chunki 3–6 yosh davri bolaning nutqiy, kognitiv, shaxsiy, ijtimoiy-emotsional rivojlanishida eng sezgir va hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Shu bois maktabgacha ta’lim tashkilotlarida maxsus ehtiyojli bolalarning sog’lom tengdoshlari bilan birgalikda ta’lim-tarbiya jarayoniga jalb etilishi ularning tabiiy rivojlanish ehtiyojlarini qondirish, jamiyatga moslashuvini osonlashtirish hamda o’z imkoniyatlarini to’liq namoyon etishiga zamin yaratadi.

Inklyuziv guruhlarda ishlash metodikasi pedagogdan yuqori darajadagi inklyuziv kompetensiyani, bolalarning individual rivojlanish xususiyatlarini chuqur bilishni, differensial yondashuvlarni qo’llashni hamda moslashtirilgan o’yin va ta’lim muhitini tashkil eta olishni talab qiladi. Ayniqsa 3–6 yoshdagi bolalar bilan ishlashda rivojlanishidagi kamchiliklarni erta aniqlash, korreksion-pedagogik yordamni to’g’ri yo’lga qo’yish va ijtimoiy-emotsional qo’llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etadi.[1]

Bugungi kunda inklyuziv ta’limning samaradorligi ko’p jihatdan pedagogning tayyorgarligi, didaktik vositalarning moslashganligi, sinf/muhit sifatining yuqoriligi, o’yin faoliyatining to’g’ri tashkil etilishi, shuningdek, oila–pedagog–mutaxassis hamkorligiga bog’liq. Shu sababli 3–6 yoshli inklyuziv guruhlarda bolalar bilan ishlash metodikasini ilmiy asosda o’rganish va takomillashtirish, diagnostik hamda rivojlantiruvchi metodlarni taklif qilish ushbu tadqiqotning asosiy maqsadini tashkil etadi.

Mazkur ishda inklyuziv guruhlarda ta’lim jarayonini tashkil etishning nazariy asoslari, amaliy usullari, differensial va individual yondashuvlar, rivojlantiruvchi o’yin texnologiyalari hamda maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashning korreksion-pedagogik jihatlari yoritiladi. Shu orqali nafaqat pedagoglar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi, balki inklyuziv ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan samarali model taklif etiladi.

Maktabgacha ta’limda inklyuziv yondashuv nafaqat pedagogik jarayonni, balki bolalarning psixologik farovonligini ta’minlash, ularning jamiyatda munosib o’rin egallashi uchun zarur sharoitlar yaratishni talab qiladi. Inklyuziv guruhlarda ishlash metodikasi rivojlanish psixologiyasi, defektologiya, pedagogika, neyropsixologiya va sotsial pedagogika tamoyillariga tayanadi. L.S. Vigotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” haqidagi nazariyasi inklyuziv ta’limning metodik asosini tashkil etadi; unga ko’ra bola o’z rivojlanishida kattalar ko’magi bilan erishadigan darajaga mos ta’lim muhitida samarali o’sadi. Shunday muhit maxsus ehtiyojli bolalar uchun ayniqsa muhimdir.[2]

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda inklyuziv ta’limning negizi sifatida uchta asosiy komponent ta’kidlanadi: moslashtirilgan pedagogik jarayon, funksional va emosional xavfsiz muhit hamda jamiyat va oila bilan hamkorlik. Bronfenbrennerning ekologik rivojlanish modeli bolaga ta’sir qiluvchi barcha omillar — muhit, oila, ta’lim tizimi va ijtimoiy munosabatlar o’zaro bog’liq va bir-birini to’ldirishi kerakligini ko’rsatadi. Shu asosda maktabgacha inklyuziv guruhlarda bolaga mos adaptiv muhitni yaratish metodikaning

ajralmas qismi hisoblanadi.[3]

Ushbu yosh davri sensor rivojlanish, nutq shakllanishi, kognitiv faoliyatning faollashuvi va emotsional barqarorlikning shakllanishi bosqichi hisoblanadi. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko’ra 3–6 yoshli bolalar preoperatsion bosqichda bo’lib, ular tasavvur, rolli o’yinlar, ramziy fikrlash orqali o’rganadilar. Shu sababli inklyuziv guruhlarda bilim berish o’yin asosida tashkil etilishi eng samarali yondashuv hisoblanadi.

Maxsus ehtiyojli bolalarda nutqiy, motorik, sezgi-integratsion jarayonlar, ijtimoiy o’zaro munosabatlar va diqqat jarayonlaridagi qiyinchiliklar ko’proq uchraydi. Jahon sog’liqni saqlash tashkilotining rivojlanish buzilishlari bo’yicha tasnifi bolalar rivojlanishidagi turli xil cheklolarni erta aniqlash va pedagogik yondashuvni moslashtirish zarurligini ko’rsatadi. [4]

Inklyuziv guruhlarda metodikaning samaradorligi pedagogning moslashtirilgan ta’lim strategiyasini qo’llash darajasiga bog’liq. UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan inklyuziv ta’lim tamoyillari har bir bola o’z imkoniyati va qobiliyatiga mos sharoitda ta’lim olishi zarurligini ta’kidlaydi. Shunga asosan pedagoglar quyidagilarni amalga oshiradilar:

- individual rivojlanish dasturlari tuzish;
- topshiriqlarni bola qobiliyatiga mos soddalashtirish yoki boyitish;
- multimodal ta’lim (vizual, eshituv, taktil) usullaridan foydalanish;
- o’yin faoliyatini moslashtirish;
- qo’llab-quvvatlovchi kommunikatsiya vositalaridan foydalanish (piktogramma, PECS kartalar, vizual jadval)

Bu usullar bolada mustaqillikni oshirish, o’quv jarayoniga ishtirokni ta’minlash va emotsional xavfsizlikni yaratishga xizmat qiladi.

O’yin — 3–6 yoshdagi bolalarning asosiy faoliyati bo’lib, u orqali bola nutq, kommunikatsiya, muloqot, motorika, ijtimoiy ko’nikmalarni o’zlashtiradi. Neyropsixologik tadqiqotlar o’yin faoliyati bolaning miyasi rivojlanishiga ijobiy ta’sir qilishi, sensor-integratsiya jarayonlarini faollashtirishi va kognitiv funksiyalarni kuchaytirishini tasdiqlaydi.

Inklyuziv guruhlarda quyidagi o’yinlar eng ko’p samarani beradi:

- sensor integratsiya o’yinlari;
- logopedik va fonetik mashqlar bilan boyitilgan o’yinlar;
- ijtimoiy rolli o’yinlar;
- hamkorlikka asoslangan guruhiy o’yinlar;
- motorikani rivojlantiruvchi o’yinlar (katta va mayda motorika). [5]

Bunday o’yinlar nafaqat maxsus ehtiyojli bolalar, balki barcha bolalar rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi.

Inklyuziv ta’lim jarayonida defektolog, logoped, psixolog, terapevt va tarbiyachi hamkorlikda ishlashi — ilmiy adabiyotlarda muvaffaqiyatning asosiy omillaridan biri sifatida qayd etiladi. Korreksion yordam quyidagilarni o’z ichiga oladi:

- nutqni tuzatish mashqlari;
- kognitiv rivojlantirish mashg’ulotlari;
- emotsional-intellektni shakllantirish texnikalari;
- muvofiqlashtiruvchi jismoniy mashqlar;
- xulq-atvorni tartibga solishning ilmiy asoslangan metodlari.[6]

Oilani jarayonga jalb qilish inklyuziv ta’lim sifatini oshiruvchi eng muhim omildir. Bronfenbrenner modeli bo’yicha bola rivojlanishidagi eng kuchli ta’sir darajasi — mikro-muhit, ya’ni oila hisoblanadi. Shu sababli pedagog ota-onaga:

- farzand holati to’g’risida muntazam ma’lumot berishi;
- uy sharoitida bajariladigan mashqlarni tavsiya qilishi;
- ota-onaga psixologik ko’mak ko’rsatishi;
- birgalikda individual rivojlanish rejasini ishlab chiqishi zarur.[7]

Xulosa. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida 3–6 yoshli inklyuziv guruhlarda bolalar bilan ishlash metodikasini takomillashtirish zamonaviy pedagogika, psixologiya va defektologiya yutuqlariga tayangan holda amalga oshirilishi lozim. Inklyuziv ta’limning samaradorligi, avvalo, pedagogning inklyuziv kompetensiyasi, uning bolaga nisbatan individual va differensial yondashuvi, sinfning qulay va moslashtirilgan muhitda tashkil etilishi hamda oila–pedagog–mutaxassis hamkorligining tizimli yo’lga qo’yilganligiga bog’liq.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, 3–6 yoshli bolalar rivojlanishida sensor-motor, nutqiy, emotsional va kognitiv jarayonlar yetakchi o’rin tutadi. Shu sababli inklyuziv guruhlarda o’yin faoliyatiga tayanadigan, multimodal ta’lim strategiyalarini qo’llaydigan, bola ehtiyojiga moslashtirilgan metodik yondashuvlar eng yuqori samara beradi. Rivojlantiruvchi va korreksion o’yinlar, logopedik mashqlar, sensor integratsiya texnikalari hamda ijtimoiy-emotsional ko’nikmalarni mustahkamlovchi faoliyatlar bolaning rivojlanish sur’atini oshiradi va muhitga moslashuvini yengillashtiradi. Shuningdek, hamkorlik tamoyiliga asoslangan inklyuziv modelning joriy etilishi — pedagog, defektolog, logoped, psixolog va ota-onaning birgalikdagi sa’y-harakatlari — maxsus ehtiyojli bolalarning rivojlanishida ijobiy natijalar berishini ilmiy manbalar tasdiqlaydi. Moslashtirilgan ta’lim jarayoni bolalarning o’ziga bo’lgan ishonchini oshiradi, ijtimoiy integratsiya jarayonini tezlashtiradi va ularning jamiyatda faol ishtirok etishiga zamin yaratadi.

Umuman olganda, maktabgacha ta’limda inklyuziv metodikaning samarali qo’llanishi nafaqat maxsus ehtiyojli bolalar, balki barcha bolalarning rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Inklyuziv guruh muhitida tarbiyalangan bolalar empatiya, o’zaro yordam, ijtimoiy hamkorlik va bag’rikenglik kabi fazilatlarni erta yoshdan shakllantiradilar. Shu bois mazkur yo’nalishda ilmiy asoslangan metodikalarni takomillashtirish, pedagoglar malakasini oshirish va moslashtirilgan muhit yaratish inklyuziv ta’limning kelajakdagi muvaffaqiyati uchun muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Abdullayeva, M. Inklyuziv ta’lim asoslari: o’quv qo’llanma. – Toshkent: “Ziyonur” nashriyoti, 2021. – 156–172-betlar.
2. Axmedov, B. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi: darslik. – Toshkent: “Fan va Taraqqiyot”, 2019. – 88–104-betlar.
3. Haydarova, S. Maxsus pedagogika va korreksion metodlar: o’quv qo’llanma. – Samarqand: “SamDU nashriyoti”, 2022. – 65–79-betlar.
4. Karimova, D. Bolalar psixologiyasi va ijtimoiy moslashuv: ilmiy maqola. – “Maktabgacha ta’lim tadqiqotlari” jurnali, 2021. – 12–19-betlar.

5. Raximova, N. Defektologiya asoslari: o’quv qo’llanma. – Buxoro: “Buxoro Poligraf”, 2020. – 103–119-betlar.
6. Vigotskiy, L. S. Rivojlanish psixologiyasi asoslari: tarjima qilingan darslik. – Toshkent: “O’zbekiston Milliy Ensiklopediyasi” nashriyoti, 2019. – 90–113-betlar.
7. Piaget, J. Bolalar fikrlashi va kognitiv rivojlanish: darslik uchun tarjima. – Toshkent: “Nur-Print”, 2018. – 44–60-betlar.

TYPES OF TRANSLATION METHODS AND TECHNIQUES IN ENGLISH

Nargiza Imomova
Alfraganus University

Abstract

This article will clarify the notion of translation technique, understood as an instrument of textual analysis that, in combination with other instruments, allows us to study how translation equivalence works in relation to the original text. In this paper we will discuss translation techniques: literal, cultural, transposition, adaptation. Literal translation is a well-known technique, which means that is quite easy to find sources in the topic. In general translation techniques are specific methods used by translators to achieve equivalence between a source text and a target text. These techniques are not just about replacing words; they involve strategic adjustments to address differences in grammar, culture, and style between languages. Understanding these techniques is crucial for analyzing the quality and effectiveness of translations.

Key words: translation technique, translation method, translation strategy, translation equivalence, functionalism

Introduction. Translation is a highly versatile professional field. Translators are language experts who often specialize in a specific field, such as law or medicine. However, they not only need to possess knowledge, but also need to have a well-developed translation methodology. Throughout this article, we will explore the different translation methods and techniques that occur in this line of work and explain how they work. Whenever individuals are reading something in a foreign language, their go-to response might be to try to use Google translation first. Eventually, there is nothing wrong with that. Google Translate, and similar tools like that, have come a long way and can get quite right translation versions. That is, until they get something very, very wrong, and a work safety article on “Fall protection” in English becomes a confusing piece on “otoño protección” (Autumn protection) in Spanish. A professional translator would know to use context cues and not attempt a word-for-word translation, but online translation services have yet to

get that smart. In a professional setting, like a courtroom for example, a translator can act as a smartphone app when asked to translate a text out loud into the target language which is called sight translation, and it combines both translation and interpretation into one art. While it is very challenging for the translator, they will certainly do a far better job than an app because they know which sight translation techniques and methods can bring out the content and "feel" of the translated text. We will have an in-depth look at the following translation methods and procedures.

Types of translation. A method of translation compasses various techniques and strategies applied at the textual level to transfer a text from a source language into a target language in the light of a translation assignment and a contextual situation of communication. The method used is decided prior to the act of translating, it is dependent upon several factors. According to Schaffner(1998), primary norms, preliminary norms and procedural norms manage the act of translating before and during the process. Preliminary norms will determine the reason why a specific text is selected for translation, primary norms determine which general strategy will be used(foreignization or domestication), procedural norms are about the micro-techniques used at the word and sentence levels. There has always been controversies on the best way to translate, as to "should translators only translate, as faithfully and close to the original(SL) as possibly, or should they take some license with the original and conform their translations to all norms and nuances of the target language (TL)? Should they keep the flavor of the original by means of loans, transliteration, calques and other techniques or should they convert the means of expressing meaning of the original source text into the usual idiomatic ways of the target audience, language and text? There are different types of translation including free translation, idiomatic translation, faithful translation and semantic translation.

Free translation. The term "free translation" is generally referred to as a type of translation that deviates from the original source, while maintaining its essence nonetheless. Some of the terms that you might have heard of include transcreation or creative translation that free translation, as the name suggests, refers to a method of translating content that allows the translator to take certain freedoms with the original text, in order to create a new version that is more natural or more effective in the target language. In essence, free translation is about conveying the meaning of a message in a way that is easy to understand, rather than focusing solely on word-for-word accuracy. This type of translation is often employed when the original text needs to be adapted for a specific audience or culture. For that reason, it is usually an essential part of any successful global communication strategy. Likewise, this can involve adding or removing words, changing sentence structures, or even twitching the meaning of certain phrases a little. It also involves understanding the culture and context in which the text was written, as well as the culture and context in which it will be read (target market). This requires a deep understanding of both languages involved in the process, as well as an awareness of cultural differences and nuances. A free translator or transcreator must be able to balance the original intent of the text with the needs and expectations of the target audience. For instance: "He's as strong as an ox." Free Translation: "He's as strong as a horse" (if "ox" is

not a common symbol of strength in the target language).

The second relevant type of translation is considered as an **idiomatic translation**. Translators aim to craft translations that feel natural and relatable to the readers in the target language. This may mean introducing entirely new phrases which do not find in the source text while still staying true to its intended meaning. Idiomatic translation reproduces the message of the original text but often reshapes nuances by favoring colloquial expressions and idioms in the target language, even if those do not exist in the original. Again, our goal is to achieve idiomatic translation-translation in which the target text reflects the exact message of the source text in a manner that is naturally expressed in the target language. Minds want to follow the structure and grammar rules of the TL in order to express the message of the SL, without carrying SL forms into our final text. This will result in a translation that communicates the message of the ST most clearly and naturally into the TL so that the translation is easy to read and understand. Note that idiomatic translation refers to achieving a target text that sounds natural in the target language, while idiomatic expressions are idioms or fixed expressions in a given language. We will be discussing these in detail in Lesson Seven. An idiomatic translation should: reflect the exact message of the source text as completely as possible, be written in a way which reads naturally in the target language, use idiomatic expressions when appropriate, be as easy to read as if it were written in the target language. For example, Original: “Break leg”, Meaning: Good luck(often said to performance)Literal translation” Rompete una gamba (Italian).

Semantic translation. Semantic translation is a process of converting the source language (SL) into the target language (TL) with as much naturalness as possible. This approach closely follows the original text, ensuring that the intended meaning is preserved without misunderstanding. While translators have some flexibility in their language choices, the original meaning and contextual accuracy must be maintained. To achieve this, they also consider cultural, ethnic, religious, and environmental factors. Though similar to faithful translation, semantic translation is more adaptable. While faithful translation focuses on preserving the language and grammar of the SL, semantic translation emphasizes the natural flow of the TL. Semantic translation involves conveying the precise meaning of the SL. The key types include:

1. Literary translation: Focuses on capturing the style and emotional tone of the original text.
2. Technical translation: Requires precise language and accurate technical terms.
3. Text translation: Applies to various texts like agreements, reports, and other formal documents.

Every translation method has its strengths and weaknesses. Semantic translation is no exception. Semantic translation offers the following advantages: clear, smooth and natural translation, flexibility in vocabulary and grammar, high applicability across multiple fields and preserved cultural nuances. On the other hand this approach also comes with several disadvantages including demands a high level of expertise, time-consuming, as every detail must be carefully examined and requires a deep understanding of cultural elements.

Faithful translation. Faithful translation involves transferring the full contextual meaning of the source language (SL) into the target language (TL) while striving for the highest level of equivalence. This approach ensures that the translation is as accurate as possible, respecting both sentence structure and contextual meaning within the grammatical rules of the TL. This method is usually used for documents where it’s crucial to preserve the original meaning and nuances, such as:

1. Technical manuals
2. Legal documents
3. Medical materials
4. And more.

The goal for linguists is to produce translations that are not only precise and clear but also sound natural in the TL, all while maintaining the original meaning, tone, and intent. The translator’s approach determines whether a translation is literal or faithful.

Literal translation involves creating a translation that is a word-for-word equivalent of the source text. Translators preserve the meaning and grammatical structure of the source of text, even if this may result in an unnatural translation. On the contrary, faithful translation focuses on conveying the overall meaning and contextual nuances of the source text. This requires the translator to account for cultural references, language differences, and context. The goal is to ensure the translation feels natural while staying true to the original. In general, literal translation focuses on strict adherence to the source text, while faithful translation emphasizes a smooth, accurate adaptation into the TL for a more natural, audience-centered translation. The choice of translation method will depend on the goal of the translation.

The main techniques of translation

The main techniques of translation can be broadly categorized into direct and oblique methods. Direct translation methods involve literal or word-for-word translation, borrowing, and calque. Oblique translation techniques include transposition, modulation, equivalence, and adaptation.

Borrowing. Borrowing is a technique that doesn’t seem to be a “translation” since it uses words or expressions from the source language. As its name suggests, it borrows the word from the original text and inserts it into the target language without any alteration. Usually, the translator uses this technique when:

1. There is no equivalent in the target language.
2. There is an equivalent, but the borrowed word conveys the meaning better than the target language word.
3. The translator wants to preserve and give the sense or feel of the target language.

For example, the English language borrowed many expressions and words from other languages, such as German (Kindergarten and Hamburger), French (Café and résumé), and Japanese (Kimono).

Usually, the translator writes the borrowed term in italics if it’s considered foreign and not common in the target locale.

Calque. Calque is a translation method by which a phrase is translated literally from the source to the target language. This word-for-word translation constructs a new term in the target language, such as the French term "gratte-ciel," which comes from English "Skyscraper."

It's worth noting that Calques can spread widely in the target locale if they are absorbed and accepted by natives like "breakfast" that comes from the French term "déjeuner." However, Calques can likely fail in the target language if the translator doesn't utilize them cautiously.

Literal Translation. This method is all about translating word-for-word from the source language. Usually, the translator uses this strategy when the languages they are translating from and to are close, especially culturally-wise. To illustrate, the French question "Quelle heure est-il?" is translated to "What time is it?" in English. In this example, you can see that the literal translation approach doesn't affect the meaning that the original phrase aimed for!

The translator should be careful when using this technique since it can sometimes fail; it has specific rules. The translated text should retain the word order, style, and meaning of the source language while being at the same time idiomatic.

Oblique Translation method. Translators use these techniques when the source and target languages' cultural and linguistic aspects are not close. Therefore, direct translation methods can't carry the original text meaning faithfully to the target language. Oblique translation techniques transform the structural and conceptual elements so it do not miss the nuances of the original text.

Oblique translation techniques are:

- Transposition
- Modulation
- Reformulation or Equivalence
- Adaptation
- Compensation
- Expansion
- Reduction

Transposition. An experimented translator uses various techniques in order to obtain great results. There are plenty of methods that make the text sound better in the target language. One of the most important translation techniques is called transposition. The term might seem familiar, as it is used in many fields, but this article will explain the role of transposition in translation. Transposition is the first technique or step towards oblique translation. Oblique translation is another term for free translation where the translator exercises his/her freedom to attain equivalence. It operates at the grammatical level and it consists of the replacement of a word class by another word class without changing the meaning. From a stylistic view point, the transposed expression does not have the same value, but the meaning is the same. Transposed expressions are usually more literary in character. What is the most important is to choose the form that best fits the context. Transposition can be different 1. Free: when the transposition that we use is mainly

dependent on the context and particularly on the desired effect. For example: The course is of interest to all of us. (The course interest all of us: back translation) 2. Compulsory: when only a transposition is acceptable, thus it is absolutely necessary in a particular context. For instance: I will never forget that time when I saw you in the village. (I will never forget the time that I saw you in the village: back translation)

Types of transposition:

- Adverb-verb: I only defended myself / I did nothing but defend myself
- Adverb-noun: I called you early this week / I called you at the beginning of the week
- Adverb-adjective: He lives dangerously / He lives a dangerous life
- Adjective-noun: He found it difficult to learn for exams / He had difficulties learning for the exams
- Possessive article-definite article: Your hair is too long / You have the hair too long
- Verb or past participle-noun: I intended to give you a present / My intention was to give you a present
- Adverb-noun: I wrote to you early this year / I wrote to you at the beginning of this year

In other words, transposition is the process where parts of the speech change their sequence when they are translated (blue ball becomes boule bleue in French). It is in a sense a shift of word class. Grammatical structures are often different in different languages. He likes swimming translates as Er schwimmt gern in German. Transposition is often used between English and Spanish because of the preferred position of the verb in the sentence: English often has the verb near the beginning of a sentence; Spanish can have it closer to the end. This requires that the translator knows that it is possible to replace a word category in the target language without altering the meaning of the source text, for example: English Hand knitted (noun + participle) becomes Spanish Tejido a mano (participle + adverbial phrase).

Adaptation. The art of translation extends beyond the mere conversion of text from one language to another; it involves a balance between remaining faithful to the original and making the content accessible and resonant for the target audience. Among the various techniques employed by translators, 'adaptation' stands out as a particularly flexible form of translation. This approach, while sometimes controversial, plays a critical role in certain contexts, challenging the notion that it distorts the original narrative.

Adaptation in translation refers to the process of making significant changes to a text to accommodate the cultural, social, or situational context of the target audience. This can involve altering, adding, or omitting parts of the original content to ensure it resonates with new readers or viewers. Unlike more literal forms of translation, adaptation gives the translator greater creative leeway to reframe the narrative, making it more relevant or understandable to the target audience.

Situations Warranting Adaptation

1. Cultural References and Idioms: When direct translation of cultural references,

idioms, or colloquialisms would confuse or alienate the target audience, adaptation allows translators to replace these elements with equivalents that carry the same weight and meaning within the target culture.

2. Historical and Geographical Contexts: In translating historical texts or works set in specific geographical locales unfamiliar to the target audience, adaptation can help bridge the gap, making the setting and period more relatable.
3. Works for Children: Translating literature or media intended for children often requires adaptation to ensure that content is age-appropriate and engaging, considering the cultural and developmental context of the target audience.
4. Marketing and Advertising: In the translation of marketing materials, adaptation is crucial for ensuring that messages align with the values, desires, and expectations of local markets, which can vary significantly from the original audience.
5. Theatrical and Cinematic Works: For plays and films, adaptation can be essential to convey the intended emotional impact, humor, and cultural nuances, given the visual and auditory elements that play a significant role in storytelling.

Modulation. Another translation technique that is widely used is called modulation. Modulation basically means using a phrase that is different in the source and target languages to convey the same idea: *Te lo dejo* means literally I leave it to you but translates much better as You can have it. It obviously changes the semantics and shifts the point of view of the source language. Modulation help the translator generate a change in the point of view of the message without altering its meaning and without generating an unnatural feeling in the reader of the target text. Modulation is often used within the same language. The expressions *es fácil de entender* (it is easy to understand) and *no es complicado de entender* (it is not complicated to understand) are relevant examples of modulation. Although both have exactly the same meaning, it is easy to understand is actually conveying easiness, whereas it is not complicated to understand implies a previous assumption of difficulty that we are denying by asserting it is not complicated to understand. This type of technique helps the reader a lot and it makes him think that this is the exact way of saying things in their language. Modulation is defined by Gérard Hardin and Gynthia Picot (1990) as “a change in point of view that allows us to express the same phenomenon in a different way”. We can distinguish two types of modulation: 1. Recorded modulation, also called standard modulation: it is usually used in bilingual dictionaries. It is conventionally established and is considered by many to be a ready-made procedure. 2. Free modulation: this second type is considered to be more practical in cases where “the target language rejects literal translation”. Modulation is the process of converting data into electrical signals optimized for transmission. Modulation techniques are roughly divided into four types: Analog modulation, Digital modulation, Pulse modulation, and Spread spectrum method.— Negated contrary— is a procedure that relies on changing the values of the source text in translation from negative to positive or vice versa. For instance: It is difficult can be translated into French as “*ce n’est pas facile*” or in Spanish “*No es facil*”. It should be added in this case that these examples are all free translations and their

correctness depends on the context. Yet, modulations become compulsory when there is a lexical gap in opposition. Part of the whole modulations: e.g. ‘fille aînée de l’Église’ stands for ‘France’ There are many other procedures that can be used, but they are less frequent. These are: abstract for concrete, cause for effect, space for time, etc. But impersonal or active for passive is still the most frequent and useful procedure. An example of the latter is: English: He is said to be serious. French: On dit qu’il est sérieux.

All in all, modulation as a procedure of translation occurs when there is a change of perspective accompanied with a lexical change in the target language. Yet, this procedure should better be avoided unless it is necessary for the naturalness of the translation.

Expansion. «Expansion translation» refers to the phenomenon where a translated text is longer or shorter than the original source text due to differences in language structure and word length. This can occur because some languages require more words to convey the same meaning, while others can express the same idea with fewer words. «Expansion translation» refers to the phenomenon where a translated text is longer or shorter than the original source text due to differences in language structure and word length. This can occur because some languages require more words to convey the same meaning, while others can express the same idea with fewer words.

Conclusion. In conclusion, translation techniques are crucial for conveying the meaning and intent of a source text into a target language. Each type serves a specific purpose, from the precision of word-for-word translation to the creative liberties of transcreation. The choice of translation method depends on the context, the content’s nature, and the intended audience’s needs. Effective translation involves understanding not only the linguistic differences between languages but also the cultural nuances and contextual factors that influence meaning. Various techniques, such as literal translation, adaptation, and amplification, are employed depending on the specific text and desired outcome. Ultimately, a successful translation bridges communication gaps, facilitates understanding across cultures, and contributes to the global exchange of information. If you are looking for professional translation services, it’s essential to partner with a provider who not only understands these differences but also has the expertise to execute them flawlessly.

References

1. BAUMANN Tania (2016), Strategies of Adaptation in the Translation of German and Italian travel guides, Utrecht Studies in Language and Communication, 183-201. https://doi.org/10.1163/9789004359574_011
2. Barrett, Thomas William. 2019. “Equivalent and Inequivalent Formulations of Classical Mechanics”. *British Journal for Philosophy of Science* 70 (4).
3. Brink, D. M., and G. R. Satchler. 1968. “Graphical methods in angular momentum”. In *Angular momentum*, 2nd. Oxford: Clarendon.
4. Butterfield, J. N. 2006. “On symmetry and conserved quantities in classical mechanics”.
5. Mason, I. (1994) : “ Techniques of translation revised: a text linguistic review of borrowing and modulation “ in A. Hurtado albir (ed) *Estudis sobre la Traduccio*,

- Col. Estudios sobre la Traduccio, vol 11, Universitat jaumi 1, 61-72.
6. Pozo J. I Gonzalo, I , and Y. Postigo (1993) :” Las estrategias de elaboracion en el curriculo: estudios sobre el aprendizaje de procedimientos en different dominios in C. Monereo (ed) Estrategias de aprendizaje, Barcelona : Domenech, 106-112
  7. Aripova K. Yu “Difficulties in conveying national flavor when translating the original text” Oriental Renaissance: Innovative educational , natural and social sciences 3 (10), October, 2023. P 442-449
  8. “Linguistic units representing national color” Journal of advanced scientific research November, 2023p, 11-14

THE ROLE OF MULTIMEDIA SOFTWARE IN LANGUAGE TEACHING: EFFICIENCY, MOTIVATION, AND NEW OPPORTUNITIES

Shaxnozaxon Maxmudova

Senior teacher of Alfraganus University

Abstract

This article thoroughly analyzes the role and significance of modern multimedia software in the language teaching process. It highlights the advantages of multimedia tools compared to traditional teaching methods, including their ability to increase student motivation, facilitate better material retention (through text, audio, video, and animation), and contribute to the development of real-life communication skills. Effective methods for using multimedia technologies to develop phonetic, lexical, and grammatical skills are also outlined. The article affirms the necessity of multimedia tools for language teachers and students in the contemporary educational environment.

Key words: Multimedia Software, Language Teaching, Educational Effectiveness, Motivation, Interactive Learning, Digital Education, Audio/Visual Materials, International Experience.

The use of multimedia technologies introduces new energy and higher efficiency into the language teaching process. These advantages are detailed below:

1. Boosting Motivation and Engagement

- **Appeal:** Traditional textbook texts can quickly become monotonous. Multimedia, however, makes the learning process entertaining and engaging through games, live animations, music, and short films.
- **Interactivity:** Students move beyond being passive listeners to become active participants through interactive exercises, quizzes, and simulations. This helps

maintain their attention for longer periods.

- **Immediate Feedback:** Many multimedia programs provide instantaneous feedback on whether an answer is correct or incorrect. This allows the student to immediately understand and correct their mistakes.

2. Multi-Sensory (Integrated) Retention

- **Text + Audio + Visuals:** Language learning is more than just reading. With multimedia tools (video, graphics, animation), students can simultaneously see (text/image), hear (pronunciation), and understand in context (video/scene) new words or grammatical rules.
- **Enhanced Memory:** Information received through multiple senses (eyes, ears) creates stronger associations in the brain, aiding in the material's long-term retention.

3. Authenticity and Communicative Skills

- **Real Language Environment:** Multimedia software exposes students to authentic materials (news, interviews, films, podcasts) in the target language. This allows them to hear natural speech used in real life, rather than just textbook language.
- **Cultural Context:** Through videos and images, students can observe the culture, customs, and real-life situations of the country where the language is spoken. This, in turn, strengthens their communicative understanding of the language.

4. Individual Approach and Autonomous Learning

- **Flexibility:** Each student can repeat the material, complete exercises, or move to the next level at a pace that matches their personal speed and learning style.
- **Self-Management:** Multimedia educational programs encourage students to learn independently, identify their weak points, and self-assess. This is vital for developing an autonomous learner.

Application in Developing Language Skills

Multimedia software provides teachers with broad opportunities to develop the four core language skills: listening, speaking, reading, and writing.

1. Listening Comprehension Skill

- **Authentic Audio and Video:** Platforms like YouTube, BBC, and TED Talks offer the opportunity to listen to authentic foreign speech at various speeds and in different dialects. Multimedia programs (e.g., videos with subtitles) allow students to combine listening with reading, which facilitates comprehension.
- **Audio Labs:** Using specialized computer software, students can repeatedly listen

to difficult sections, take dictations, and independently monitor their progress.

2. Speaking Skill and Pronunciation

- **Pronunciation Correction:** Advanced multimedia programs (e.g., Speech Recognition technologies) compare the student’s pronunciation with that of a native speaker, highlighting errors and providing practical advice for correction.
- **Virtual Interaction:** Through special interactive programs or chatbots, students can simulate real conversations, record and listen to their own speech, and improve. This is especially helpful for students who fear making mistakes.

3. Reading Skill

- **Rich Digital Resources:** Digital libraries, online articles, and news sites offer students an unlimited quantity of texts across various genres.
- **Interactive Reading:** Multimedia tools (e.g., vocabulary learning apps) that allow users to instantly highlight unfamiliar words, click to get a translation, or hear the pronunciation significantly increase reading speed and comprehension efficiency.

4. Writing Skill and Grammar

- **Writing Assistants:** Online grammar and spell checkers (Grammarly, Google Docs writing tools) help students independently identify and correct their mistakes.
- **Quizzes and Exercises:** Interactive multimedia tests and games help students master grammatical rules through practice rather than rote memorization. Consequently, the student learns to apply rules automatically in written communication instead of just memorizing them.
- **Collaborative Work:** Online collaboration platforms (Google Docs, Miro) enable group writing projects and peer-reviewing of each other’s work.

Conclusion. In the era of rapid technological development and global information exchange, multimedia software has transitioned from a mere auxiliary tool to an indispensable core element of effective language teaching. The findings show that integrating multimedia technologies results in a paradigm shift in the educational process.

The capacity of these tools to activate multi-sensory learning, provide authentic content, and offer instantaneous, individualized feedback directly addresses the needs of modern language learners. Multimedia boosts student motivation, transforms passive reception into active engagement, and successfully bridges the gap between classroom learning and real-world communication.

While the role of the teacher remains crucial in selecting appropriate multimedia resources and guiding their effective use, the technology itself empowers students to become autonomous and highly skilled language users. By leveraging the comprehensive capabilities of multimedia, educational institutions can ensure that language programs are more dynamic, engaging, and ultimately, more successful in achieving high levels of linguistic competence across all four key skills.

Therefore, continuous professional development for educators in the area of digital literacy and the strategic investment in high-quality multimedia learning platforms are essential prerequisites for improving the quality of language education in the 21st century.

Literature review

1. Mayer, R. E. (2009). *Multimedia Learning* (2nd ed.). Cambridge University Press.
2. Pratiwi, N. L. P. A., & Waluyo, H. (2023). Digital Technology and Autonomous Learning: A New Paradigm in Language Education. *Indonesian Journal of Educational Research and Review*, 6(1), 1-10.
3. Rusdan, N. F. I. M., & Rahman, D. A. A. (2025). Impact of Films on Students’ Vocabulary Acquisition among UiTM Shah Alam Non-English Major Students. *International Journal of Research and Innovation in Social Science (IJRISS)*, 9(2), 752–760.
4. Vosoughian, S., & Ramezani, H. (2024). Autonomous English Learning in a Digital Context: Insights from Chinese College Educators. *International Journal of Research and Innovation in Social Science (IJRISS)*, 9(3), 501-510.
5. Solina Paso, M., Ronsel Vega, W., & Luhan Garcia, S. (2021). Multimedia Innovations in the Process of Foreign Language Learning. *Science and Education*, 2(5), 45-53.
6. Council of Europe. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion volume*. Council of Europe Publishing.
7. Yunus, M. M., Nordin, N., Salehi, H., Sun, C. H., & Embi, M. A. (2013). The Utilization of ICT in the Teaching and Learning of English: A Review of Literature. *English Language Teaching*, 6(3), 1-13.

LANGUAGE AND SPEECH UNITS ON THE PHONOLOGICAL AND PHONETIC LEVELS AND THEIR ROLE IN TEACHING LISTENING

Valiyeva Moxlaroy Akmaljon qizi

Alfraganus Universiteti

Lingvistika (ingliz tili)

In addition to linguistic structures and cultural values, the chapter investigates the pragmatic functions of greetings in both languages. Pragmatics refers to the social aspects of language use, such as how meaning is shaped by context, and how greetings operate to maintain social harmony and convey politeness. English greetings, for example, often prioritize efficiency, with brief exchanges serving as a way to initiate conversation without deep personal involvement. On the other hand, Uzbek greetings often involve a

more substantial exchange of information, reflecting the value placed on interpersonal relationships and communal care. The role of greetings in establishing rapport, signaling respect, and managing social hierarchies will be examined in depth.

Social Interaction and Communication Patterns Finally, the chapter connects the patterns of greeting behavior in both languages to broader social interactional dynamics. It discusses how greetings function as “cultural scripts” (Wierzbicka, 1991), encoding social expectations and interactional norms. In both English and Uzbek cultures, greetings serve as markers of social identity and relationship status, with the choice of greeting revealing much about the speaker’s role, relationship with the interlocutor, and the broader social context. This analysis underscores the role of greetings in maintaining social order, reinforcing group membership, and navigating power dynamics in communication.

By providing a comparative analysis of English and Uzbek greeting systems, this chapter seeks to deepen our understanding of the role of language in shaping social interaction. Through an examination of linguistic structures, cultural values, and pragmatic functions, it highlights how greetings in both languages reflect and reinforce the underlying social norms and communication strategies that define each culture. Ultimately, the chapter demonstrates that greetings are more than just words or rituals; they are a window into the values, beliefs, and social dynamics that govern communication in any given society.

While the languages differ significantly in terms of structure, vocabulary, and cultural context, the core purpose of greetings in both cultures remains consistent: to establish rapport, initiate social contact, and show respect. These shared functions underscore the fundamental role of greetings in fostering positive social relationships and maintaining social harmony.

In both languages, greetings serve as an essential social ritual that facilitates communication, whether in formal or informal settings. English and Uzbek greetings often function as a means to acknowledge the presence of others, express goodwill, and create a welcoming environment. Furthermore, both languages exhibit clear distinctions between formal and informal greetings, which are influenced by the relationship between the individuals involved, their social status, and the context in which the greeting occurs.

Additionally, greetings in both English and Uzbek include a variety of expressions, ranging from simple, short phrases to more elaborate inquiries about well-being or other personal matters. These expressions are used to convey warmth and care, reflecting a desire to engage in meaningful communication. Both languages also incorporate non-verbal gestures, such as handshakes, nods, or other physical markers of respect, that complement the verbal exchanges and help convey the intended message. Despite these common features, it is important to recognize that the ways in which greetings are structured, the specific phrases used, and the cultural nuances that influence their use vary significantly between the two languages. Understanding these shared elements, as well as the differences, helps provide a deeper insight into the social values and communication practices that shape greetings in English and Uzbek-speaking cultures.

The Universal Function of Greetings Greetings play a pivotal role in establishing and maintaining social connections, fulfilling what Jakobson (1960) describes as the

«phatic function» of language. The primary purpose of greetings is not to convey deep or substantive information but to initiate communication, demonstrate politeness, and foster social harmony. By performing this essential social function, greetings help bridge the gap between individuals, making them fundamental to human interaction. In both English and Uzbek, greetings serve several key purposes that are universally recognized across cultures:

Opening Conversations: Greetings serve as the initial point of contact, marking the beginning of an interaction. In both English and Uzbek, simple, common phrases such as Hi! or Hello! (English) and Salom! or Assalomu alaykum! (Uzbek) are frequently used to initiate conversations. These expressions act as a polite and socially accepted way to start a dialogue, creating a welcoming environment for further communication. They signify readiness to engage with the other person and set the tone for the interaction that follows.

Demonstrating Politeness: Another essential function of greetings is the expression of politeness. In many cultures, politeness is considered a cornerstone of social interactions, and greetings are often the first way to demonstrate respect and courtesy. English greetings such as Good morning! or Nice to meet you! and Uzbek equivalents such as Xayrli tong! (Good morning!) or Siz bilan tanishganimdan xursandman! (Nice to meet you!) are used to show that the speaker acknowledges the presence of the other person and values the interaction. These polite phrases serve as a sign of respect for social norms and are integral to creating a harmonious communication environment.

Expressing Concern: Greetings also serve as a way to express concern for the well-being of others. In English, phrases like How are you? or How’s it going? are commonly used to express genuine interest in the other person’s state. Similarly, in Uzbek, Qalaysiz? (How are you?) and other related expressions like Ishlaringiz yaxshimi? (How’s your work?) show a similar concern for the person’s physical and emotional state. These expressions reflect a desire for connection and an interest in the person beyond the immediate social interaction, contributing to the building of stronger interpersonal bonds.

These examples highlight how greetings, while often brief and formulaic, function as a universal social necessity in human interactions. They transcend linguistic and cultural boundaries, facilitating the establishment of connections and maintaining a smooth flow of communication. As noted by Holmes (2013), greetings are fundamental to social cohesion, allowing individuals to navigate social situations with a sense of respect, warmth, and courtesy. By examining these shared functions, we gain a deeper understanding of how greeting expressions in different languages can reflect similar human needs for interaction, connection, and mutual respect.

While the structure and specific wording of greetings may vary across languages, the core social functions they serve remain remarkably consistent. Both English and Uzbek greetings, despite their linguistic and cultural differences, perform the same fundamental role: they establish rapport, demonstrate politeness, and express concern, making them an indispensable part of human social interaction.

The Distinction Between Formal and Informal Greetings

Greetings are deeply influenced by the context and relationship between individuals,

with both English and Uzbek languages distinguishing between formal and informal greeting expressions. This distinction plays a significant role in ensuring appropriate social interactions, as it reflects the speakers’ awareness of social status, respect, and familiarity. The choice of greeting not only sets the tone for the conversation but also signals the level of respect or closeness between the people involved. The division between formal and informal greetings is a universal feature found in many languages, and both English and Uzbek adhere to this linguistic and social norm.

Formal Greetings

Formal greetings are typically used in professional, respectful, or hierarchical settings. They are employed when addressing people who are not close friends or family members, such as colleagues, superiors, or elders, and they serve to show respect and maintain a level of decorum. These greetings are often more structured and less familiar, conveying an awareness of social distance.

In English, formal greetings often include expressions such as Good morning, Good afternoon, or How do you do? These phrases are typically used in business or professional contexts, where politeness and respect are paramount. How do you do? is a particularly formal and somewhat outdated expression, often reserved for initial encounters or formal introductions. The responses to formal greetings tend to mirror the structure of the greeting but are also brief and formulaic, such as replying with I’m doing well, thank you.

In Uzbek, formal greetings like Assalomu alaykum (Peace be upon you) and Xayrli kun! (Good day!) are used in similar professional or respectful contexts. Assalomu alaykum is the most common and respectful greeting, deeply rooted in Islamic traditions, and it is used when addressing elders, strangers, or individuals in a formal setting. The response to this greeting is generally Vaalaykum assalom! (And peace be upon you too), a standard reply that also conveys mutual respect. These greetings often go beyond mere ritual; they signify a more substantial respect for the other person, particularly in situations where a formal tone is expected.

The use of formal greetings in both languages underscores the cultural value placed on politeness, respect for hierarchy, and maintaining professional boundaries. These expressions serve as a buffer, ensuring that social relationships remain courteous and appropriate, especially in situations where individuals do not share a close personal connection.

Informal Greetings

Informal greetings, on the other hand, are used in more relaxed, familiar settings where the individuals involved share a personal connection, such as friends, family members, or close colleagues. These greetings are often shorter, more casual, and reflect a sense of comfort and familiarity between the speakers. Informal greetings are essential for building and nurturing personal relationships, as they help establish a more relaxed and friendly tone in the conversation.

In English, informal greetings include expressions such as Hey, Hello, and What’s up? These greetings are typically used among friends, peers, or people of similar social status, and they reflect a sense of ease and familiarity. What’s up? is particularly colloquial and

is common among younger speakers or close friends. The response to informal greetings is often equally casual and may involve a simple acknowledgment of the other person’s state, such as Not much, what about you?

In Uzbek, informal greetings like Salom (Hello) and Qalaysan? (How are you?) are used in similar contexts, typically among peers, friends, or people of the same age group. Salom is a widely used greeting that can be employed in almost any situation, while Qalaysan? is an informal inquiry into the other person’s well-being. Responses to these greetings tend to be less formal and more detailed, such as Yaxshi, rahmat! (I’m good, thank you!). These greetings reflect a greater sense of intimacy and comfort between speakers, allowing for a more personal exchange.

In both English and Uzbek, informal greetings represent a breakdown of formal barriers and indicate a level of familiarity and ease between individuals. They help strengthen personal bonds and signal mutual understanding, often used in everyday casual conversations.

References:

1. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge University Press.
2. Holmes, J. (2013). *An Introduction to Sociolinguistics* (4th ed.). Routledge.
3. Jakobson, R. (1960). «Linguistics and Poetics». In T. A. Sebeok (Ed.), *Style in Language* (pp. 350-377). MIT Press.
4. Leech, G. (1983). *Principles of Pragmatics*. Longman.
5. Lyons, J. (1977). *Semantics* (Vol. 1). Cambridge University Press.
6. Malinowski, B. (1923). The problem of meaning in primitive languages. In C.K. Ogden & I.A. Richards (Eds.), *The Meaning of Meaning* (pp. 296-336). Routledge & Kegan Paul.

THE EFFICACY OF AUTHENTIC VIDEO-MEDIATED INSTRUCTION IN CULTIVATING CONTEXTUAL COMMUNICATIVE COMPETENCE AMONG NON-LINGUISTICS UNDERGRADUATES

Dusmurodova Iroda

Senior teacher of Alfraganus University

dusmurodovairoda@gmail.com

Abstract

This article investigates the efficacy of Authentic Video Mediated Instruction (AVMI) in developing Contextual Communicative Competence (CCC) among non-linguistics undergraduate

students. Traditional English language instruction often fails to provide the realistic language exposure necessary for these learners, whose primary need is English for Specific Purposes (ESP) in their respective fields. AVMI, which utilizes non-pedagogical videos such as films, news clips, and TV shows, offers a rich, dynamic, and culturally relevant learning environment. Findings suggest that exposure to authentic, real-life language in context significantly enhances students’ sociolinguistic, discourse, and strategic competencies. Specifically, AVMI boosts motivation and provides unparalleled insights into the appropriate use of speech acts, natural speaking pace, and cultural non-verbal cues. The study emphasizes that effective implementation requires targeted pre-, while-, and post-viewing activities—such as analyzing politeness strategies and adapted role-playing—to transition observation into practical application. The conclusion posits AVMI as a powerful, evidence-based pedagogical tool essential for equipping non-linguistics undergraduates with the functional English skills necessary for academic and professional success.

Key words: Authentic Video Mediated Instruction (AVMI), Contextual Communicative Competence (CCC), Non-Linguistics Undergraduates, English for Specific Purposes (ESP), Sociolinguistic Competence, Discourse Competence, Speech Acts, Language Acquisition, EFL/ESL.

The integration of Authentic Video Mediated Instruction (AVMI) presents a compelling approach for enhancing the English language skills of non-linguistics undergraduates, particularly in developing their contextual communicative competence (CCC). For students whose primary field is not language studies, traditional classroom instruction may fall short of providing the necessary exposure to real-world language use. AVMI bridges this gap by offering a dynamic, culturally rich, and contextually grounded learning environment.

Defining the Core Concepts

Authentic Video Mediated Instruction (AVMI)

AVMI utilizes video materials—such as films, TV shows, documentaries, news clips, or YouTube content—that were originally created for native speakers and not specifically for language instruction. This exposure to non-pedagogical content provides:

Real Language: Learners encounter natural, unscripted speech, including varying accents, speeds, idioms, slang, and reductions.

Cultural Context: Videos offer an authentic window into the target language’s culture, norms, and non-verbal cues, which are essential for true communication.

Contextual Communicative Competence (CCC)

CCC goes beyond mere grammatical accuracy. Drawing on the foundational models of communicative competence (Canale & Swain), it encompasses the ability to use language effectively and appropriately in various social and cultural contexts. The key components include:

Sociolinguistic Competence: Understanding how to use language appropriate to the setting, participants, and purpose (e.g., formal vs. informal speech).

Discourse Competence: The ability to connect sentences and ideas to create coherent and cohesive stretches of language (e.g., telling a story, giving a presentation).

Strategic Competence: The ability to employ verbal and non-verbal strategies to compensate for communication breakdowns and enhance effectiveness (e.g., asking for clarification).

Efficacy for Non-Linguistics Undergraduates

Non-linguistics undergraduates often require English for specific purposes (ESP), such as their future careers in technology, business, or science. AVMI is uniquely effective for this group due to several factors:

Relevance and Motivation: Authentic videos, particularly those related to the students’ fields of study or general interests, significantly boost motivation. Learners are more engaged when they perceive the language as immediately relevant to their lives and professional goals.

Acquisition of Speech Acts: Videos effectively demonstrate the practical application of speech acts (e.g., requesting, apologizing, persuading) in their natural context. Students can observe how and when to use certain expressions, going beyond rote memorization.

Bridging Input and Output: By providing a rich source of comprehensible, contextualized input, AVMI lays the groundwork for improved output. Research suggests that exposure to authentic language samples results in an increase in both the quantity and quality of student discourse.

Developing Listening Comprehension: Authentic videos expose students to the natural pace, prosody, and phonetic shifts of native speech, which are often absent in simplified classroom recordings. This trains the ear for real-life listening challenges.

Pedagogical Implementation and Strategies

For AVMI to effectively cultivate CCC, instructors must employ targeted pedagogical strategies:

Pre-viewing Activities: To provide context and activate schemata, activities should introduce key vocabulary, cultural concepts, and the communication scenario (e.g., predicting the conversation’s purpose).

While-viewing Tasks: Tasks should focus on observing specific communicative features, not just general comprehension. For instance, students might be asked to note non-verbal cues, identify politeness strategies, or track the organizational structure of a dialogue.

Post-viewing Application: The most crucial phase for developing CCC is the application stage. Activities should move beyond comprehension questions to production tasks, such as:

- Role-playing the observed scenario, adapting the language to a new context.
- Simulating the conversation using the sociolinguistic strategies observed.
- Analyzing the appropriateness of the language used in the video for different audiences or settings.

Conclusion. Authentic Video Mediated Instruction is a powerful, evidence-based tool for developing contextual communicative competence among non-linguistics undergraduates. By exposing students to the language, culture, and social dynamics of real-world communication, AVMI transforms language learning from a focus on abstract grammar rules to the functional and appropriate use of English. Its relevance and motivational power make it an indispensable component of modern language education

for students across all academic disciplines.

References:

1. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1-47. (Foundational work defining communicative competence)
2. Stempleski, S. (1992). Teaching communication skills with authentic video. Language Teaching Publications. (Early work on the use of authentic video in language teaching)
3. Sherman, J. (2003). Using authentic video in the language classroom. Cambridge University Press. (Practical guide and support for AVMI)
4. Bacon, S. M., & Finnemann, M. D. (1990). A study of the attitudes, motives, and strategies of university foreign language students and their effect on achievement. *The Modern Language Journal*, 74(4), 459-468. (Addresses motivation and its link to learning)
5. Liu, Y. (2008). The use of authentic video materials in teaching Chinese as a foreign language. *The Journal of International Education and Practice*, 1(1), 8-15. (Focus on authentic materials and real language)
6. Weyers, J. R. (1999). The effect of authentic video on communicative competence. *The Modern Language Journal*, 83(3), 339-349. (Empirical study demonstrating a link between authentic video exposure and communicative competence improvement)

FORMATION OF LINGUOCULTURAL ASPECTS

Mirsaidov Abdusamad

Alfraganus Universiteti

Xorijiy tillar kafedrasida katta o’qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu ish maktabgacha ta’lim tashkilotlarida 3–6 yoshli inklyuziv guruhlarda bolalar bilan ish So’nggi paytlarda tilning madaniyat bilan o’zaro ta’sirini o’rganish ayniqsa dolzarb bo’lib qoldi. Lingvomadaniyatshunoslik tilshunoslikning yangi, mustaqil sohasi bo’lib, u tilda aks ettirilgan madaniyat xususiyatlarini o’rganadi. Til madaniyat va milliy mentalitetni tushunish vositasi bo’lib xizmat qiladi. Shuning uchun lingvomadaniy bilimlarning o’ziga xos jihati insonlarni ularning lingvistik faoliyati nuqtai nazaridan o’rganishdir.

Kalit so’zlar: Lingvokulturologiya, madaniyat va til, til kompetensiyasi.

Абстрактный

В последнее время исследования языка в аспекте его взаимодействия с культурой приобрели особую актуальность. Лингвокультурология – это новая самостоятельная отрасль языкознания, исследующая особенности культуры, отраженные в языке. Язык служит средством познания культуры и национального менталитета. В связи с этим специфической особенностью проявления лингвокультурного знания является рассмотрение человека с точки зрения его языковой деятельности.

Ключевые слова: Лингвокультурология, культура и язык, языковая компетенция.

Abstract

Recently, studies of language in terms of its interaction with culture have become extremely relevant. Linguo culturology is a new independent branch of linguistics that explores the features of culture reflected in language. Language serves as a means of cognition of culture and national mentality. In this regard, a specific feature of the manifestation of linguistic and cultural knowledge is the consideration of a person from the point of view of his linguistic activity.

Key words: Linguoculturology, culture and language, linguistic competence.

The development of the linguoculturological direction is due to the desire to comprehend the phenomenon of culture as a specific form of human existence in society and the world. At the same time, it is particularly worth emphasizing the scientific nature of the comprehension of those facts that have hitherto been of a philosophical nature. The scientific approach has most clearly manifested itself in the understanding of culture as a semiotic system, which, on the one hand, concentrates a certain amount of information useful to society and on the other hand, appears as a tool for obtaining this information and satisfying society itself in it. The structure that serves culture is language, that is, according to G.V. Drach, «it forms a certain system of signs.» A sign is any material expression of a word, thing, etc., which has meaning and can serve as a means of conveying meaning. Linguoculturology as an independent direction took shape in the 90s of the XX century. The term «linguoculturology» appeared in connection with the works of the phraseological school headed by V.N.Telia, as well as the works of Yu.S. Stepanov, A.D. Arutyunova, V.A. Vorobyov and other researchers. Linguoculturology acquired the right to independence due to the presence of a categorical apparatus - a system of basic terms. The basis of its categorical apparatus are the concepts of «linguistic personality» and «concept». V.A. Maslova defines this direction as follows:

«Linguoculturology is a branch of linguistics that arose at the junction of linguistics and cultural studies and explores the manifestations of the culture of the people that are entrenched in the language.» This direction brings culture and language to an equivalent level, where culture is understood as content, and language as a form of existence of this content. Linguoculturology is the youngest branch of ethnolinguistics «or, to use a «chemical» metaphor, it is the newest molecular compound within the boundaries of the latter, different from all others in its «atomic composition» and valence bonds: the ratio of the «shares» of linguistics and cultural studies and their hierarchy.» In his work «Basic postulates of linguoculturology» V.N. Telia notes that the subject of modern

linguoculturology is the study and description of the semantics of language signs (nominative inventory and texts) in their live, synchronously acting use, which is formed on the basis of the interaction of two different subject areas- language and culture, since each subject is simultaneously and the subject of culture¹. Hence, the tasks of this discipline follow: the study and description of the relationship between language and culture, language and ethnicity, language and national mentality. «Linguoculturology presents linguoculture as a lens through which a researcher can see the material and spiritual identity of an ethnic group.» In any nation, different ways of knowing the world are initially laid down. This is due to the spiritual culture, the way of thinking of a certain society, the language. It follows from this that each person, one way or another, relates himself to a certain ethnic formation. The culture of each ethnic group consists of a complex complex of knowledge. Customs, rituals, traditions, arts, crafts, social relations form a culture.

Language, in turn, is a way of penetrating into the modern mentality of the nation, as well as into the worldview of people of bygone years. Linguoculturology focuses on a new system of cultural values put forward by new thinking, the modern life of society, on a complete, objective interpretation of facts and phenomena and information about various areas of the cultural life of the country. This objective and holistic interpretation of the culture of the people requires from linguoculturology a systematic representation of the culture of the people in their language, in their dialectical interaction and development, as well as the development of a conceptual series, contributes to the formation of modern cultural thinking. According to V.N. Teliya, the primary tasks of linguoculturology are: «identification of the ability of native speakers to cultural and linguistic introspection; study of cognitive-linguistic mechanisms of implementation or reference of language signs to cultural concepts; research and description of ways of mental-linguistic reflection on this reference; detection in discursive practices of various types of individual or collective identification with cultural attitudes». The main goal of linguoculturology is to identify the «everyday» cultural and linguistic competence of the subjects of the linguistic and cultural community and to study against this background the cultural identity, or mentality, of both the individual subject and the community in its polyphonic integrity. The main task of linguoculturology is to reveal the mentality of the people and their culture through language.

According to V.V. Vorobyov, the subject of linguoculturology is the national forms of society being reproduced in the system of language communication and based on its cultural values (everything that makes up the «linguistic picture of the world»), and the main object of linguoculturology is the relationship and interaction of culture and language in the process of its functioning, as well as the study of the interpretation of this interaction in B.A. Maslova identifies in linguoculturology «units of language that have acquired symbolic, reference, figurative and metaphorical meaning in culture and which generalize the results of the archetypal and prototypical human consciousness proper.» In her opinion, these linguistic units are represented in myths, legends, rituals and customs, rituals and beliefs and are fixed in language, literary texts, phraseological units, non-equivalent vocabulary and lacunae, metaphors, standards, stereotypes, symbols, proverbs

and sayings, speech behavior, etc. The definition of the essence of culture as information, according to Yu.M. Lotman, entails raising the question of the relation of culture to the main categories of its transmission and storage, and, above all, to the concepts of language and text. «Culture is a symbolic system, organized in a certain way. It is the moment of organization, which manifests itself as a certain sum of rules and restrictions imposed on the value system, acts as a defining feature of culture»¹. French ethnologist K. Levi-Strauss. English: So, the material for studying cultural phenomena is language in its living functioning in discourses of various types: in colloquial language, in fiction, in political rhetoric. The fixation of information and its entry into the collective memory is due to texts, because the cultural development of the world by a person occurs through the study of his language. The text, according to L.N. Murzin, is not the highest level of language, but culture is embodied and objectified in texts. Since the level of culture is built on top of the text, their interaction turns out to be closer.¹ The world is cognizable through linguistic forms, therefore, human representations do not reflect the reality that is beyond language. S. de Beauvoir's arguments on this point are very convincing that a certain set of texts is imprinted in everyone's mind, which determine a person's attitude to reality, his behavior is mediated by discursive practice. What is special to semiotics here is the softness found in the name and the emphasis placed on the softness when reduplicated thus describing the reality of the concept. Consequently, we could say that there is something similar or a relationship exists between the sign and the object which qualifies it to be an icon. An icon as described by Sebeok is that it displays a sort of similarity between the "signifier and signified". He defined it as "a sign in which there is topological similarity between signifier and its denotata". This is what the name shares with its reality. World Educators Forum, Volume 7 No. 1, September, Kpokpo-madiga: It is a local cake made from flour but stronger than the normal cake. The name 'kpokpo' which is ideopnonic or a reduplicated form is a coinage that describes hardness. When you touch this menu, you certainly picture and feel the thickness and hardness of it though not as hard as kpokikpo but stronger than bread. The quality the name shares with the menu is the hardness thus, making it iconic. This is so due to the fact that an icon is a sign by virtue of its own quality and any other thing that shares that quality. Puffpuff: This menu is made from flour. The name 'puff' speaks for the swelling that takes place in the process of preparing the food. Here also, iconicity is motivated by reduplication [repetition of syllables or words to form words] or ideophonic. Kpokpo-gari: This food is common among the Deltans in the Niger Delta region. It is made from cassava shaft. kpokpo-gari is another form of reduplicated name of a menu. The word 'kpo' in the above name implies hardness. The 'kpo' is reduplicated to increase emphasis on the hardness of the menu. Consequently, it implies that the reduplication in the name explains the nature of the menu thereby, helping to interpret the meaning. Accordingly, one could say that there is a level of iconicity in the name and the menu manifested by reduplication. Kpokikpo: It is another type of menu that manifested some measure of similarity in the form of reduplication. The reduplicated form is also found in the repetition of the word 'kpo' which also emphasises the hardness in this biscuit-like menu. Therefore, the study is of the opinion that there is a similarity between the sign and the object that

gives explanation of the essence of this menu. Syntactic Iconicity Origbe: The name of this menu means 'the one of scales', This is a type of bush meat that looks like grass-cutter but the only difference is that the hairs are bigger and sharper like needle or tooth-pick. They can stand or relax at some moment based on the mood of the animal. When the hairs are relaxed, they will have the resemblance of scales. The name which signifies 'the one of scales' is a nominalised grammatical structure in the Isoko language and it is analyzed thus; 'O[m] ro[m] egbe[h]' which is 'the one of scales'. Where the resemblance or the feature of the animal is conveyed by a nominal grammatical structure. It therefore means that a level of iconicity is found between this sign and its object syntactically. This is in line with Posner's definition that iconicity is a "relation between a sign and its designatum, it holds if the sign assigns a property to the designatum by virtue of having a similar property itself". A Morpho-Syntactic Analysis of Some Names of Food Items –Ajiroghene Omekeh and Martha Umukoro 6 Utuovbotueke: It is a type of yam found among the Urhobo and Isoko people in the Niger Delta region. The name means 'Every leg is an egg' because this yam has numerous roots; as many as the roots, so the yam tubers that come out of it. The tubers usually look like eggs; which suggest that they do not grow big like normal yam tubers. Leech and Short observed that " a code is iconic to the extent that it imitates, in its signals or textual forms, the meanings that they represent...". In other words, the necessary correspondence between the sign, object and its meaning could lie in the similarity that is embedded in the text vis a vis the grammatical structure of the name. So, in this menu, it is established that the similarity is conveyed in the text which is made up of a simple sentence that is an SPO structure in this language. Utu uvbo[S] tu[V] eke[O] which means 'Every leg is an egg' The name explains that every of its root becomes a yam tuber that looks like an egg. Iribouto: Iribouto is a menu found among the Urhobo and Isoko people of the Niger Delta part of Nigeria and the name implies soup prepared on the ground. It is kind of pepper soup that is prepared without cooking it on the fire.

Literature:

1. Petersen Marilyn. A Treasury of Uzbek Legends and Lore. – T.: "Qatortol- Kamolot", 2000. – pp.102.
2. Vambery H. A. Sketches of Central Asia. – London, 1868. – pp. 115.
3. William Dirks. Uzbek – English Dictionary. Central Asian Heritage Group. 2005. – pp. 178.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 2-жилд. З.М.Маъруфов таҳрири остида. – М.: Русский язык, 1981. – В. 414; William Dirks. Uzbek – English Dictionary. Central Asian Heritage Group. 2005. – pp. 280.
5. Bragina N. G., Fragment of the linguocultural lexicon (basic concepts) // Phraseology in the context of culture. Moscow, 1999. Cruse D.A. Lexical Semantics. Cambridge: Cambridge University Press, 1986. P. 25-38. 8.
6. Maslova V. A. Linguoculturology. Moscow: Academy, 2001. 208 p.

ЭТАПЫ И ОСОБЕННОСТИ ТРАНСФОРМАЦИИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ В ПОСТПАНДЕМИЙНЫЙ ПЕРИОД

Шарипова Нигина Джуракуловна

Преподаватель Самаркандского института экономики и сервиса

Абстрактный

Трансформация была поэтапной и включала в себя обеспечение операционной устойчивости, а затем расширение цифровой инфраструктуры, формирование новых бизнес-моделей и пересмотр системы управления рисками. В данном тезисе рассматриваются этапы и особенности трансформации коммерческих банков в постпандемический период.

Ключевые слова: Коммерческие банки, трансформация, пандемия, цифровизация, финтех, управление рисками, клиентская ориентация.

В пост пандемический период трансформация коммерческих банков проходит несколько этапов, и каждый этап имеет свои особенности и приоритеты. Первый этап - это период экстренного реагирования и обеспечения операционной устойчивости, когда банки незамедлительно внедрили такие меры, как бесперебойное обслуживание клиентов, контроль кассового потока и ограничение кредитных и ликвидных рисков.

В этот период большинство банков предоставили клиентам краткосрочные льготы (задержки платежей, адаптация условий кредитования) для быстрого перехода к онлайн- и мобильным услугам; в то же время операционные процессы были реорганизованы в условиях ограниченной рабочей силы и пограничных услуг. В пост пандемический период в деятельности коммерческих банков произошли глубокие институциональные и цифровые изменения. Этот процесс был осуществлен с целью повышения конкурентоспособности банковской системы, улучшения качества обслуживания клиентов и обеспечения финансовой стабильности.

Второй этап - это период восстановления и адаптации, когда банки принимали стратегические решения по укреплению цифровых каналов, автоматизации рабочих процессов и оптимизации затрат. Цифровизация охватила не только перевод клиентов на онлайн-сервисы, но и системы обработки (back-office), алгоритмы оценки кредитов и интеграцию данных. На этом этапе банки пересматривают обычную сеть филиалов и начинают переходить к более мелким подразделениям или концепции «цифровых офисов.»

Третий этап - это период переориентации бизнес-модели и диверсификации портфеля продукции. Пандемия показала, что помимо обычных сберегательных и кредитных услуг, клиенты нуждаются в решениях, соответствующих цифровой

экосистеме их финансовой жизни: интегрированные платежи, микрокредитование, услуги на основе абонента, а также специальные финансовые продукты, ориентированные на МСП и торговые онлайн-платформы. Банки стремятся создавать новые потоки доходов посредством партнерства и финтех-партнерства, что приводит к взаимопониманию, интеграции API и построению экосистемы.

Четвертый этап - повышение технологической и аналитической зрелости. Банки внедряют платформы данных, которые позволяют собирать, анализировать и принимать решения в режиме реального времени большие объемы клиентской информации. Такие функции, как кредитный скоринг, обнаружение мошенничества и сегментация клиентов, будут усовершенствованы на основе искусственного интеллекта и машинного обучения. В этот период важно модернизировать унаследованные системы, перейти к облачной инфраструктуре и стремиться к архитектуре микросервисов, поскольку это позволит банкам быстрее выпускать новые услуги и снижать затраты.

Пятый этап - обновление систем риска и управления. Пандемия ясно продемонстрировала меняющийся характер операционных, ликвидных и кредитных рисков для банков; в результате были усилены системы стресс-тестирования, сценарного планирования и мониторинга рисков. Также приоритетом стали кибербезопасность и защита данных - риск атак возрос из-за увеличения удаленной работы и цифровых транзакций, и банки сделали значительные инвестиции в эту область.

Шестой этап - клиентоориентированность и перепроектирование опыта. Банки, глубже изучая выбор клиентов, переходят от массовых сегментов к индивидуализированным услугам; акцент делается на повышении лояльности клиентов посредством мобильных приложений, чат-ботов, персональных инструментов финансового управления (ПФУ) и омни-канального опыта. На этом этапе ключевую роль играют клиент-ориентированный дизайн (UX/UI), картирование поездки клиента и предварительное выявление проблем клиента.

Для успеха трансформации банки должны определить стратегический приоритет и разместить цифровые инвестиции таким образом, чтобы они были сбалансированы с повышением клиентской ценности и управлением рисками. Практически рекомендуемыми подходами для банков являются: глубокий анализ потребностей клиентов, быстрый выпуск минимально устойчивых продуктов (MVP), сотрудничество с финтами, постепенный переход на облачную и модульную архитектуры, а также переподготовка персонала и усиление кибербезопасности.

В заключение, пост пандемический период требует от коммерческих банков не только технологического обновления, но и всеобъемлющей трансформации с точки зрения бизнес-модели, управления, культуры и регуляторного соответствия; эти изменения позволят банкам быть гибкими, конкурентоспособными и предоставлять высокий конкретные услуги для клиентов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. World Bank (2022). The Global Financial Development Report: Financial Inclusion in the Post-Pandemic Era. Washington, D.C.: The World Bank.
2. Xamidova, N. (2022). “Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklari faoliyatining transformatsiyasi.” Iqtisod va innovatsiyalar jurnali, №3, 45–52.
3. Karimov, A. (2021). “Pandemiya davrida bank tizimining moslashuv strategiyalari.” Moliyaviy tahlil va prognozlash, №2, 18–27.

ATROF MUXITGA MUNOSABAT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH MAQSADIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA INNOVATSION TA‘LIM TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Umarova Mavludaxon Nazirovna

Toshkent davlat transport universiteti
dotsent

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida atrof muxitga bo‘lgan munosabatini va dunyoqarashni shakllantirish maqsad qilib qo‘yilgan. Buning uchun boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga tabiatshunoslik darslarini o‘qitish jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalangan holda olib borilishi xaqida munozaralar yuritilgan. Natijada o‘quvchilarda atrof muxitga bo‘lgan munosabat madaniyati tushunchalari shakllanishiga, tabiatga va atrof-muhitga bo‘lgan munosabati o‘zgartirishiga erishiladi.

Kalit so‘zlar: atrof muxitga munosabat, ekologiya, ekologik tarbiya, ekologik madaniyat, atrof –muhit, pedagogik texnologiya, tabiatshunoslik, innovatsion pedagogika.

Kirish. Hozirda, ya’ni XX1 asrdagi aholi oldida turgan muammolardan eng dolzarblari – aholi istiqomat qilayotgan mintaqalar, ularni o‘rab turgan atrof-muhitni sog‘lomlashtirish, go‘zal tabiatimizga raxna solmaslik, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni ta’minlash, tiklab bo‘lmaydigan tabiiy resurslarga alohida e’tibor berishdir.

Yer sharining turli xududlarida vujudga kelgan xavfli ekologik vaziyat jonli tabiatga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Shuning uchun atrof-muhit bilan ongli munosabatda bo‘ladigan, yuksak ahloqiy, estetik fazilatlariga ega bo‘lgan kishilarga ehtiyoj har qachongidan ham kuchaymoqda. Bu zarurat barcha insonlar, jumladan, o‘quvchilarga ekologik ta’lim tarbiya berishni ta’limning asosiy qismlaridan biriga aylantirilmoqda. Shuning uchun o‘quvchilarda ekologik dunyoqarashni shakllantirish boshlang‘ich sinfdan olib borilishi maqsadga muvofiq xisoblanadi [1].

Boshlang‘ich sinfga kelib bolalar tevarak-atrof to‘g‘risida kattagina hajmdagi oddiy bilim

va tushunchalarga ega bo’lib qoladilar, asosiy fikrlash jarayonlarini egallab oladilar, narsa va buyumlardagi, voqealardagi muhim va muhim bo’lmagan tomonlarni ajrata oladigan, ba’zi bir sabab va natijalardagi bog’lanishlarni bilib oladigan bo’lib qoladilar, ularda o’quv faoliyatining dastlabki kurtaklari shakllanadi. Faqat yaxshi tashkil etilgan faoliyat jarayonidagina to’laqonli aqliy rivojlanish ro’y beradi, shu sababli pedagoglarning vazifasi bolaga muayyan maqsadni ko’zlab, tarbiyaviy ta’sir ko’rsatish uchun kerakli sharoitlar yaratishdir.

Tadqiqot usuli. O’quvchilar ijtimoiy muhit ta’sirida aqliy tomondan rivojlanib boradi. Tevarak-atrofdagi kishilar bilan muomala qilish jarayonida u tilni va u bilan birga tarkib topgan tushunchalar sistemasini o’zlashtiradi. Natijada o’quvchi tilni shunchalik egallab oladiki, undan muomala vositasi sifatida erkin foydalana oladigan bo’lib qoladi.

Boshlang’ich sinfda o’qitish jarayonida o’quvchi har kuni o’zi uchun notanish bo’lgan narsa va hodisalarga duch keladi. Pedagogning vazifasi o’quvchilardagi bilimlarni muntazam ravishda oshirib borish, ularni tartibga solish, aniqlashtirishdir. Boshlang’ich sinf o’quvchilari tevarak-atrofdagi narsalar, ularning vazifasi, ba’zi sifatleri va asoslari haqida, ularning qaysi materiallardan tayyorlanganligi to’g’risidagi aniq tasavvurga ega bo’lishi kerak. Ular tabiat hodisalari, ularning o’zaro bog’liqligi va qonuniyatlarini bilib oladilar.

Ma’lumki inson o’rganish jarayonida eshitish orqali yangi axborotlarning 15 foizini, ko’rish orqali, 25 foizini, eshitish bilan bir vaqtda ko’rish orqali esa 65 foizini esda saqlab qoladi. Shunday ekan boshlang’ich sinf o’qituvchisi ham o’quvchilariga tevarak-atrof, tabiat va olam xaqida ma’lumotlar berganda har bir mavzuni hayotga bog’lab, ko’rgazmali qurollar asosida o’rgatish zarur [2].

Innovatsion pedagogik texnologiyalar bolaning rivojlanishida ijobiy o’zgarishiga olib keladi, bunda idrok etish, hissiy motivatsiya jarayonida ular o’quvchining xarakteriga ta’sir ko’rsatadi, bu vaqtda ta’lim oluvchini idrok etishga qiziqishi kuchayadi. Innovatsion texnologiyalaridan foydalanish ta’lim oluvchining o’quv jarayonida mustaqil ishlash, o’z-o’zini tarbiyalash, o’z-o’zini o’qitish, o’z faolligini oshirish, o’zi mustaqil qaror qabul qilish ko’nikmalarini shakllantiradi. Bundan ko’rinib turibdiki, o’qitishning yangi pedagogik texnologiyalari qatoriga kompyuter texnologiyasini kiritish zarurati kundun-kunga oshib bormoqda. Biroq ta’lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda darslarni tashkil etish uchun kerakli shart-sharoitlar va texnik vositalar mavjud bo’lishi lozim.

Bilimlarni egallab borish natijasida o’quvchining shaxsi ham shakllanib boradi. O’quvchi atrof muhitning har xil turlari to’g’risidagi tasavvur va tushunchani egallab oladi. Mana shu real bilimlarni egallashi natijasida o’quvchida tevarak-atrofnı obyektiv tushunishning tarkibiy qismlari shakllanadi. Tevarak atrof, buyum va narsalar o’quvchining sezgi organlariga, ya’ni analizatorlariga ta’sir etadi va sezgi hosil bo’ladi. Sezgi bolalarga ayrim xossalarni bilib olishga yordam beradi. Sezgi atrof-muhitni bilishning dastlabki bosqichi hisoblanadi. Bolalarning bilimlarni egallab olishlari ularning aqliy faolligini rivojlantirish, aqliy malaka va ko’nikma egallab olishlari, ularning maktabda muvaffaqiyatli o’qishlari uchun, bo’lajak mehnat faoliyatiga tayyorlanishda muhim manba bo’lib xizmat qiladi [3].

Innovatsion ta’lim texnologiyalarini qo’llashdamuhimtalablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni tahsil oluvchilarga yetkazib berish, ularda ma’lum faoliyat yuzasidan ko’nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, tahsil oluvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim [4,5], ko’nikma hamda malakalar darajasini baholash o’qituvchidan yuksak

pedagogik mahorat hamda ta’lim jarayoniga nisbatan yangicha yondoshuvni talab etadi. Quyida boshlang’ich sinflarda ekologik darslarda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish bo’yicha olib borilgan tadqiqotlarning ma’lumotlari keltirilgan.

Darsning mavzusi: “atrof-muhitga munosabat” (Tadqiqotlar 4-sinflarda olib borildi).

Dars mashg’uloti ta’lim va tarbiyaning uzviy bog’lanishini ifodalaydi.

Ta’lim oladi: o’quvchilar atrof-muhitga munosabat, uni asrash, tabiatni parvarish qilish, uning boyliklaridan unumli foydalanish, chiqindilardan ximoyalalanish kabi tushunchalarga ega bo’ladilar.

Tarbiyaviy ahamiyati: atrof-muhitga munosabat, tabiatni muxofaza qilish (ichimlik suvini asrash, oqayotgan suvlarga turli xil chiqindilarni tashlamaslik, atrof muxitni ifloslantirmaslik, o’simlik va jonivorlarga zarar yetkazmaslik va.x.k.) tushunchalarga ega bo’ladilar.

Rivojlantiradi: o’quvchilarning ona vatanga, tabiatga muhabbati uyg’onadi, rivojlanadi, shakllanadi, tushunib yetadi.

Darsda “aqliy xujum” metodidan foydalaniladi.

Darsni olib borish uchun pedogog o’quvchilar bilan salomlashishdan boshlaydi. Davomatni aniqlaydi. O’quvchilarga o’qituvchi tomonidan darsda rioya qilinishi lozim bo’lgan qoidalar tushuntiriladi.

So’ngra darsning mavzusi ekranda ko’rsatiladi. O’quvchilar aylana stol atrofida kichik guruxlarga bo’lib joylashtirilgan. O’qituvchi o’quvchilarga ekranda ko’rsatilgan mavzu bo’yicha qanday tushunchaga ega ekanliklari xaqida so’raydi. O’quvchilarning fikrlari bo’yicha ma’lum savollar beriladi.

O’quvchilarning tushunchalariga aniqlik kiritib bo’lgandan so’ng o’qituvchi xar bir kichik guruxlarga turli ko’rinishdagi rangli rasmlar bilan tarqatma materiallar tarqatiladi.

Tarqatma materiallarda, o’rmon, qushlar, daryolar, turli mevali daraxtlar, fasllar tasvirlangan.

O’qituvchi tomonidan o’quvchilarga topshiriq beriladi, ya’ni o’quvchilar o’zlariga berilgan rasmlarda aynan nimalar tasvirlangani va u atrof-muhitga munosabat tushunchasiga qanday ahamiyati borligi xaqida o’z fikrlarini berishlarini so’raydi.

Gullarga munosabat

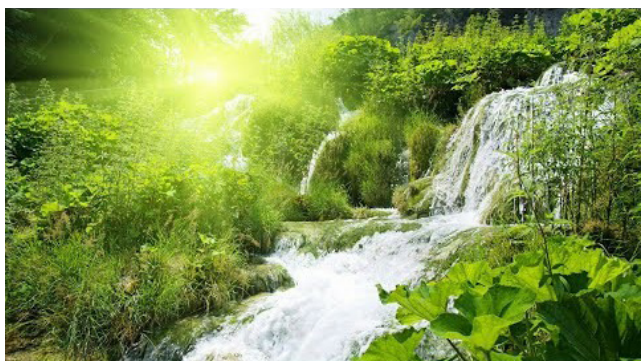
Hayvonlarga munosabat

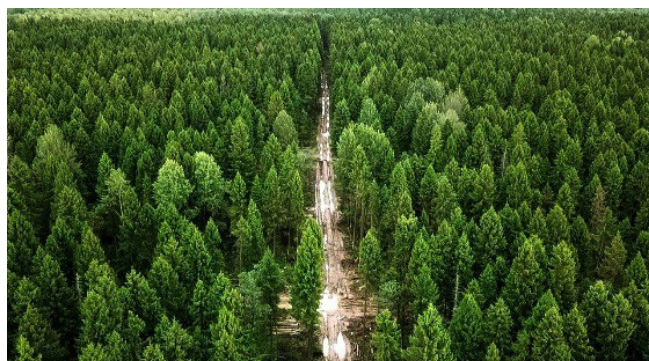
Qushlarga munosabat

Daryo va ko’llarga munosabat

Tabiatga munosabat

O’rmonga munosabat

1-Тарқатма материаллардан наъмуналар

Xar bir o’quvchi berilgan tarqatma materialda ko’rsatilgan 1-rasm bo’yicha o’zining tassavvurlaridan kelib chiqib fikrini bayon qiladi.

O’qituvchi tomonidan yana bir bor tarqatma (2-rasm) material tarqatiladi. Va o’qituvchi tomonidan o’quvchilarga keyingi tarqatilgan materialdagi rasmlarda qanday xolat tasvirlangani va bu rasmlarga nisbatan qanday fikrlari bor ekanligi xaqida so’raladi.

O’quvchilar navbati bilan keyingi tarqatma materialda tasvirlangan tasvirlarga o’zlarining munosabatini va fikrlarini bayon qiladilar.

Darsning so’ngida o’quvchilar yaxshi va yomon rasmlar bo’yicha o’quvchilarning fikrlarini o’rganadi. Keltirilgan tasvirlar vatanimiz, ona tabiatimizni asrash, bu esa atrof-

muhitga munosabat tushuncha ekanligi xaqida tushuntiriladi.

Natija va munozara.

Bugungi kunda boshlang’ich sinf o’quvchilari uchun ekologik tushunchasini shakllantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish natijasida quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- innovatsion texnologiyalarda shaxsni rivojlantiruvchi ta’limni amalga oshirish imkoniyatining kengligi.
- innovatsion texnologiyalar o’quv-tarbiya jarayoniga tizimli faoliyat yondashuvini keng joriy etish imkoniyatini beradi.
- innovatsion texnologiya o’qituvchini ta’lim-tarbiya jarayonining maqsadlaridan boshlab, tashxis tizimini tuzish va bu jarayon kechishini nazorat qilishgacha bo’lgan texnologik zanjirni oldindan loyihalashtirib olishga undaydi.
- innovatsion texnologiya yangi vositalar va axborot usullarini qo’llashga asoslanganligi sababli, ularning qo’llanilishi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablarini amalga oshirishni ta’minlaydi.
- innovatsion texnologiya asosida o’tkaziladigan mashg’ulotlar bolalarning muhim hayotiy yutuq va muammolariga o’z munosabatlarini bildirishlariga intilishlarini qondirib, ularni fikrlashga, o’z nuqtayi nazarlarini asoslashga imkoniyat yaratadi.
- o’quvchilarda tabiat va jamiyat to’g’risidagi bilimlar sistemasini, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish;
- bilishga doir ruhiy jarayonlarni rivojlantirish, ya’ni sezgi, idrok, xotira, xayol, tafakkur, nutqni rivojlantiradi;
- bilishga qiziqishni va aqliy qobiliyatlarni, aqliy mehnat madaniyatini rivojlantirish;
- aqliy malaka va ko’nikmalarni rivojlantirish.

Shuning uchun ham ta’lim muassasalarining o’quv-tarbiyaviy jarayonida zamonaviy o’qitish uslublari interfaol uslublar, innovatsion texnologiyalarning o’rni va ahamiyati beqiyosdir.

Tabiatga munosabat

Suvlarga munosabat

Xayvonlarga munosabat

Yovvoyi tabiatga munosabat

Atrof-muxitga munosabat

Maiyshiy chiqindilar

2-tarqatma materiallardan na’munalar

Xulosa. Innovatsion texnologiya va ularning ta’limda qo’llanilishiga oid bilimlar, tajriba bolalarni bilimli va yetuk malakaga ega bo’lishlarini ta’minlaydi. Shu bilan birga ta’lim-tarbiya jarayonlarida yangi pedagogik texnologiyalarni qo’llashda allomalarimizning g’oya va qarashlaridan foydalanish o’quvchi-talabalarni o’qitish va tarbiyalashni yanada samarali bo’lishiga olib keladi.

Xulosa, yangicha fikrlash, o’z fikriga ega, bozor sharoitlarida muvaffaqiyatli ish yuritadigan, yuksak malakali, chuqur bilimli yoshlarni tarbiyalash yumushi o’qituvchilarning innovatsion faoliyatini jadallashtirish samarasi rivojlanadi. O’quvchilarni tabiatga, atrof muhitga, xayvonlarga, qushlarga bo’lgan qiziqishlari, ularni asrab avaylash zarurligi, yashab turgan joylarga turli chiqindilarni tashlab ketmaslik kabi tushunchalarni shakllanishiga olib keladi. Bu esa o’quvchilarni yoshlikdan ekologik tushunchasini shakllanishiga amaliy axamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xaliqov I., Xaliqova P. Ta’lim tizimida pedogogik texnologiyalarni qo’llash // “Uzluksiz ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalardan foydalanish”. Maqolalar to’plami. –T: “Ekstremum press”. 2010.
2. Norbo’tayev X., Eshquvvatov Sh. Boshlang’ich sinflarda didaktik o’yinli ta’lim texnologiyalardan foydalanish samaradorligi.// “Zamonaviy ta’lim”.2015. 6-son.-67-68-b.

3. Jumaniyozova M.T. O’qituvchilarni ta’limdagi innovatsion jarayonlariga tayyorlash muammolari. // “Uzluksiz ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalardan foydalanish”. Maqolalar to’plami. –T: “Ekstremum press”. 2010.
4. Yuldasheva J.G., Usmonov S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. – T.: “Fan va texnologiya”, 2008.
5. Mavlyanova R., Raxmonqulova N. Boshlang’ich ta’lmda pedagogika innovatsiya, integratsiya. –T.: G’G’ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2013.
6. To’xtayev A., Hamidov A. Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish. –T.: “O’qituvchi”, 1994.
7. Baxramov A. Tabiatshunoslik. 4 – sinf uchun darslik.-T.: “Cho’lpon”, 2010.

KOREYA REKLAMA MATNLARINING SINTAKTIK-GRAMMATIK XUSUSIYATLARI

Yulduz Kudratova

“Alfraganus University” nodavlat oliy ta’lim muassasasi,
“Xorijiy tillar” kafedraasi o’qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada koreys tilidagi reklama matnlarining sintaktik va grammatik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda reklama tilining o’ziga xosliklari, ya’ni so’z tartibi, gap tuzilishi, qo’shimchalarning ishlatilish darajasi hamda so’z birikmalarining kommunikativ vazifasi yoritilgan. Shuningdek, reklama matnlarida emotsional ta’sirni kuchaytiruvchi sintaktik vositalar – undov gaplar, qisqartirilgan gaplar, takrorlash va parallel konstruksiyalar qo’llanilishining maqsadga muvofiqligi tahlil etiladi. Grammatik jihatdan esa reklama matnlarida rasmiy nutqdan farqli ravishda so’zlashuv uslubiga xos shakllar, buyruq va da’vat ma’nosini bildiruvchi qo’shimchalar, shuningdek, modallik ifodalaydigan birliklarning keng qo’llanilishi qayd etiladi. Tadqiqot natijalari koreys tili reklama diskursining lingvistik xususiyatlarini chuqurroq anglash va tarjima jarayonlarida ularni to’g’ri talqin etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so’zlar: koreys tili, reklama matni, sintaktik xususiyat, grammatik vositalar, leksik xususiyati, emotsional ta’sir, til uslubi.

Абстрактный

В данной статье анализируются синтаксические и грамматические особенности корейских рекламных текстов. В исследовании освещаются особенности языка рекламы, а именно порядок слов, структура предложений, уровень использования суффиксов и коммуникативная функция словосочетаний. Также анализируется целесообразность использования в рекламных текстах синтаксических средств, усиливающих эмоциональное воздействие – восклицаний, сокращенных предложений, повторов и параллельных конструкций. В грамматическом отношении рекламные тексты, в

отличие от официальной речи, широко используют формы, характерные для данного стиля речи, суффиксы, выражающие значение приказов и приглашений, а также единицы, выражающие модальность. Результаты исследования имеют большое значение для более глубокого понимания языковых особенностей корейского рекламного дискурса и их правильной интерпретации при переводе.

Ключевые слова: корейский язык, рекламный текст, синтаксическая особенность, грамматические средства, лексическая особенность, эмоциональное воздействие, языковой стиль.

Abstract

This article analyzes the syntactic and grammatical features of Korean advertising texts. The study highlights the specifics of advertising language, namely word order, sentence structure, the level of use of suffixes, and the communicative function of word combinations. It also analyzes the appropriateness of using syntactic means that enhance the emotional impact in advertising texts - exclamations, shortened sentences, repetitions, and parallel constructions. Grammatically, advertising texts, unlike formal speech, widely use forms characteristic of the colloquial style, suffixes that convey the meaning of commands and invitations, as well as units expressing modality. The results of the study are of great importance for a deeper understanding of the linguistic features of Korean advertising discourse and their correct interpretation in translation processes.

Key words: Korean language, advertising text, syntactic feature, grammatical means, lexical feature, emotional impact, language style.

Reklama leksemalarining semantik xususiyatlari asosiy tavsifi uni harakatga keltiradigan g'oya-rejasining tug'ilishi, uning reklama tizimidan o'rin olish va nihoyat iste'molchi idroki bilan bog'liq jarayonlar tavsifi bilan to'ldirilishi lozim. Mazkur bosqichlarning har biri muayyan vaqtda amalga oshadi. Bu bosqichlar orasida reklama mutaxassisi g'oya-rejasi va uning sifati ko'p jihatdan reklama matnining istiqbol taqdirini belgilab beradi. Reklama leksemasining semantik xususiyatlari o'zida voqelikning ichki va tashqi, yakka va umumiy tomonlarini singdirgan bo'ladi. Reklama matnidagi emotsional-ekspressiv leksemalar ifodasi muallif miyasida avval boshdanoq mavhum tushuncha tarzida emas, balki jonli taassurotlar, voqea-hodisalar bilan bog'liq holda vujudga keladi.

Koreya jurnallaridagi mahsulot reklama matnlarida qo'llanilgan leksemalar shaxsiy his-tuyg'ular, emotsional-ekspressiv ifodalar bilan sug'orilgan taqdiridagina uni reklama bilan o'zaro aloqani davom ettirishga undaydi. Mahsulot reklamalaridagi matnlarda inson kechinmalari va tuyg'ulari aks etgan ruhiy holatini ifodalab berishda emotsional-ekspressiv leksemalarning, shuningdek, leksik-semantik omillarning o'rni beqiyosdir.

Shu bilan bir qatorda, jurnallarning asosiy kitobxonni ayollardan tashkil topganligi sababli, mahsulot reklamalarining matnlari badiiy tasavvurda rejalangan qiyofalar asosida, ya'ni, doimo reklama beruvchining estetik orzusiga, uning go'zallik va mukammallik haqidagi o'y-fikrlariga mutanosib bo'ladi. Reklama matnida qo'llanilgan leksemalarning badiiy ijod jarayonida tasavvur kelajakni orzu-umidlar orqali oldindan payqash vazifasini ado etadi. Badiiy tasavvur tarkibida insonning orzu-umidlari, intilishlari va ehtiyojlari mavjud bo'ladi. Shu bois tasavvur ijod uchun rag'batlantiruvchi, birlashtiruvchi kuch bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, reklama mantlaridagi leksemalar shaxsning ruhiy olamiga ta’sir etish, uni badiiy-estetik jihatdan yuksak pog’onalarga olib chiqish idrokning asosiy muammolaridan hisoblanadi. Mazkur muammo esa o’z navbatida insonning voqealikka hissiy-aqliy munosabati hamda uning nafosatli tarzda idrok etish qobiliyatiga, reklamada tasvirlab berilgan holatni his qilish layoqatiga hamda ularni ongli tarzda mushohada etish madaniyatiga ega bo’lmog’i lozim. Shu tarzda reklama leksemasining semantik xususiyatlari quyidagi turlar bo’yicha asoslanadi:

1. Reklama leksemasining grammatik asoslari
2. Gapning maqsadiga ko’ra turlaridan foydalanish xususiyati

Ishontirish funksiyasini amalga oshirish maqsadida har xil grammatikalar tanlanadi. Masalan, oziq-ovqat reklamalari orasida eng ko’p qo’llaniladigan gap tugallovchi grammatikalar bo’lmish **청유문** [chxongyumun] – taklif gap, **평서문** [pxyongsomun] – darak gap, **감탄문** [kamtxanmun] – his-hayajonli gaplar orqali iste’molchini ishontirishga harakat qiladi. Bundan tashqari **명령문** [myongnyonmun] – buyruq gap, **의문문** [byemunmun] – so’roq gaplar ham mavjud, biroq oziq-ovqat reklamalarida foydalanish darajasi judayam past. Quyidagilarda reklamada qo’llanilgan taklif gap, darak gap, his-hayajonli gaplar keltirilgan.

1) **청유문** – Taklif gap

Oziq-ovqat reklamalarida avvalombor mahsulot ma’lumotlari tushuntiriladi, so’ng iste’molchi bevosita o’zi sotib olishga undaydigan funksiyalar qo’llaniladi.

(1) a. **맛있게 로맨틱하게 프로포즈해 보세요 .**

Yoqimli romantik sevgi izhor qiling.

b. **이제, 소화 걱정 없이 마음껏 누리십시오 .**

Endi ovqat hazm qilish haqida qayg’urmasdan, rohatlaning.

Birinchi misolda ‘**해 보세요**’ [xe po’seyo] – ‘-qilib ko’ring’, ‘**누리십시오**’ [nurishipshio] – ‘bosing’ taklif gaplari qo’llanilgan. ‘**하세요**’ [xaseyo] – ‘bajaring’, ‘**누리세요**’ [nuriseyo] – ‘bosing’ mulozamat bo’lib ko’rinsada, iste’molchilarga taklif qilish ma’nosida kelgan bo’lib, bu kabi taklif gaplar ko’p reklamalarda qo’llanilgan.

2) **평서문** – Darak gap

Jurnallarda uchraydigan oziq-ovqat reklamalarida darak gap ko’p qo’llanilgan. Reklamani asosan ayollar va uy bekalari tomosha qilganligi sababli, ularga mahsulot ma’lumotlarini batafsil tushuntirish uchun oddiy matnlar bo’lmish darak gap tanlanadi. Iste’molchilar mahsulot haqida batafsil ma’lumot orqali sotib olishni xohlashlari odatiy holdir.

(2) a. **한층 깊어진 부드러움, 도브. 한 조각만으로도 느껴지는 풍부한 부드러움-지금은 한층 더 부드러워진 만날 시간입니다 .**

Juda ham mayin bo’lgan Dove. Bir bo’lak bo’lsada his qilsa bo’ladigan mayinlik – hozir yanada mayinlikni his qilish mumkin bo’lgan ondir.

b. **커피향에 이끌려 한 모금 마시면, 우유보다 더 부드러운 맛이 나를 설레게 한다. 커피보다 감미롭게~~우유보다 부드럽게~커피와 우유가 맛있게 만났다 .**

Qahvaning xushbo’y isiga mast bo’lgancha bir qultum ichsam, sutdan ko’ra yanada

mayin ta’mi meni hayajonlantiradi. Qahvadan ko’ra mazali, sutdan ko’ra mayin, qahva va sut totli uchrashishi.

(2 a) misolida darak gap kelgan, lekin ‘-입니다’ [imnida] – koreys tilining birinchi ko’rinishi qo’llanilgan, ya’ni bunda kitobxonlarga yanada mulozamat hissiyoti ta’sirini ko’rsatgan.

(2 b) misolida esa ‘-다’ [da] – koreys tilining uchinchi ko’rinishi qo’llanilgan.

3) 감탄문 – His-hayajonli gap

His-hayajonli gap reklamada tez-tez uchraydigan gap turlaridan biridir. His-hayajonli gap orqali reklama beruvchi deyarli xaridor bilan yakkama-yakka aloqaga o’xshash tuyg’ularni olishga harakat qiladi. His-hayajonli gap iste’molchilar bilan tuyg’ularni ulashish maqsadida qo’llaniladi.

(3) a. 과즙분말을 넣어 더욱 진한 맛!

Meva sharbatlari kukuni solinsa, yana ham hushbo’y ta’m bo’ladi!

b. 여성들의 파티를 위한 저알콜 와인음료-보니또 상그리아 이제는 와인도 패션이다! 모던하고 스타일리시한 여자들만의 Must-have Item, 보니또!

Ayollar oqshomi uchun vino ichimligi bu Bonito Sangria endi modada! Zamonaviy va o’z didiga ega bo’lgan ayollarga xos bo’lgan Bonito!

A. Fonologik xususiyati

Reklama nusxalarida ko’pincha gapning boshida va oxirida bir xil bo’g’in yoki bir xil so’z qo’yiladi. Bu foydalanuvchilarning qiziqishini uyg’otish va taassurot qoldirishida samarali bo’ladi.

(4) 다른 느낌, 다른 맛, 다른 멋... 다른 가치를 추구하는 당신의 위스키입니다.

O’zgacha his, o’zgacha ta’m, o’zgacha chiroy... o’zgacha fazilatni qo’shayotgan sizning viskiyinizdir.

B. Leksik xususiyati

Shuningdek, reklama nusxalarida omonimiya yoki polisemiya so’zlar qo’llanilishi ham ko’zga tashlanadi. Bu reklama leksemasida har xil o’zgacha ma’nolarni tahlil qilish imkoniyatini beradi.

(5) 소문한번 맵네! – 태양초 고추장 .

Mish-mishlar juda achchiq! – achchiq qalampirli soya.

Bu reklama matnidagi ‘맵다’ [mepta] – ‘achchiq’ soyaning achchiq ta’mi mish-mish deya eshitish hissi orqali ko’chma ma’noda kelyapti. Ya’ni, ‘맵다’ [mepta] so’zining polisemik usulidan foyalanish samarali bo’lgan.

1. Reklama leksikasining matndagi o’ziga xos xususiyati

Reklama matni axborotlarini inson o’ziga qay tarzda qabul qilishini kognitiv omil ko’rsatib beradi. Kognitiv omillarni o’rganishda axborotlarni o’zida qabul qilishning turli omillarini tahlildan o’tkazish lozim bo’ladi. Bular his qilish va idrok etish, xotira, tasavvur qilish, fikrlash, nutq va boshqa holatlar.

Koreyalik olim Miseon Kangning [강미선] ta’kidlashicha, reklama mahsuloti yuqori darajada, yoki aksincha, past darajada tayyorlanishi mumkin. Bular insonning qabul qilish

jarayoniga turli ta’sir o’tkazadi. Berilgan reklama matnidagi axborot kishi tomonidan turlicha qabul qilinishi va esda qolishi, shunga qarab o’z harakat yo’nalishini belgilab olishi mumkin. Reklama axboroti ta’sirining eng asosiysi – reklama qilinayotgan mahsulot yoki xizmatlarining asosiy xususiyatini belgilab olish va reklama matnida qo’llanilgan emotional-ekspressiv leksemalarni qay darajada qo’llay olishdan iborat. Xususan, reklama matn axborotiga iste’molchi e’tiborini jalb etish, buning uchun kognitiv jarayonlar va emotsional-ekspressiv leksemalarning o’ziga xos xususiyatlarini chuqur tahlil qilish nihoyatda muhimdir.

Brinker matn funksiyasini asos qilib olib, uni 5 turga ajratdi. Ya’ni ular quyidagicha:

1. Ma’lumot beruvchi matn: xabar, hisobot, mutaxassis kitobi, va hz;
2. Chaqiruv, undov matn: reklama, izoh (komentariya), qonun, ariza va hok.;
3. Majburiy matn : shartnoma, kafolat xati, ahdlashuv xati va hz;
4. Aloqa matn : tashakkurnoma, ta’ziyanoma; sayohat kartasi va hz.;
5. Dalolatnoma matni: vasiyatnoma, tayinlash to’g’risidagi hujjat va hk. .

Tilshunoslikdagi o’rniga ko’ra reklama ikkinchi turga, ya’ni, chaqiruv – undov matnga kiradi. Reklamani gapiruvchi oluvchiga mahsulot yoki xizmat sotib olish uchun murojaat qiladigan funksiya matniga ajratish mumkin.

Reklama matni bo’yicha Jang Geun Oh [오장근] ham o’z izohini qoldirib ketgan: “Reklama – bu mahsulot yoki xizmat yoki jamoat maqsadi to’g’risida ma’lumot beruvchi qisqa, ammo to’liq matn bo’lib, ma’lum vaqt ichida ko’plab potensial iste’molchilarga ko’p miqdorda taqdim etiladigan matn turiga ishora qiladi. Bunday holda, reklama ma’lum bir maqsad uchun sun’iy ravishda shakllangan jozibador funksiyaga ega bo’lgan, mahsulot yoki xizmat uchun ijobiy imidj yaratish orqali uni sotib olish va foydalanishni amalga oshirish uchun ishlatiladigan murojaat matn turi deya olamiz”.

Mazkur tadqiqot ishida Jang Geun Oh [오장근] fikriga tayangan holda jurnallarda nashr qilingan oziq-ovqat reklama matnini ko’rib chiqib lingvistik jihatdan tahlil qilindi. Buning natijasida jurnallarda nashr qilingan oziq-ovqat reklamalarining lingvistik xususiyatlari quyidagilardan iborat ekanligi aniqlandi:

a) So’zlashuv nutq tili

Jurnal reklamalari umumiy nutqlardan biroz farq qiladi. Umumiy nutqda berilgan tinglovchi va ma’ruzachi kerak bo’lganda mavzu bo’yicha bir-birlari bilan ma’lumot almashadilar. Jurnal reklamalarida umumiy ma’ruzachi-reklamaberuvchi keng jamoatchilikni tinglovchi sifatida tasavvur qiladi. Buning sababi shundaki, u faqat mo’ljallangan ma’lumotlarni yetkazib beradi. Ammo bu suhbat bir-biri bilan suhbatlashadigan dialog emas, balki ma’ruzachi bir o’zi gapiradigan monologga o’xshaydi. Bunday vaziyatda reklamaning muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsizligi matnning qanchalik ishonarli va oqilona ishlab chiqilganligi bilan belgilanishi mumkin. Odatda tinglovchi reklamani ko’rib, vaziyatga qo’shiladi yoki qo’shilmaydi. Lekin, agar tinglovchi ma’qullasa, sotib olish istagi paydo bo’lishi mumkin, bu esa o’z navbatida sotib olish jarayoniga olib keladi. Bu jarayonni reklama muvaffaqiyatli bo’ldi deb aytish mumkin.

(6) 처음 만나는 일본 스타일 커피. 아이시페루 도토루. 일본 커피명인이 직접 블렌딩한 일본 최대의 커피 전문 브랜드 도토루. 최상급 아라비카 원두 100%의 깊은 맛과 100% 냉장유통의 신선함을 느껴보세요.

도토루, 당신이 처음 만나는 일본 스타일의 커피입니다 .

Ilk bor uchrashayotgan Yaponiya uslubidagi qahva. Aishiteru Doutor. Yaponiya qahva nomi bo’lib, maydalangan. Yaponiyaning eng oldi qahva brendlaridan bo’lgan Doutor. Oliy navli arab donlarining 100% mazasi va 100% muzday toza havoni his qilib ko’ring. Doutor, siz ilk bor ko’rishgan Yaponiya uslubidagi qahvadir.

Yuqoridagi reklama xuddi sizning yoningizdagi odam qo’lini uzatib kofe taklif qilayotganday illuziyani keltirib chiqaradi. Yozma emas, balki so’zlashuv nutqi qo’llanilganligi sababli juda ham yaqin do’stona hissiyotni keltirib chiqaradi. Bu kabi yaqin do’stona munosabatda olingan reklama orqali mahsulot sotilsa, o’sha damdan boshlab natijaga erishilgan deb hisoblanadi.

b) Gapning bosh va oxirgi qismida takror keluvchi so’zlar tarkibi qoidasi

Gapning bosh va oxirgi qismida takror keluvchi so’zlar qoidasi asosan adabiyot sohasida keng qo’llaniladi. Bu qoida boshida keltirib o’tilgan mavzuni keyinchalik yana qayta aniqlashtirib, butun matn davomida ma’nosiga urg’u berish afzalligiga ega. Shuningdek, bunday qoida tarkibi faqat ayollar jurnalida emas, balki umuman olganda ko’p jurnal reklamalarida ham qo’llaniladi. Gapning bosh va oxirgi qismida takror keluvchi so’zlar tarkibi qoidasining afzallik tarafi shundaki, boshida keltirilgan mavzuni oxirida yana aniq urg’u berishi reklama samarasini yanada oshiradi.

(7) 맛있는 우유 GT **Mazali sut GT**

오~~~

О’~~~

대단한데!

Ajoyib!

맛있는 우유 GT .

Mazali sut GT

Bu kabi gapning bosh va oxirgi qismida takror keluvchi so’zlar tarkibi qoidasi tinglovchiga ta’sir ko’rsatadi va reklamada ko’rsatilgan mahsulotga bo’lgan qiziqish ortadi.

c) Ayollar ‘holat’ dan ko’ra ‘his-tuyg’u’ni gapirishni yaxshi ko’radi.

Shu bilan bir qatorda, ayollar taqlid so’zlar, undov gaplar, ravish kabi so’z turkumlari bilan ‘his-tuyg’u’ni ifodalagani uchun reklama leksikasida ham bunday so’z turkumlari qo’llaniladi.

(8) a. 더워 뽕뽕~~엄마손 얼음과자, 무더위의 최고 적수는 손발이 뽕뽕

얼 만큼

원한 얼음과자 !

Issiqda ham **taq-taq**~~ onam qo’lidagi muzday shirinlik, issiq havoda qo’llari taq-taq qotgan

Muz kabi

Men xohlagan muzday shirinlik!

b. 고소하고 풍부한 치즈의 맛! 우와~~

Ajoyib va mazali pishloq ta’mi! **Uvaaa**~~

c. 쫄깃 쫄깃, 잘~늘어난다! 입에 착! 감기는 부드러움~~

Chap-chap, yaxshi cho’zilyapti! Og’izga shunday yoqimli, mayin~~~

Bu yerda ‘뽕뽕, 우와, 쫄깃 쫄깃’ [kko’ng kko’ng, uva, chcho’lgit chcho’lgit] – **‘taq-taq, uva, chap-chap’** kabi harakatga taqliq so’zlar qo’llanilib reklama yanada ta’sirli qilib

iste’molchilarning diqqatini tortmoqda.

Tahlil jarayonida shunday xulosaga kelindiki, reklama qilinayotgan mahsulotni iste’mol qilish bilan odamda paydo bo’lgan taassurotlar, sezgilar darajasi reklamani baholash qiymatini belgilab beradi. Buning uchun maxsus subyektiv shkaladan foydalaniladi. Ushbu subyektiv shkala qaysi mahsulotning iste’molchi uchun jozibador ekanligini belgilab beradi. Bu shkalalar yaratilishida, albatta, emotsional-ekspressiv leksemalardan foydalaniladi. Reklamalarda sifat leksemalardan nutq jarayonida, jumladan, matnlarda o’rinli va oqilona foydalanish uslubiy ta’sirchanlikni oshirish, ma’noni kuchaytirishning muhim vositalaridan biri ekanligi ko’rib chiqildi.

Davrlar o’tishi bilan til vositalarining nutqda qo’llanish imkoniyatlari kengayib borganidek, koreys tili reklamasida emotsional-ekspressiv fe’l va sifat leksemalarning qo’llanilishi ham yangi okkazonal semalari bilan nutqiy ta’sirchanlik doirasini oshirish haqida nazariyalar tartiblandi.

Grammatik jihatdan emotsional-ekspressiv leksemalarni tasniflash haqidagi tadqiqot olib borgan Chve Jang Ryol [최장렬], Cheon Kiseok [천기석], Jeong Jaeyoon [정재윤] kabilarning nazariyalari tahlil qilindi.

Koreys tilidagi hissiyotning ifodasini umumiy qilib ikkiga, 감각동사 [kamgakto’ngsa] – hissiyot fe’li va 감각형용사 [kamgakxyongyo’ngsa] – hissiyot sifatiga ajratildi va misollar orqali nazariyalarning ma’nosi aniqlab olindi.

Madaniyat va tilshunoslik jihatlardan o’zbek va koreys xalqi reklama matnlarining o’rganilishi va ularning tahlili, ishonchimiz komilki, ikki mamlakat mentaliteti, dunyoqarashidagi farqlar haqida to’laroq tasavvurga ega bo’lishimizga ko’maklashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Azlarova A. Tovarlar reklamasini tashkil qilish va samaradorligi (O’zbekiston korxonalarini misolida) mavzusidagi iqtisod fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun tayyorlagan dissertatsiyasi.-Toshkent. 2005.
2. Батра,Раджив, Айерс, Джон Рж.,Аякер, Девид А.,Рекламный менеджмент. М.: СПб, К. Вильямс, 2000. 5с
3. 3. 여성동아 잡지. 베리로맨틱 Baskin Robbins 케이크 광고. – 서울, 2019. – P. 5 “Donga ayoli” jurnali, Baskin Robbins tort reklamasi,- Seul, 2019. – 5 b.
4. 우먼센스 신문. 소화가 잘되는 우유(maeil) 광고. – 서울, 2015. – P. 8. “Umonsens” gazetasi. Tez hazm bo’ladigan sut reklamasi. – Seul, 2015. – 8 b.
5. 세시 잡지. 도브 광고. – 서울, 2019. – P. 2. “Seshi” jurnali. Dobi reklamasi. – Seul, 2019. – 2 b.
6. 우먼센스 신문. 커피우유(서울우유) 광고. – 서울, 2015. – P. 9. “Umonsens” gazetasi. Seul suti reklamasi. – Seul, 2015. – 9 b.
7. 여성조선 잡지. 동서 아이스티 광고. – 서울, 2019.– P. 9. “Choson ayoli” jurnali. Aisti reklamasi. – Seul, 2019. – 9 b.
8. 팻찌 (PATZZI) 신문. 보니또광. – 서울, 2019. – P. 12. “Patchi” gazetasi. Bo’nito reklamasi. – Seul, 2019. – 12 b.
9. 여성조선 잡지. 발렌타인 마스터스 광고. – 서울, 2019.– P. 8. “Choson ayoli”

- jurnali. Valentin master reklamasi. – Seul, 2019. – 8 b.
10. 우먼센스 신문. 고추장 광고. – 서울, 2019. – P. 2. “Umonsens” gazetasi. Achchiq sous reklamasi. – Seul, 2019. – 2 b.
  11. 강미선. 광고에 대한 소비자 반응모델: 광고, 소비자, 상황적 요인의 통합적 접근. – 서울: 고려대 박사논문, 2011. – P. 32. Kang Mison, “Reklama haqida xaridorning fikri: reklama, xaridor, holatga qarab moslashish” – Seul: Koryo Universiteti, 2011.- 32 b.
  12. 브린케르 클라우스. 텍스트언어학의 이해: 언어학적 텍스트분석의 기본 개념과 방법. – 서울, 1992. – P. 133. Brinker Klaus, “Matn tilini tushunish: matnni tahlil qilishning asosiy nazariyasi va metodi”. – Seul, 1992. – 133 b.
  13. 오장근. 광고어의 분석을 위한 텍스트 언어학적인 제안 – 독일언문학. // 제12호. – 서울: 한국독일어문학회, 2000. – P. 363. O Jangn, “Reklama tilini tahlili uchun matn tilining tuzilishi” – Dongil adabiyoti. – Seul: Koreya Dongil adabiyoti konferensiyasi, 2000. – 363 b.
  14. VOGUE (Korea) 신문. 도토리(DouTor) 광고. – 서울, 2019. – P. 13. VOGUE (Korea) gazetasi. DouTor reklamasi. – Seul, 2019. – 13 b.

KOREYS TILIDAGI YORQIN MAZMUNLI GAZETA MATNLARI: EMOTSIONAL VA SEMANTIK DOMINANTALAR PSIXOLINGVISTIK TAHLILI

Yulduz Kudratova

“Alfraganus University” nodavlat oliy ta’lim muassasasi,
“Xorijiy tillar” kafedrasida o’qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada koreys tilidagi yorqin mazmunli gazeta matnlari psixolingvistik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda emotsional va semantik dominantalarning matn mazmunini shakllantirishdagi o’rni, ijobiy kayfiyatni yuzaga keltiruvchi leksik va grammatik vositalarning funksional xususiyatlari ko’rib chiqiladi. Tahlillar shuni ko’rsatadiki, koreys gazeta matnlari tarkibidagi ijtimoiy birdamlik, xayriya, mehr-oqibat va o’zaro yordam g’oyalari o’quvchida ijobiy emotsional rezonans yaratib, matnning kommunikativ ta’sirchanligini oshiradi. Shu jihatdan, koreys tilidagi yorqin mazmunli matnlarning psixolingvistik tahlili matnshunoslik va kommunikatsiya tadqiqotlari uchun muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so’zlar: yorqin mazmunli matn, koreys gazeta diskursi, psixolingvistika, emotsional dominanta, semantik dominanta, leksik-semantik vositalar, grammatik konstruktsiyalar, kommunikativ ta’sirchanlik.

Абстрактный

В данной статье рассматривается психолингвистический анализ корейских газетных текстов с ярко выраженной позитивной семантикой. В исследовании раскрываются роль эмоциональных и семантических доминант в формировании содержания текста, а также функциональные особенности лексических и грамматических средств, обеспечивающих создание позитивного эмоционального фона в сознании читателя. Результаты анализа показывают, что идеи социальной солидарности, благотворительности, милосердия и взаимопомощи, представленные в корейских газетных текстах, формируют устойчивый положительный эмоциональный резонанс и повышают коммуникативную воздействующую силу текста. В связи с этим психолингвистическое изучение позитивно окрашенных корейских текстов представляет значимую научную ценность для текстологии, прагматологии и исследований в области коммуникации.

Ключевые слова: позитивно окрашенный текст, корейский газетный дискурс, психолингвистика, эмоциональная доминанта, семантическая доминанта, лексико-семантические средства, грамматические конструкции, коммуникативная воздействующая сила.

Abstract

This article presents a psycholinguistic analysis of Korean newspaper texts characterized by distinctly positive semantic content. The study examines the role of emotional and semantic dominants in shaping textual meaning, as well as the functional features of lexical and grammatical devices that generate a positive emotional background in the reader’s cognition. The findings demonstrate that the concepts of social solidarity, charity, compassion, and mutual support represented in Korean newspaper discourse foster a stable positive emotional resonance and significantly enhance the communicative impact of the text. Therefore, the psycholinguistic investigation of positively oriented Korean texts holds substantial scholarly value for research in text linguistics, pragmatics, and communication studies.

Key words: positively oriented text, Korean newspaper discourse, psycholinguistics, emotional dominant, semantic dominant, lexical-semantic devices, grammatical constructions, communicative effectiveness.

Zamonaviy dunyo global axborotlashtirish maydoni ekanligi sababli so’nggi paytlarda matn semantikasining noaniqligi muammosi dolzarb bo’lib qolmoqda. Zamonaviy inson doimo tushunishi, sharhlashi va kundalik faoliyatida faol foydalanishi kerak bo’lgan ma’lumotlar oqimining ta’siri ostida qolmoqda. Ba’zi hollarda bir ma’noli talqinlarning ko’p ma’noli axborot sifatida talqin qilinishi xavfi ham mavjud bo’ladi. Shu o’rinda mashhur rus psixologi va psixolingvisti N.I.Jinkinning “bir matnni turli xil odamlar tomonidan obyektiv tushunilishining (qabul qilinishining) iloji yo’qdir” degan fikrlari o’z tasdig’ini topadi. Agar matnning semantik tuzilishini tahlil qilishning psixolingvistik usullariga murojaat qiladigan bo’lsak, unda ko’plab tilshunoslar uni triada nuqtai nazaridan ko’rib chiqadilar: generativ-matn – idrok (anglash).

Yorqin mazmunli matnlar ko’pincha jamiyat, tarix, madaniyat va dinning dolzarb muammolariga bag’ishlangan bo’ladi. “Yorqin” mazmunli matnlar ko’p hollarda publitsistik, jurnalistik, dinamik va didaktik matnlarga oiddir. Bunday matnlarda yaxshilikka da’vat

qilish, yomonlikdan qaytarish, mehr-muruvvat ko’rsatish va o’zaro hurmatga chaqirish xarakterli hisoblanadi va mualliflar odatda etik va axloqiy qarashlarga murojaat qiladilar:

“A씨는 “저는 진짜 이웃 주민들을 잘 만난 것 같다”며 “평소에도 이웃 할아버지, 할머니, 이모들이 아이 인사받아주시고 안부도 물어봐 주시고 먹을 것도 나눠 먹어서 이곳은 삭막하지 않구나 생각했다” 고 말했다. 그러면서 “너무 좋은 이웃을 만나 아기가 착하고 건강하게 자랄 수 있을 것 같다”며 글을 마무리했다” .

«A xonim “Meni chindan ham yaxshi qo’shnilarim bor. Odatda qo’shni bobo, buvi, amaki, xolalar bolam bilan salomlashib, hol-ahvol so’rashib, yeguliklarni ham bo’lishib yeyishganligi sababli men bu yer kimsasiz joy emasligini his etaman. Va bizning yaxshi qo’shnilarimiz borligi sababli farzandim mehribon va sog’lom bo’lib voyaga yetishiga ishonaman”, deya fikrini yakunladi».

Yuqoridagi maqola parchasida A. xonim qo’shnilaridan mamnun ekanligi bayon qilingan. A. xonimning qo’shnilaridan mamnun ekanligini quyidagi misollarda ko’rish mumkin:

“이모들이 아이 인사받아주시고 안부도 물어봐 주시고 먹을 것도 나눠 먹어서».

“Holalar bolam bilan salomlashib, hol-ahvol so’rashib, yeguliklarni ham bo’lishib yeyishganligi sababli».

Yuqoridagi misolda A. xonim qo’shnilarining xatti-harakatlari uni va farzandini mamnun qilayotganini aytmoqda. Shuningdek, gazeta parchasida o’quvchi tomonidan matnni ma’lum bir idrok etishga psixologik ta’sir ko’rsatadigan ~아/어 주다 ko’makchi fe’li uch marotaba qo’llanilganligini ko’rish mumkin. ~아/어 주다 ko’makchi fe’li ish-harakatning kimdir uchun qilinganligini anglatadi.

G.D.Yunusovning «Koreys tilida ko’makchi fe’llar» nomli monografiyalarida ~아/어 주다 ko’makchi fe’llariga quyidagicha ta’rif beriladi: “Biror bir shaxsga qaratilgan yoki biror shaxs uchun amalga oshirilgan harakatni ko’rsatuvchi ko’makchi fe’l guruhiga 주다 (chuda) ko’makchi fe’li va uning 주시다 (jusida), 드리다 (deulida) hurmat shakllari kiradi” . Demak, bundan ma’lum bo’ladiki, gazeta parchasida ~아/어 주다 grammatik konstruksiyasining qo’llanilganligi qo’shnilarining A. xonimning farzandiga yaxshi munosabatda bo’layotganligidan dalolat beradi va bu gazeta parchasini yorqin mazmunli gazeta matniga taalluqli deb aytish uchun asos bo’la oladi:

“너무 좋은 이웃을 만나 아기가 착하고 건강하게 자랄 수 있을 것 같다”.

“Yaxshi qo’shnilarimiz borligi sababli farzandim mehribon va sog’lom bo’lib voyaga yetishiga ishonaman”.

Yuqoridagi fikr bilan A. xonim yaxshi qo’shnilari tufayli farzandinining kelajagidan havotir olmasligini aytib, quvonchini izhor qilmoqda.

V.P.Belyaninning fikriga qaraganda yorqin matnlarning quyidagi kalit so’zlari (leksika) mavjud:

Yaxshilik: samimiylik, aniqlik, chin dildan gapirmoq (samimiy, qizg’in, ochiq, dadil, qat’iy, to’g’ridan-to’g’ri), toza fikrli. Ilm nurini olib kirmoq, samimiy, rostgo’y, to’g’ridan-to’g’ri, mehribon, ishonchli, pok, pok qalb bilan, mehribon, fidoyi (fidokorona), sodiq. Printsipial, munosib, mehribon, chin yurakdan, samimiylik bilan harakat qiladigan; o’z burchini bajarish, odamlar uchun hamma narsani qilish, oliyanob; farishta, Xudo, muqaddas, Vatan, vatanparvarlik.

Haqiqat: halollik, or- nomus, poklik, haqiqat, odob, ezgulik, adolat, qadr-qimmat, insof, to’g’rilik, soddalik, go’zallik; tabiiylik: vijdon; donolik, aql.

Inson: qarash (o’tkir, tiniq), ko’z, yurak, qalb; issiq (iliq) qo’llar, qalb tubida, qallda (yurakda); men, menga, ism; so’zlamog (oddiy, qizg’in, baland ovozda).

Do’st: do’st, do’stlik, birodarlik, birlik, jamoa, yaqinlik, mehr-oqibat, to’g’rilik, qahramonlik, matonat, o’zaro tushunish, muhabbat, g’amxo’rlik, mehr; mehmondo’stlik, iliqlik, hurmat; ma’naviyat, poklik (munosabatlar) .

Yorqin mazmunli gazeta matnlariga quyidagi gazeta matnini ham kiritish mumkin:

“부산의 한 중학교 학생 10명이 교문 앞에서 과지를 줍는 할머니를 다 함께 돕는 모습이 공개돼 연말연시 감동을 주고 있다.

갑자기 추워진 날씨에 거세진 바람이 할머니가 정리해놓은 과지들을 뿔뿔이 흩뿌렸다. 이에 학생들은 자처해서 흩어진 과지를 주워 손수레에 정리하고, 할머니를 도와 무거운 수레를 밀고 끌며 길을 나섰다. 일부 학생들은 수레에 미처 담지 못한 과지를 양손 가득 담아 가슴팍으로 끌어안은 채 할머니와 종종걸음을 함께했다” .

“Pusan shahrida joylashgan o’rta maktabning 10 nafar o’quvchilari maktab darvozasi oldida qog’oz yig’ayotgan keksa ayolga yordam berayotganligi aks ettirilgan suratlar e’lon qilindi va yangi yil bayrami arafasida ko’pchilikka ta’sir ko’rsatdi. To’satdan havo soviq ketib kuchli shamol esa boshlaydi va keksa ayol yig’ib qo’ygan qog’oz parchalarini har qayerga uchirib yuboradi. Buni ko’rgan o’quvchilar ixtiyoriy ravishda sochilib ketgan qog’oz parchalarini yerdan olib aravaga joylashtirdilar va keksa ayolga aravani tortib ketishga yordam berdilar. Ba’zi o’quvchilar esa, aravaga sig’magan qog’oz parchalarini ikki qo’llari bilan ko’tarib olib, keksa ayol bilan birgalikda tez-tez yurib ketishardi”.

Yuqoridagi yorqin mavzuli gazeta matnida quyidagi kalit so’zlar keltirilgan:

돕다 – yordam bermog

감동을 주다 – ta’sir ko’rsatmog, taassurot qoldirmog

함께하다 – birgalikda bajarmog

Umuman olganda, maktab o’quvchilarining keksa bir ayolga yordam ko’rsatganligi haqidagi ma’lumotning o’zi matnning yaxshilikka qaratilganini anglatadi. So’nggi paytlarda internet tarmog’i, atrofdagi muhit va boshqa ko’pgina sabablar tufayli bolalarning dunyoqarashi va tarbiyasi yomon tarafga o’zgarib ketayotgan bir paytda, bunday yangiliklar gazeta maqolalarida aks etayotgani insonlarning kayfiyatini ko’taradi. Dunyoda yaxshi insonlar bor ekanligi quvontiradi. Shu sababli ham bunday yuqoridagi gazeta matnini yorqin mazmunli matnlar sirasiga hech ikkilanmay kiritish mumkin:

«TV 뉴스나 신문 기사를 보면 주변 곳곳에서 나눔을 실천하는 사람들의 소식을 만날 수 있습니다. 특히 추운 겨울이나 한 해가 시작되면 훈훈한 기부와 봉사 소식은 더 자주 전해지죠. 작은 행복이라도 함께 나누고 싶어 하는 이들 덕분에 나눔 문화는 끊이지 않고 계속되고 있습니다” .

“Televizor orqali ko’rsatiladigan yangiliklar yoki gazeta maqolalarini ko’rsangiz, atrofingizdagi odamlarning yaxshilik ulashayotganligi haqidagi xabarlariga duch kelishingiz mumkin. Xususan, sovuq qish yoki yangi yil boshlanishida samimiy xayr-ehsonlar va valontyorlar haqidagi yangiliklar yanada ko’proq bo’ladi. Kichik bo’lsa-da, baxtni baham

ko‘rishni istovchilar tufayli baham ko‘rish madaniyati davom etmoqda”.

Navbatdagi yorqin mazmunli gazeta matnida quyidagi kalit so‘zlar keltirilgan:

나눔을 실천하다 – bo‘lishmoq

훈훈한 (기부) – iliq, samimiy (xayriya)

봉사 – volontyorlik

작은 행복 – kichik baxt

함께 나누다 – birga bo‘lishmoq

나눔 문화 – bo‘lishish madaniyati

덕분에 – odatda kimgadir minnatdorchilik bildirayotganda bu so‘zdan foydalaniladi .

Matnda “tufayli”, “sababli”, “sharofatingiz bilan”, “sa’y-harakatlaringiz bilan” deb tarjima qilinadi.

Gazeta matnida Koreyada insonlar tomonidan amalga oshiriladigan xayriya va volontyorlik haqida gap ketmoqda. Xayriya va o‘zgalarga volontyorlik qilib yordam ko‘rsatmoq insonlarni oz bo‘lsa-da baxtiyor qila oladigan va yaxshilik ulashiladigan ish hisoblanadi. Ana shu belgilarni inobatga olgan holda bu gazeta matnini yorqin mazmunli gazeta matniga kiritish mumkin:

“한 어린이가 아침 일찍 면사무소를 방문해 몰래 놓고 간 선물이었죠. 선물꾸러미 안에는 마스크·라면·양말·돼지저금통 등이 들어 있었어요.

또박또박 정성스럽게 쓴 카드에는 “사랑하고 힘내세요! 어려우신 분들에게 나누어 주세요! 제가 열심히 모은 돈이니 힘든 분들께 나누어 주세요. 이번 겨울이 많이 추워서 발이라도 따뜻하시라고 양말도 보내드립니다”라고 적혀있었죠. 얼굴 없는 꼬마 천사의 선행은 2020년 3월 ‘코로나19로 어려운 이웃에게 전해달라’며 공적마스크와 생필품 박스를 놓고 간 것을 시작으로 이번이 5 번째입니다” .

“Erta tongda bir bola Myon offisiga kelib, yashirincha sovg‘alarni tashlab ketgan edi. Sovg‘a paketining ichida niqob, ramyon, paypoq va cho‘chqacha shaklidagi pul yig‘adigan idish kabilar bor edi. Aniq qilib yozilgan kartalarda “Seving va kuchli bo‘ling!”, “Iltimos, muhtojlarga ulashing!”, “Bu mening mehnat qilib topgan pullarimdir, iltimos uni muhtojlarga ulashing”, “Bu qish juda ham sovuq bo‘lganligi sababli oyog‘ingiz issiq bo‘lishi uchun paypoq ham jo‘natyapman” , deb yozilgan edi. Kimligi noma‘lum bu kichkina farishtaning bunday xayrli ishlari 2020-yilning mart oyidan boshlangan edi. Unda “Corona-19 tufayli qiynalib qolgan qo‘shnilaringizga yetkazib bering”, deb yozilgan qog‘oz, shuningdek, jamoat niqoblari va kundalik ehtiyojlar uchun kerakli narsalar solingan qutini tashlab ketgan edi. Bu bolakayning bu safargi xayriyasi beshinchisi hisoblanadi”.

Yuqoridagi yorqin mazmunli gazeta matnining kalit so‘zlari:

선물 – sovg‘a

정성스럽게 쓰다 – chin dildan yozmoq

힘내세요 – kuchli bo‘ling

나누어 주다 – ulashmoq, tarqatmoq

꼬마 천사 – jajji farishta va boshqalar

Yuqoridagi gazeta matni parchasida yosh bolaning o‘zidan ko‘ra ko‘proq boshqalar haqida qayg‘urishi, o‘zgalarga quvonch, yordam ulashish uning uchun oddiy hol ekanligini ko‘rish mumkin. Dunyoda Corona-19 kasalligi tarqalib, ko‘plab insonlarning qiyin vaziyatga

tushib qolishiga sababchi bo’ldi. Buni ko’rib, tushunib, anglab yetgan bolakay boshqalarga mehr ulashish, qiyinchilikka tushib qolgan insonlarga kichik bo’lsa-da, yordam berishga urinmoqda. Ushbu matn parchasining yorqin mazmunli gazeta matnlariga kiritishimizning yana bir isboti sifatida bolakayning kartochkalarga yozgan gaplarini misol tariqasida keltirish mumkin:

사랑하고 힘내세요! Seving va kuchli bo’ling!

어려우신 분들에게 나누어 주세요! Iltimos, muhtojlarga ulashing!

이번 겨울이 많이 추워서 발이라도 따뜻하시라고 양말도 보내드립니다.

Bu qish juda ham sovuq bo’lganligi sababli oyog’ingiz issiq bo’lishi uchun paypoq ham jo’natyapman.

Yuqorida keltirilgan bolakayning gaplarida hech qanday agressiya, yomonlikka undovchi, insonning dilini og’rituvchi mazmundagi gaplar yoki so’zlar mavjud emas. Unda bolakay faqat yaxshi va samimiy tilaklar bildirgan. Shuningdek, gazeta matn parchasida ~아/어 주다 grammatik konstruksiyasidan bir necha bor foydalanilgan. Ana shu barcha keltirilgan misollarni yuqorida keltirilgan gazeta matnini yorqin mazmunli gazeta matniga kiritishi uchun sabab bo’la oladi.

Yorqin mavzuli gazeta matniga yana bir misol:

“아이들이 신나게 계단을 오를 때마다 계단에 반짝 반짝 불이 들어옵니다. 계단을 밟을 때마다 10원 씩 기부금이 쌓이는 ‘건강계단’입니다.

건강계단에 이용자 수를 세는 센서가 부착돼 누적 기부금액이 전광판을 통해 실시간으로 나타납니다” .

“Har safar bolalar zavq bilan zinapoyalardan ko’tarilishganda, zinalarda yalt-yalt etib chiroqlar yonadi. Bu “Salomatlik zinapoyasi” bo’lib, har zinapoyaga qadam qo’yganingizda 10 vondan xayriya yig’iladi.

“Salomatlik zinapoyasi”da foydalanuvchilar sonini hisoblovchi datchik o’rnatilgan bo’lib, to’plangan xayriya miqdori real vaqtda elektron displey paneli orqali ko’rsatiladi”.

Yuqorida keltirilgan yorqin va quvnoq mazmunli gazeta matnining kalit so’zlariga quyidagilarni misol qilish mumkin:

신나다 – zavqlanmoq, quvonmoq

반짝 반짝 불이 들어오다 – yalt-yalt etib chiroqlar yonmoq

기부금이 쌓이다 – xayriya yig’ilmoq

건강계단 – salomatlik zinapoyasi

Keltirilgan gazeta matnida “Salomatlik zinapoyasi”dan foydalanish orqali insonlar nafaqat o’zlarining salomatliklari uchun, balki o’zgalarga ham yaxshilik ulashishi mumkinligi haqida bayon etilgan. Shunchaki zinadan ko’tarilish bilan nogironlarga yordam ko’rsatish mumkinligi juda ham ajoyib ish hisoblanadi. Matnda bolalarning zinadan ko’tarilish bilan zavq olishi, xursand bo’lishi mana bu gap orqali ifodalangan:

“아이들이 신나게 계단을 오를 때마다 계단에 반짝 반짝 불이 들어옵니다”.

“Har safar bolalar zavq bilan zinapoyalardan ko’tarilishganda, zinalarda yalt- yalt etib chiroqlar yonadi”.

Bolalarning bunday savobli ishdan zavqlanishi, quvonishi kattalarni ham quvonchiga sabab bo’ladi. Demak, bu matn parchasini nafaqat yorqin mazmunli gazeta matnlariga,

balki, quvnoq gazeta matnlariga ham kiritish mumkin:

인터뷰: 직원

Intervyu: xodim

“평소에 점심시간 이용해서 계단 많이 오르고 내리고 하는데 여기 건강계단 생겨서 기부도 할 수 있고 운동도 할 수 있으니까 참 기분이 좋은 거 같습니다”.

“Men odatda tushlik paytida zinapoyadan ko’p tushib chiqaman. Bu yerda “Salomatlik zinapoyasi” yuzaga kelganidan so’ng, men xayriya qilish bilan birga sport bilan ham shug’ullana olganim sababli o’zimni juda ham yaxshi his qilyapman”.

Bu gapda xodim “Salomatlik zinapoyasi” unga ham quvonch baxsh etayotganini aytib mamnun bo’lmoqda. U sport bilan shug’ullanish bilan birga xayriya ham qila olayotganligidan kayfiyati juda ham yaxshi ekanligini aytmoqda. Bunday ijobiy izohning xodim tomonidan aytilayotganligi ham bu gazeta matnini yorqin va quvnoq mazmunli gazeta matniga kiritishga asos bo’la oladi:

“생명보험사회공헌재단과 한국야쿠르트 등 9개 민간기업의 후원을 통해 마련된 기부금은 걷지 못하는 장애 아동 등 건강 취약계층에 지원됩니다. 이렇게 모아진 기부금 덕분에 16살 김영호 군도 혼자 이동하는데 보탬이 되는 고가의 점진적 보행 훈련기를 얻게 됐습니다”.

“To’qqizta xususiy kompaniya, jumladan “Hayotni sug’urtalash” ijtimoiy badal jamg’armasi va “Koreya Yakult” homiyligi orqali yig’ilgan xayriya mablag’lari nogiron, yura olmaydigan bolalar kabi ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarga beriladi. Shu tarzda yig’ilgan xayriya sababli 16 yoshli Kim Yon Xo yolg’iz harakat qila olishida yordam beradigan qimmat va progressiv yurish bo’yicha trener mashinaga ega bo’ldi”.

Yuqoridagi gazeta matnida salomatlik zinapoyasidan yig’ilgan mablag’lar nogironligi bo’lgan, yura olmaydigan bolalar kabi ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarga berilishi haqida aytilmoqda. Ana shu yig’ilgan pullar Kim Yon Xo ismli bolaga katta yordam bo’lgan. Kim Yon Xo endi trener mashina orqali hech kimga suyanmagan holda o’zi harakatlana oladi. Yordamga muhtoj va nogiron bo’lgan bu bolakay ana shunday mashinaga ega bo’lgani uchun uning cheksiz quvonchini tasavvur qilish mumkin. Shu sababli ham yuqoridagi gazeta matnini yorqin va quvnoq mazmunli gazeta matniga kiritish mumkin. Yuqorida berilgan misollardan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, yorqin mazmunli matnlar odatda yaxshilikka qaratilgan bo’ladi. Yorqin mazmunli matnlarda insonning yaxshiligi axloqiy va amaliy faoliyatida yuzaga chiqib, unda ochiqko’ngillik, halollik, mardlik, insoflilik, adolat, rostgo’ylik kabi fazilatlar mujassam bo’ladi.

Yorqin mazmunli gazeta matnlari insoniy yaxshilik, mehr-muruvvat va ijobiy axloqiy qadriyatlarni targ’ib qilib, o’quvchida samimiylik, fidoyilik va boshqalarga yordam berish kabi his-tuyg’ularni uyg’otadi. Psixolingvistik vositalar, xususan grammatik konstruktsiyalar, matnni idrok qilish jarayonida o’quvchining ijobiy kayfiyatini shakllantiradi. Shu sababli, bunday matnlarni tizimli tahlil qilish va ularning ijobiy ta’sir mexanizmlarini o’rganish tilshunoslik va kommunikatsiya sohalarida katta ilmiy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Azimova I.A. O’zbek tilidagi gazeta matnlari mazmuniy persepsiyasining

- psixolingvistik tadqiqi. Filologiya fanlari nomzodi dissertatsiyasi avtoreferati. – T.: O’zMU, 2008. – 45 b.
2. Yunusova G. D. Zamonaviy koreys tilida ko‘makchi fe’llarning semantik-funksional xususiyatlari. Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – T.: TDSHU, 2020. – 50 b.
  3. Белянин В.П. Основы психолингвистической диагностики. Модели мира в литературе. – М.: «Три-вола», 2000. – С. 247.
  4. Жинкин Н.И. Язык-речь-творчество: Исслед. по семиотике, психолингвистике, поэтике – М.: «Лабиринт», 1998.– С. 364.
  5. 김관규. 인쇄신문과 인터넷신문의 동일 기사 제호 비교분석에 관한 연구. –한국지역언론학회, 2013.
  6. <https://ilis.yonsei.ac.kr/콘텐츠/연세현대한국어사전>
  7. <https://www.joongang.co.kr/>
  8. www.naver.dic.com. Naver 온라인 사전